

The Project Gutenberg eBook of Nuoruuteni muistelmia, by Arvid Järnefelt

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Nuoruuteni muistelmia

Author: Arvid Järnefelt

Release date: April 7, 2015 [EBook #48659]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NUORUUTENI MUISTEMIA ***

E-text prepared by Jari Koivisto and Tapio Riikonen

NUORUUTENI MUISTEMIA

Kirj.

HILJA KAHILA [ARVID JÄRNEFELT]

Kustannusosakeyhtiö Kirja, Helsinki, 1919.

I.

Tutkijaa, joka koettaa päästä luonnon pienimmän alkuhitusen perille ja ymmärtää sen äärimmäisen, jakamattoman atoomin, kohtaa aina sama voittamaton este. Mitä tarkemmat hänen suurennuslasinsa ovat sitä selvemmäksi ne suurentavat tuon hitusen, ja sitä ilmeisemmäksi käy, että äärimmäisen pieneksi luultu tomuhiukkanen on kokonainen maailma ihmeellisintä moninaisuutta, suuruutta, syvyyttä, korkeutta. Miten siis päästä pienimmän hitusen, olevaisuuden alkujuuren perille, kun kaikki monistuu ja suurenee, kuta lähempää sitä koettaa katsoa!

Tutkija voi tosin kääntyä katsomaan myös aivan toiseen suuntaan. Hän kääntää mahdottoman suuret kaukoputkensa taivaan etäisimpiä tähtisumuja kohden. Mutta nekin suurenevat. Oltuaan hitusina muiden sumuhitusten joukossa muuttuvat ne kaukoputkessa suuriksi maailmoiksi, koko avaruuden keskuksiksi, joita varten taivaiden kaikki muut auringot paistavat, ja joihin entiset äärettömyydet sopeutuvat vuorostaan kuin kaukaiset tähtisumut. Missä on äärettömyyksiensä keskus?

Lukija, sallikaa varustaa itsenne mahdottomilla kuvittelun siivillä. Olkoon teillä vapaus liihoitella avaruuksissa, mitään tukea jaloillenne tarvitsematta, mihinkään kiinteään sipaisematta.

Kuvitelkaa olevanne avaruuden asukas, paikasta ja ajasta riippumaton henki.

Kuvitelkaa, ettette tiedä maapallostamme mitään. Maapallo näyttää teistä vain vähäpätöisimmältä, kaukaisimmalta hituselta miljaardien muiden tuikkijain joukossa.

Mutta teissä on herännyt halu tutkia tämän mahtavan äärettömyyden alkuainetta ja siinä tarkoituksessa te päätätte lähestyä juuri tuota vähäpätöisintä ja kaukaisinta hitusta. Te tahdotte nähdä, mistä kaikkeus on kokoonpantu, tahdotte ottaa käsiinne, murentaa, päästä perille hitustenkin hitusista, jotta olevaisuuden arvoitus teille selviäisi.

Jo puolimatassa on hitunen suurentunut.

Te ajattelette: — Suurentukoon! Tottapa sen pinnalta löydän hitusen, joka käsissäni murenee alkuosiinsa.

Lähestyessänne näette, että paksu pilvikerros peittää tähden pinnan. Te ette peräänny, vaan kurkistatte pilvienkin alle.

Mikä ulvova tuuli! Mikä synkkä pimeys siellä!

Keskeytymättömänä pyrynä viskautuu lunta tähden pintaa kohden. Te läpäisette pyryjen pyörteet, laskeudutte yhä alemmas.

Tuossapa jo häämöittää jokin musta, jota tavoittaisitte käsiinne.

Mutta lähestyessänne sekin suurenee, se muuttuu mahdottomaksi kallioksi, jonka päällä metsä vihaisesti vonkuu.

Laskeudutte laaksoon, missä kallio on pysäyttänyt tuulet. Hienoa lumipyryä vihmoo tuulten suvannossa sihisten suuren olkikohon ympärillä, hilisevien lumihutaleiden juostessa yksitellen olkipillien sisälle ja väliin, alle ja päälle, verhoten kaiken valkoiseen lumikuteeseen.

Mitään varmaa käsiinne saamatta te hapuilette oljissa, tunnustelette olkien alta. Olette laskeutuneet tavalliselle olkikatolle, joka peittää pienenä navetan asukkaat, — lehmän, vasikan ja kaksi lammasta!

Kyllästyneenä lumisohjuun katsahdatte alas maahan ja havaitsette hankien välisellä polulla pienenä mustan kerän, joka liikkuu jotakin edellensä työntäen.

Siinäpä vihdoinkin sopiva murunen, ajattelette; sen pienempää tuskin enää saattaa kuvitellakaan.

Mutta lähempää katsoen ei tuokaan musta kerä ole niin pieni, ettei voisi olla jotakin vielä sitäkin pienempää. Se onkin niinkuin jokin vaatekäärö, jonka päältä voi kehiä paljon irti, ennenkuin pääsee ytimeen.

Alatte päästellä siteitä, irroitella myttysestä kääreitä ja vaippoja, jotka tuntuvat lämpenevän mitä sisemmäs pääsette.

Ja vihdoin — vihdoin löydätte kuin löydättekin keskuksen, olevaisuuden jakamattoman perustuksen. Se on väräjävän lämmin, se on olevaisuuden sydän, se sykkii: tuk, tuk, tuk...

Se olen — minä. Niin, se olen minä, maailman pienin ja vähäpätöisin, jota ei voi enää jakaa pienempään hituseen, sillä silloin lakkaan olemasta. Tämä on Kahilan torppa ja tuo on meidän navettamme, meidän lehmä, meidän vasikka ja meidän kaksi lammastamme. Ja sydän on minun sydämeni, joka pelokkaasti sykkii. Minä olen tämän mökin nuorin jäsen, sen tytöistä pienin.

Voi teitä, taivaan valkea asukas! Mikä pettymys sentään, kun lähtee hakemaan äärettömyyden alkuainetta, ja löytää vain — pikkuruikkuisen torpantytön!

Mitä minussa on tutkittavaa? Ja mitä voisin kertoa itsestäni sellaista, joka teidän huomiotanne kiinnittäisi, teidän, joka haitte vastausta äärettömyyden kysymyksiin?

Totta on, että käsissänne nyt on se, mikä ei enää alkuosiinsa murene. Ottakaa siis esille parhaat suurennuslasinne ja nähkää minusta elävä totuus:

Minä, pienistä pienin torpantyttö, keinuessani kotimäellä kahden männyn väliin ripustetulla köydellä veräjän vieressä, tukkani hulmutessa ja kilpaa laulellessani kevätkaen keralla, kuvittelen todella olevani kaikkien avaruuksien, koko maailman keskus, elämän suuri pääasia, jota varten auringot paistavat ja kuut kumottavat, jota varten taivaat kaareutuvat sinisiksi holveiksi, hattarat vaeltavat ja öiset etäisyudet muuttuvat usvaisiksi linnunradoiksi ja kaukaisiksi tähtisumuiksi!

II.

Varhaisimmasta nuoruudestani saakka on elämä tietysti koettanut opettaa minulle, että minä *en ole* mikään maailman keskus, vaan nuorin sisaruksista, joilla oli kaikilla valta kurittaa minua ja saada minut varmistetuksi vähäpätöisyydestäni.

Myöhemmin olen saanut katkerasti kokea, ettei myöskään tämä Kahilan armas torppa ole mikään keskuspaikka, vaan vuokramaa rikkaampien armosta, josta voi tulla vieroitetuksikin.

Ja nyt vihdoinkin, sivistyksen saatuani, näen hämmästykseni, ettei edes se maapallo, jolla elän, ole maailman keskus, vaan kaikkein vähäpätöisin tähti äärettömyyden taivaalla.

Miten sovittaa tämä tunteen ja tiedon mahdoton ristiriita?

Mitä torpantyttö saattoi ajatella siitä oikeasta maailman keskuksesta, jolla on sama nimi kuin hänelläkin: Minä, mutta joka on kaiken alku ja loppu, Jumala itse?

Koetan kaivautua takaisin lapsuuden utukuviin, mutta en muista mitään siitä, mimmoiseksi Jumalaa ajattelin. Sen vain muistan, etten voinut ajatella Jumalaa milloinkaan erikseen ja yksin, vaan aina paholaisen eroittamattomassa yhteydessä, vieläpä, että paholainen oli tuossa kaksinaisuudessa ikäänkuin päähenkilönä, ymmärrettävämpänä, kouraantuntuvampana, käytännöllisempänä, ehkäpä voimakkaampanakin, sinä pahana todellisuutena, jonka kanssa ihminen oli varsinaisesti tekemisissä. Jotavastoin isä Jumala oli vasta paholaisen takana, milteipä vain sinä taikakeinona, jolla paholaisen juonia saattoi luotansa torjua, jos hyvin muisti manaussanat ja ajoillansa niitä käyttäen osasi.

Eikä Jumalasta ollut mitään kuvaa, mutta paholaisesta oli sitä selvempi: paholainen oli pimeyksien ja nurkkien takaa kurkisteleva, alati valveilla oleva punainen sarviniekka otus, jonka seppä oli nähnyt sen tai tuon riihen ruumassa, tahi jota Sannan äiti oli puhutellut uuninpiippuun tuijottaen.

Kerran olin minäkin sen näkevinäni, punaisen paholaisen nimittäin.

Olin työntämässä pyryssäällä vesikeikkaa kaivolle, kun näin suuren punaisen kummituksen. Se tulla tupsahti navetan katolta suoraan minun poloisen päälleni. Säikähdyksestä kaaduinkin katolta ryöpsähtäneeseen lumeen ja olin siihen paikkaan tukehtua.

Jaloilleni jälleen päästyäni aloin juosta tupaan äidin luo. Mutta silloin muistin, ettei sitäkään ollut nyt tekeminen. Äiti oli kiukkuisella päällä. Hän oli pahoin sairaana ja minut oli hän ensi kerran lähettänyt omin päin suorittamaan iltatoimet navetassa, joka oli vaarallinen kunniatehtävä.

Paholaisen ja minun kesken syntyi siis ankara kamppailu.

— Tule avukseni Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumala! — koetin minä manata. Siinä hädässä täytyi pakostakin ja hyvin pian saada itselleen jokin kuva Jumalasta, sillä lapsi ei voi kääntyä minkään käsitteen puoleen, josta hän ei pysty itselleen kuvaa luomaan. Ja niinpä heräsi oman itseni pimeässä taustassa, ajatusten valottomassa tyhjyydessä, jokin pelastava jumalantuntu, jonka minä hät'hätää puin sopiviin vaatteisiin, varustin valkoisella parralla ja siirsin itsestäni kauas pilvien taakse. Sieltä se sitten alkoi omin päin minulle isällisen lempeästi hymyillä.

Sanomaton oli iloni, kun näin, että hän todella elää, todella aivan omin päin, eikä olekaan minun luomani! Tämä oli uskon alku. Sen jälkeen kuin minä hänet sinne asetin, on hän aina ollut elävä Jumalani, ja on yhä.

Vaikka sydän tykytti pakahtuakseen, rohkaisin mieleni, käännyin takaisin, nostin kaatuneen saavin, tartuin taas kelkan jäisiin puihin ja yhä samoja sanoja manaten pääsin onnellisesti kaivolle. Elävä Jumalani tuki minua ja karkoitti paholaisen tieltäni.

Mutta ei siinä kyllin.

Kaivon suun oli pyryttänyt umpeen. Aloin käsin tavoitella kiulun vartta, pudotin lumen kaivoon ja haparoin sisältä. Kiulu oli asetettu joskus ylimmäisen jääkuoren varaan.

Tällöin minulle tapahtui, että menetin tasapainoni. Oli pitkän aikaa epätietoista, suistunko syvyyteen vai jaksako ruumiini jalkapuoli painaa enemmän. En uskaltanut tässä tilassa ollen sormeanikaan liikahduttaa. Kuulumattomasti, ettei edes äänenikään pääsisi tasapainon ratkaisuun vaikuttamaan, toistin ajatuksissani henkeä pidättäen: — Aabrahamin, Iisakin, Jaakobin... Ja oma elävä Jumalani nyökkäytti minulle hymyillen päätään ja sanoi: — Ole huoletta, viimeisessä hetkessä pelastan sinut!

Mutta siitä huolimatta aloin kauhukseni tuntea, kuinka pääpuoli painui. Hurjan hätäntymisen vallassa iskeytyivät sormeni kaivon sisäpuolisesta seinästä jotakin kiinnekohtaa tunnustelemaan. Kun olin luisumaisillani alas syvyyteen, tapasi vasen käteni viime hetkessä kiulun varren. Siihen nojautuessani putosi jääkuori romahtaen kaivoon. Mutta minä olin ehtinyt sentään saada oikean käteni aukon reunaan, ja annettuani kiulun pudota vääntäydyin ylös.

Kumpi oli minut pelastanut? Sekö, että kiulunvarsi osui viime hetkessä käteeni, vai Jumalako?

Minulle valkeni, että Jumala oli johdattanut kiulunvarren käteeni ja minä lankesin polvilleni sopertelemaan hänelle ylistykseksi kaikkein ihmeellisimpiä lauseita, joita olin sisarieni kuullut katkismuksesta lukevan. Syvimpään sydämeeni jäi kuitenkin kumma, sanaton kysymys: — Miksi Jumala tarvitsi kiulunvartta minut pelastaakseen ja miten olisi käynyt, ellei äiti olisi jättänyt kiulua jääkuoren päälle?

Vihdoin pääsin navettaan lehmää juottamaan.

Sen tehtyäni otin pienen lyhdyn maasta ja menin navetan ja ladon väliseen karsinaan, jossa meillä oli kaksi lammasta. Niille lehtiä levitellessäni näin selvästi, että navetassa kulki oven editse valkoinen kummitus.

Sydämeni pysähtyi ja kaikki suonet seisahtuivat.

Ilmeistä oli, että Jumala oli lähettänyt valkoisen enkelinsä minua paholaisen juonilta suojelemaan! Ei siis mitään pelkoa enää, riemua vain sitä enemmän. Ja todella, ihanasti rintaani tainnuttaen pelko muuttui sykkiväksi riemuksi ja Jumalani ylistykseksi!

Navettaan tultuani minusta tuntui, että enkeli oli yhä läsnä, istuen milloin milläkin kaiteella toimiani katselemassa. Ja mieleni täytti haltioitunut kiintymys tuohon näkymättömään ja kuitenkin joka paikassa tuntuvaan läsnäolijaan.

Mutta miksi ei lapsi saanut hennossa uskossansa vahvistua? Miksi hänen Jumalansa, oma elävä Jumalansa, yhä ja yhä särkyi, aivan kuin olisi ollut hänen nukkensa, joka pudottuaan kilahtaa pieniksi palasiksi?

Sillä samalla kertaa olin selvään huomannut, että valkoinen vasikkamme oli loikannut karsinastaan ja käveli vapaana, ja minä ymmärsin syvemmällä itsessäni hyvin, että se se olikin oven editse kulkenut, eikä mikään Herran enkeli.

Ja varmemmaksi vakuudeksi, etten minä nyt suinkaan perustaisi jumala-käsitettäni vain siihen ihanaan onneen, joka oli syttynyt rinnassani, kun se valkoparta minulle pilvistä hymyili, varmemmaksi vakuudeksi juuri lypsyä lopettaessani lehmä potkaisi kiuluun ja sen sontaisesta sorkasta levisi maitoon kauheata likaa.

Varmaankin on kovin tärkeätä, että ensimmäinen lapsen luoma jumalkuva perustuu silkkaan totuuteen eikä mihinkään mielikuvitteluun. Mutta raskasta se oli. En tiedä kumpi suru oli suurempi, äidinkö puolelta uhkaava kuritus vai se pettymys, että täytyi kuin täytyikin ruveta ajattelemaan enkeliä vain vasikaksi ja henkeni pelastajaksi pelkkää kiulua, onnellista *sattumaa*.

Samassa kuulen ulkoa äidin julmistuneen äänen. Hän huutaa minua tuvan ovelta. Oli siis sairaana noussut pystyyn ja nyt tietysti täynnänsä kiukkua vartoi tuloani tukistaakseen minua.

Minulta jäi navettaan kaikki sikin sokin. Kapasin vain käteeni maitoämpäriin ja läksin kiireesti tupaan, sammunut lyhty mukana. Ajattelin tulla uudelleen navettaan toimiani lopettelemaan, mutta niin ei käynyt.

Äiti oli jo taas laskeutunut vuoteeseen. Hän näytti tuskautuneelta, mutta sentään hän nousi ja tuli minua kohden ovelle päin.

— Missä olet viipynyt näin kauan? sanoi hän ja läimäytti minua korvalle.

Mutta kun hän sitten näki kiulussa sontaisen maidon, kadotti hän kokonaan malttinsa.

— Vedelläkö minä nämä pennut ruokin! huusi hän. Hän tarkoitti pennuilla veljiäni ja sisarieni, jotka oli jo ajanut vuoteeseen, ja jotka pelokkaina kurkistelivat yhteisen peitteen alta. Ja näin sanottuansa hän alkoi hutkia minua minne vain sattui ja lennätti lopulta tuvan perälle semmoisella vauhdilla, että minä myyttynä tyypperyin penkin alle. Siihen jäin pitkäksi aikaa itkemään, kunnes äiti käski menemään maata.

Pahempaa ei minulle olisi voinut tapahtua, sillä navettaan oli kaikki jäänyt surkeaan epäjärjestykseen.

Enhän ollut ehtinyt sulkea vasikkaakaan karsinaan, en siivota lehmän alta, en muistanut edes, olinko sulkenut ladon oveakaan, josta nyt ehkä kylmä pääsi koko yön puhaltamaan navettaan.

Sanokaa nyt, missä Jumala oli!

Nukkua en voinut. Olin horrostilassa, vähän väliä heräten. Odotin päivän valkenemista, jotta olisin päässyt ennen äitiä navettaan jäikiäni korjaamaan. Mutta yö oli tavattoman pitkä eivätkä ikkunaruudut vähääkään vaalistuneet. Välistä en sentään tiennyt, nukuinko vai valvoinko. Yön pimeimmillään ollessa huomaisin, ettei tuuli enää ulvonutkaan uuninpiipussa. Ja kun seuraavalla kerralla havahduin horroksistani, oli ikkunassa jo niin kirkas valo, että tuvan esineet saattoi selvästi erottaa.

— Nyt kohta nousen, ajattelin. Äiti tuntui vihdoinkin nukkuvan. Kohta nousen ja hiivin äidin kuulematta ulos, järjestän asiat ja palaan vuoteeseeni, jossa viivyn päivän nousuun asti. Silloin menen lypsylle ja tuon tupaan täyden kiulun ja äiti varmaan leppy.

Lienen kuitenkin jälleen torkahtanut, koskapa avatessani silmäni auringon punaiset säteet valaisivat isän vanhaa kotitakkia, joka hänen poissa ollessaan (ja hän oli melkein aina poissa) riippui seinäkaapin nurkkauksessa. Aurinko paistoi vielä kirkkaammin päreisiin, jotka olivat uunin päällä. Seinäkaappi oli isällä aina visusti suljettuna, emmekä me saanet avata tätä hänen kaikkein pyhimpäänsä, vaikka hänellä ei ollut siellä muuta kuin vanha pora, lehtisahan tynkä ja joitakuita vääristyneitä nauvoja.

Isä oli kaiket talvet poissa työansioilla ja tuohon takkiin katsellessa tuli usein häntä ikävä, mutta erittäinkin silloin, kun äiti oli vihainen.

Ihan punaiseksi saivat auringonsäteet vanhan vihertyneen takin, jonka tasku pullotti niin isää muistuttavasti, että tahtoi itkettää.

Avasin jälleen silmäni, jotka olin tietämättäni ummistanut.

Joko olin jälleen nukkunut? Sillä isän takki ei ollut enää punainen, vaan kirkkaassa päivänvalossa.

Nyt viimeistään täytyy mennä navettaan, muuten äiti herää ja ennättää kieltää.

Minä kohottauduin vuoteestani ja sydäntäni kouraisi kauhistus. Äitiä ei ollutkaan enää tuvassa, hän oli poistunut vuoteestaan ja lähtenyt navettaan itse. Miten minun nyt käy, kun äiti näkee navetan! Olin kauhusta kadottaa järkeni, olin näkevinäni, kuinka hän vihapäissään viskelee mitä käsiinsä sattuu. Ja nyt — nyt hän menee kaivolle, nyt hän on jo puolitiessä, nyt hän katsoo missä kiulu on, nyt hän kumartuu kaivonsuulle, nyt hän näkee kiulun kaivonpohjalla jäiden seassa! Voi minua! Miksi en ollut suistunut kylmään syvyyteen? Purin sormeani ja inisin tuskallista itkua kauheaa hetkeä odotellessa. Ajattelin uudelleen rukoillakin, mutta Aabrahamit ja Iisakit olivat tällä hetkellä mahdottomia. Olin varma, että valkoinen enkeli oli pelkkä vasikka ja koko maailma oli minusta hirmuinen vääryyksien pesä.

Jo kuuluvat äidin askeleet porstuasta.

Minä hyppäsin vuoteestani pannakseni jotakin ylleni, etteivät äidin lyönnit koskisi niin kipeästi. Seisoin selin oveen päin, kyrristyneenä pankon ääreen äidin kädenkahmaisua odotellen ja silmät kiinni puristettuina.

Tunnen kuinka hän ottaa minusta molemmin käsin, siirtää minut tuolin luo, jonka oli asettanut keskelle tuvan lattiaa. Ajattelen: — Hän aikoo nostaa minut polvilleen ja piestä jollakin koivuisella kepillä, joka varmaankin on hänen kädessään.

Mutta mitään sellaista ei tapahtunut. Äiti siirsi minut viereensä istuen itse tuolille, ja alkoi palmikoida tukkaani, eikä edes temponut kammalla tupsujani, vaan selvitteli kaikki hellästi ja kärsivällisesti.

Minä vilkaisin ihmeissäni taakseni ja näin, että äidin silmistä oli vuotanut kyyneliä.

Tämä kaikki oli minusta niin ihmeellistä, etten ole voinut sitä milloinkaan unohtaa. Päinvastoin luulen, että muistan koko illan tapahtumat, kaivolla oloni ja kummitusjuttuni, vain senvuoksi, että olen pitänyt mielessäni tämän palmikoimiskohtauksen ja siksi myöskin kaiken, mitä sen ympärillä oli. Eri ikäkausinani olen itselleni eri tavalla selittänyt syyn siihen, että äiti itki. Silloin lapsena ajattelin, että kenties äiti oli nähnyt saman kummituksen ja itki pelosta, unohtaen minun hirveät navettakepposeni. Nyt aikaihmisenä ajattelen, että äiti itki säälistä pikku tyttöänsä kohtaan, kun oli navetassa nähnyt, kuinka auttamattomassa hädässä tämä oli ollut, itki myös ehkä omankin tilansa avuttomuutta, kun ei voinut käsittää, miten meidän käy, jos hän todella sortuu kuumeeseen eikä voi vuoteelta enää nousta.

Sen vain varmasti muistan, etten voinut liikutukselta hillitä itseäni, vaan riuhtauduin irti ja kapsahdin äidin kaulaan, puristautuen hänen rintaansa vasten aivan kuin olisin tahtonut sieltä hänen rinnastaan

nostaa luokseni elämäni kaikkein kalleimman ja rakkaimman olemuksen. En huolinut ollenkaan partasuuukosta, armas äiti oli minulle paljoo enempi, jonka rakkautta en voinut epäillä.

Kuitenkin sain pian taas kääntyä partasuun puoleen hartain, ehkä elämäni hartaimmin rukouksin.

Äiti puki minut ulkovaatteisiin, pani kinttaat käsiini, juotti vähän lämmintä maitoa ja käski mennä Loviisaa hakemaan. Loviisa oli äidin ainoa todellinen ystävä. Ja tietysti Loviisa oli siis meillekin kaikki kaikessa.

Ymmärsin hyvin, mistä oli kysymys. Äiti ei jaksanut olla pystyssä ja Loviisan piti auttaa meitä. Joku sisarista sanoi, että äiti mahdollisesti kuolee.

Muistan, kuinka Loviisan mökille päästäkseni kiipesin hirmuisien hankien ylitse, joita yöllinen pyry oli koonnut, kiipesin ja herkeämättä rukoilin partasuuta, ettei hän antaisi äidin kuolla.

Mutta Loviisan lempeästä hoidosta huolimatta kuoli äiti juuri siihen samaan kuumeeseen.

Isä muutti silloin kotiin, varmaankin siksi, ettei tiennyt, minne meidät sijoittaisi. Hän oli niin synkkä, ettemme päässeet lähellekään, saati istumaan hänen polvellensa, niinkuin ennen. Hän oli aina vain ajatuksissaan ja sysäili meitä luotaan.

Vuoden kuluttua toi hän meille kotiin hoitajan, joka käski sanomaan itseään äidiksi. Tämä puhui meille vierasta ruotsinkieltä, jota vasta vähitellen opimme ymmärtämään, eikä hänen sydämestään olisi mitenkään löytänyt sitä rakkainta olemusta, vaikka kuinka olisi painautunut hänen rintaansa vasten. Se oli äitipuolemme.

Siitä ajasta alkaen unohtui minulta uskoni partasuuhun vuosikymmeniksi.

III.

Jos edellisessä olen esittänyt lapsuuteni kodin ja alkuperäisimpäin suhteitteni muistoja, niin nyt sitävastoin aion esittää sen muiston, joka on niin sanoakseni koko henkisen olemukseni ja kehitykseni pohja. Selventääkö se teille tämän suuren tähden olentoa rahtuistakaan, en tiedä, minä vain kerron torpantytön sydämenasioita.

Talo, jonka alustalainen isäni oli, sijaitsi meiltä vain puolen kilometrin päässä, — ensi kerran eläessäni ajattelen kilometriä määritellessäni tuota välimatkaa, — meiltä ensin jyrkkä alamäki kahden kallion välitse, sitten tasainen tie, silta, suuret tervalepät molemmin puolin jokipuroa, taas mäki ja siinä rinteellä talo, — eihän tuo ollut matkaa eikä kilometriä, se oli minua. Voihan olla, että muilla ihmisillä on ihan muut asiat minua, mutta nämä olivat minun minuani.

Kun kerran neljäntoista vuotiaana tyttönä juoksin taloon iltalypsulle — sillä oma lehmämme oli ummessa — sain jo pihalla kuulla ihmeellisiä uutisia: taloon oli tullut kesävieraita, herrasväkeä. Ihmeellistä se oli senvuoksi, etten siihen saakka ollut tiennyt maailmassa olevan kahta niin erilaista ihmislajia, meitä ja "heitä". Suuri kuorma huonekaluja, koreja ja laatikoita, seisoi keskellä pihaa, johon niitä purettiin entisten lisäksi ja toisia vietiin sisään. Kuusi miestä, kasvot pulleina ja tulipunaisina, koetti nostaa jotakin suurta, mustaa, paksuilla jaloilla varustettua vehettä yläkertaan, mutta laitos oli niin suuri, että se ei mahtunutkaan portaista, vaan jäi niihin kiinni, miesten saamatta sitä minnekään. Täytyi rikkoa portaat. Koko talonväki otti osaa mikä neuvoilla mikä voimillaan. Me lapset täytimme tyhjät paikat.

Yläkerran verannalta kuului iloista haastelua ja naurua. Siellä puhuttiin ruotsia, jota ei talonväestä ymmärtänyt kukaan muu kuin minä. Nyt minulta kaikki tiedustivat mitä ne siellä verannalla puhuivat, mutta en minä heidän kieltänsä ymmärtänyt, vaikka se tuntui olevan ruotsia. Sen vain tiesin, etteivät ne puhuneet siitä miten tuo suuri raskas koje olisi ollut yläkertaan saatava. He joivat teetä, polttelivat savukkeita, kääntelivät sanomien lehtiä, nauroivat ja puhuivat omiaan, kaupunkilaisten, hienojen palvelustyttöjen liikkussa pöydän ympärillä. Kaikki tämä oli tullut niin äkkiä ja oli niin kummallista, että aivoni olivat mennä sekaisin, erittäinkin kun sain tietää, että musta koje olikin oikeastaan suuri pelitoosa, jonka nimi oli piano ja jota kävi sormin soitteleminen. Sydämeni sykki uteliaisuudesta ja uutuuden viehätystyksestä. Nythän tästä vasta elämä alkaa, kun näin ihmeellistä ja hauskaa ihan tuossa edessä tapahtuu, ajattelin. Ja monet meistä tytöistä oikein hyppelivät siinä aikaihmissen välissä.

Näin minä vielä senkin ihmeen, että vanha herra, joka kummallisesti tuijotteli silmät selällään eteensä

(hän oli halvattu) ja kulki lyhyin hytkähtelevin askelin niinkuin olisi tanssahdellut, pysähtyi pihalle puhumaan isän kanssa. Ja isä, oma kopea isäni, seisoi tämän herran edessä nöyränä, *lakki kourassa*. Uteliaisiin kysymyksiini vanhat ihmiset, jotka kyllä olivat itsekkin uteliaita, ehtivät vastata ainoastaan, että herra oli — paroni. Kerran isän katse osui minun kysyvään naamaani, ja silloin isä — punastui ja nosti lakin ohimoilleen.

Paroni — paroni — paroni — hoin minä juostessani kotiin, — olin nähnyt ihmeen: isän lakittomin päin, maailma oli kääntynyt nurin. Pääni oli täynnä suunnitelmia, miten huomispäivänä päästä oleskelemaan talossa mahdollisimman pitkän ajan. Elämämme — tyttötoverieni, sisarieni ja minun — oli ilmeisesti saanut uuden käänteeseen, ja saatoimme joka hetki odottaa mitä suurimpia yllätyksiä. Tämä oli toki jotakin tuhat kertaa enempää kuin nuo epäselvät unet, joita toisinaan torpankin työt saavat nähdä kultaisista linnoista ja niissä elävistä satu-ihmisistä, jotka puhuvat hienon hienoa dzie-dza-dzu-kieltä ja kulkevat sipsutellen kirjavissa silkeissä ja sameteissa. Paroni — paroni. — Mitä te tervalepät siinä! Ette ymmärrä mitään! Ja puro ja silta ja vanha ylämäki! Ohhoh, kyllä elämässä on sentään muutakin kuin vain te!

Sain äitipuolelta tukistuksen ja aika ripitykset, kun toin maidon kotiin vasta hämärissä, mutta tuo kaikki oli vain nuottia minun silloisessa elämässäni. Satulinnat olivat muuttuneet todellisuudeksi. Mitä silloin jokin tukistus sinne tai tänne saattoi merkitä! Tukista sinä, minä — elän!

Muutaman päivän kuluttua tapahtui sellainen merkillisyys, että kun olin taas maidolla, tuttu piikatyttö viittoi meille alas pihalle sormellansa kutsuen, että hiipisimme hiljaa yläkertaan. Kun lähestyimme, kuiskasi hän meille ylhäältä verannalta, ettei herrasväestä ollut ketään sisällä, ja rohkaisi meitä yhä vain viittoen kädellensä.

Me nousimme varpaisillamme yläkertaan.

Silloin olin jo päässyt ymmärtämään, etteivät herrasväet olleet mitään tavallisia ihmisiä, joita saattoi lähestyä ja puhutella niinkuin muita, ja tiesin, että heidän huoneensa luvaton katseleminen oli kauhea pyhyydenrikos. Uteliaisuus voitti kuitenkin kaikki omantunnon estelyt ja me pujahdimme, minä ja ainakin kolme muuta tyttöä, herrasväen saliin.

Tyyperryimme ensin ovensuuhun emmekä uskaltaneet astua askeltakaan etemmäs. Mutta Annu, joka oli meidät sisälle käskenyt, oli siellä kuin kotonaan, uskalsi puhua kovalla äänellä, ja lykkäili meidät aivan esille pöytien, sohvien ja ihmeellisten laitosten eteen, joista ei kaikista ymmärtänyt, mitä ne olivatkaan. Ihmeellisen ihanat valkeat uudinharsoit liehuivat avattujen ikkunain tuulessa, ja huoneessa tuntui niin huumaavan suloinen raikas tuoksu, että luuli olevansa vaikka paratiisissa. Me hypistelimme esineitä käsissämme, Hilma otti Annun luvalla jotakin taskuunsa. Vihdoin Annu avasi pelitoosan kannen ja käski painamaan valkoista nappulariviä.

Minä painoin yhtä ja kohta tuli ääni, painoin kovemmin ja tuli kovempi ääni, monta ihmeen ihanaa ääntä, jotka vähitellen hiljenivät. Olisin vaikka kuinka kauan painellut, milloin hienosti piipattavia ääniä milloin pahasti mörähtäviä, mutta leikkiin sekaantuivat muutkin työt ja alkoivat painella kilpaa minun kanssani, koettaen lyödä yht'aikaa soimaan monta ääntä ja painaen koko kyynärvarrella. Seurauksena oli se, että melu kuului alas tupaan ja meidät ajettiin pois.

Mutta minusta tuntui kuin olisin saanut olla lyhyen ajan paratiisissa, erittäinkin noiden liehuvien harsojen vuoksi ja tuon sanomattoman ihanan tuoksun vaikutuksesta, jonka nyt tosin arvaan olleen vain jotakin hajusaippuata.

Kun keräänyimme maidolle talon tupaan, olivat herrasväet jo kotona yläkerrassa, ja seistessämme emännän ympärillä ja hänen kirjoittaessaan kirjaan meidän litramääriämme, alkoi yht'äkkiä kuulua soittoa ylhäältä, ja minä hurmaantuneena unohdin koko maailman. Emäntä nauraen herätti minut tainnuksista ja auttoi kannuni kohdalleen, ettei maito päässyt valumaan permannolle. Kaikki nauroivat minulle ja käskivät panna suuni kiinni, joka varmaankin siis oli ollut auki. En tiennyt mistään, korvissani oli vain niin ihana sävel, niin uusi, niin autuaasti ennentuntomattomille maille kuljetettava, että minä ihmettelin, kuinka nuo muut saattoivat vielä sen jälkeen puhua tavallisella äänellä ja nauraa hahatella niinkuin ennen. Koko matkan kotiin mennessäni pysyin yhä samassa hurmiossa, en ymmärtänyt mitään kotolaisten puheista ja yhdentekeviä olivat minusta tärkeimmätkin kotitoimet, mitkä eteeni pantiin.

Isäni vihasi herrasväkeä hirmuisesti. En siihen aikaan päässyt ymmärtämään perimmäistä syytä siihen. Näin, etteivät muut ihmiset niin vihanneet sellaisia kaupunkilaisia, vaan usein ihailivat heitä yhtä paljon kuin muutakin hienoa ja kaunista. Minun isäni oli sen vihansa tuonut sieltä maailmalta muassaan, ja vaikka kylässämme oli monta yhtä köyhää ihmistä kuin mekin, ei kukaan näistä ymmärtänyt jokapäivä ja joka hetki syyttää köyhyydestänsä rikkaita, vaan uskoivat monetkin, että Jumala oli luonut toiset rikkaiksi ja toiset köyhiksi, ja että ihmisen oli tyytyminen kohtaloonsa. Toisinaan tosin muutkin saattoivat yltyä haukkumaan, mutta sitten he taas unohtivat ja osasivat ihailia. Isäni sitävastoin muisti aina, hän eli aina se ajatus mielessään, hän moitti uskovaisia, jopa pappejakin

leväperäisyydestä, ja luulen, että vain tästä alituisesta ajattelemisesta olikin saanut alkunsa hänen omituinen tapansa silmäillä maahan päin ja hermostuneesti siirtää katsettansa puolelta toiselle. Hän aina vain mietti köyhyyden syitä, ja kaikki hänen alituiset kiroilemisensa sekä työn että levon aikoina olivat kuin kuplia, jotka nousivat näkyviin alituisesti kiehahtelevan padan näkymättömistä pohjavihjoista.

Isäni ja minun välillä syntyi näinä aikoina pahoja rettelöitä. Sillä hän ei tahtonut päästää minua taloon ihaillemaan herrastulokkaita. Huomattuansa ihastukseni kävi hän niin häijyksi minua kohtaan, että kielsi maidollekin menemästä ja toimitti sijaani muita hakijoita.

Juuri niihin aikoihin olin alkanut ymmärtää tuollaisia aikuisten asioita myöskin eräällä muulla, nimittäin sukupuolisuuden alalla. Se oli kertonut sille ja tämä oli sanonut tälle ja tuo tuolle, ja miksi en olisi minäkin heiltä kuullut ja miksi en itsekin sellaisia asioita huomannut. Selviäminen sai alkunsa siitä, että parhaimmasta työstä, joka oli meille pienemmille tytöille aina hyvä, joka oli palvellut Helsingissä, ja jota me senvuoksi suuresti kunnioitimme, rupesi kuulumaan ihmeellisiä puheita. Missä vain kaksi vanhaa vaimoihmistä toisensa tapasi, siellä he kohta pysähtyivät tästä Sannasta puhumaan. Kaikki inhosivat ja moittivat Sannaa, jota me olimme pitäneet niin hyvänä, ja pian rupesivat jo tytötkin sanomaan, ettei häntä saanut enää hyvänä pitää, ja alkoivat keksiä hänelle haukkumanimiä. Miksi ei asia olisi selvinnyt meille vihdoinkin selväksi, erittäinkin kun tytöt suuresti pilkkasivat ymmärtämättömyyttä näissä asioissa. Pääsimme siis perille, että Sanna oli jotenkuten häpeällisesti sairas, osasimmepa jokainen mainita taudin nimenkin ja kerskailimme tiedostamme. Vielä tiesimme, että Sannan olisi oikeastaan pitänyt lähteä tuon tautinsa vuoksi kylästä pois kaupungin sairaalaan, sanoivat, koska muutoin tauti saattoi tarttua ... hyi häpeää! Mutta Sannan äiti oli pelätty ihminen meidän kylässämme ja hänen jyrkän kieltönsä tähden ei kukaan uskaltanut ilmoittaa Sannan sairaudesta kirkonkylään, jossa tohtori asui.

Eräänä päivänä vajassa puita pilkottuani istuin lepäämään. Silloin kuulin isän tulevan vajan seinän taakse, missä hän alkoi vannehtia ravistunutta saavia ja kiroileskeli. En hiiskunut mitään, vaan kuuntelin, mitä isä rupeaa puhumaan itseksensä, niinkuin hän usein kyllä teki. Mutta kotvasen kuluttua tuli hänen luoksensa Kalle, vanhempi veljeni, ja minä kuulin, mitä en olisi ikinä tahtonut kuulla.

Kalle kertoi isälle, että se isompi herrasväen poika oli kysynyt, tiesikö Kalle kylässä jotakin hauskaa tyttöä, jonka kanssa saisi seurustella.

Isän vasaran naputus lakkasi äkkiä.

— Katsos sitä p—kelettä, sanoi ukko. Saatoin kuvitella, kuinka isän silmät säkenöitsivät vihasta. — Vie se Sannan luo, sanoi hän, ja he rupesivat naureskelemaan, isä vähän pahanilkisesti ja Kalle nuoren huolettomasti. Kuinka he siinä keskustelevatkaan, lopulta tuntui tulleen päätetyksi, että Kalle tutustuttaa herraspojan Sannaan. Sitten he menivät molemmat naureskellen pois.

En pitkiin aikoihin käsittänyt tätä asiaa, en ymmärtänyt kauhistua. Päinvastoin, toden tunnustaakseni kovasti toivoin, että Kalle ei tutustuttaisikaan herraspoikaa Sannaan, niin hyvä kuin Sanna saattoikin olla, vaan minuun, sillä sittenpähen saisin mielin määrin oleskella herrasväen huoneissa, hengittää niiden ihanaa tuoksua ja kuunnella taivaallista soittoa.

Vähän ajan perästä näyttivät kaikki tietävän, että Kalle on tutustuttanut herraspojan Sannaan, puhuivat siitä ja myöskin naureskelivat, toiset pahanilkisesti, toiset huolettomasti.

Kun tytöiltä tiedustelin, mikä tässä asiassa saattoi olla ihmisistä niin merkillistä, he taas pilkkasivat tietämättömyyttäni, ja minä vihdoinkin ymmärsin sen, mikä sitten koko elämäkseni löi parantumattoman haavan sieluuni.

Mutta että lukija ymmärtäisi, miksi *minä* haavoituin, miksi en saattanut muiden tavalla vain nauraa koko asialle ja pahanilkisesti hymyillä, on minun kerrottava edelleen suhteistani tähän herrasväkeen.

Minä lähestyn nyt muistelmissani autuuteni saarta.

Kaikki on hiljaa. Koivunlehti ei värähdä, risu ei risahda jalkojeni alla, kun astun maihin. Ei saa värähtää, ei saa risahtaa, en tahdo mihinkään koskettaa, en aja pienintäkään lintusta oksaltansa pakoon, jääköön kaikki niinkuin on, muuttumattomaksi muistoissani ikiajoiksi.

Tahdon lähestyä saartani niinkuin tuntumaton henki, tahdon jälleen nähdä sen tarumaisen ihanat lehdot, sen siniset varjot, puiden välisen yöruskotuksen, tahdon tuntea yökasteen tuoreet tuoksut ja kuulla kaislikkojen hiljaisen hipinän...

IV.

Olin kokoomassa varpuja äitipuolelle, joka tarvitsi niitä vispilöikseen, kauppiaille myytäväksi.

Juuri vierestä, männikön laidasta, johon koivikkoni loppuu ja kanervaiset kalliot alkavat, kuulin outoa puunhakkuuta. Se ei varmaankaan ollut mitään aikamiehen touhua.

Ajattelin: — Joku siellä isännän metsästä salaa risuja katkoo.

Hiivin hiljaa lähemmäksi, pujottelin näreikön lävitse, väistin syrjään kuusenoksat, kurkistin ääntä kohden.

Nuorempi herraspoika siellä kirves kädessä touhusi. Hän oli asettanut karsitun mäntyisen riu'un poikittain kahden kiven väliin ja löi sitä kirveenterällä suoraan kohti koettaen kai osua joka lyönnillä samaan paikkaan. Lakki oli häneltä pudonnut, kasvot punoittivat tulistuneina ja kieli oli mielenjännityksestä kiertynyt suupieleen. Ranka ei katkennut, hän koetti lyödä milloin miltäkin puolelta ja asetteli aina takaisin kivelle, kun puu luisui alas. Vihdoin heitti kirveen kädestään ja hyppäsi puun päälle. Se rusahti. Nyt se käännettiin toisin päin ja taas hypättiin päälle. Sitten taas käännettiin ja taas keikutettiin, kunnes meni poikki.

Kohta kun puu oli saatu näin lyhennetyksi, tarttui poika siihen innokkaasti kiinni ja hilasi toiseen kohtaan, joka kuitenkin oli vielä lähempänä minun piilopaikkaani. Hän raahasi puun kahden lepän väliin, joista toinen oli melkein mätä ja toinen kasvoi kallellaan, pensoen juuresta. Nyt nostettiin riuku pystyyn ja annettiin pudota toisen lepän haaraan, joka oli puolentoista sylen korkeudella. Sitten katseltiin ylös toisen lepän runkoon ja mietittiin. Koetettiin nostaa riuvun päätä tuon kallellaan olevan lepän oksalle, joka oli melkein yhtä korkealla maasta. Kiivettiin lepänrunkoa myöten, tartuttiin oksaan ja oksa taitettiin. Tultiin alas, ruvettiin riuvun päätä sovittamaan ylös leppään. Oksantynkä oli kuitenkin katkennut niin lyhyeksi, että riuku putosi alas ennenkuin ehdittiin maahan. Nyt otettiin veitsi taskusta ja kalvettiin poikki katajanoksa jonka notkeutta koetettiin taivuttamalla solmuun. Riuvunpää kainalossa kiivettiin jälleen puuhun ja katajan avulla solmittiin riuku oksantynگان päälle kiinni lepän runkoon. Maahan päästyä, kun katseltiin onnistunutta temppua, laukesi kataja solmustaan ja riuku putosi alas.

Poika seisoi vähän aikaa miettien ja läksi sitten päättävästi pois.

Minä tulin piilopaikastani. Koska hän oli jättänyt sekä kirveen että veitsensä kivelle, arvasin aikomuksen olevan kohta palata. Ajattelin: — Hän on varmaan mennyt taloon nauvoja hakemaan, joilla lyö kiinni riukunsa. Väänsin koivuisen vitsan, nostin riuvunpään ja sidoin vitsalla sen lujasti leppään, oksan yläpuolelle. Sitten läksin kokoomiani varpuja kotiin viemään, sillä äitipuolen takia en uskaltanut viipyä, vaikka olisi mielikin tehnyt.

Seuraavana päivänä tein asiaa metsään. Juoksin katsomaan, mitä samalla paikalla tänään tapahtuisi.

Ei ollut ketään.

Riuku oli kiskottu vihasesti alas, vitsarengas katkottu. Ajattelin: — Poika on suuttunut, kun on hänen asioihinsa sekaannuttu. Ja kaduin tekoani. Nyt hän on varmaan luullut, että joku aikaihminen on tahtonut häntä pilkata, sillä kovin vihasesti oli riuku heitetty syrjään.

Siinä seistessäni kuulin taas jotakin kaukaista hakkuuta tai ehkä en kuullutkaan, mutta vaisto pani minut juoksemaan kaskimaan toisella puolella olevaan metsään, joka oli lepän ja kuusen sekaista, hyvin tiheää ja risuista. Sinne päästyäni kuulin ainakin selvään jotakin ryskettä, joka ei ollut aikuisten touhuja, vaan taaskin usein keskeytyvää naksutusta, niinkuin poikain ollessa miesten töissä.

Hiivittyäni kyllin lähelle näinkin pojan keskellä pahinta tiheikköä taaskin samanlaisissa hommissa. Hän oli saanut jonkunlaisen riuvun ylös puiden väliin ja oli sitä vastaan asetellut nojalleen joukon vanhoja, puolimätiä lautoja. Tällä kertaa näytti olevan naulojakin mukana, niitä otettiin vähä väliä pahvipaketista ja naputeltiin lautojen reunoihin, joiden luultiin siten pysyvän toisiinsa liittyneinä. Arvasin, että oli tarkoitus muodostaa laudoista seinä.

Nyt naulattiin viimeinen lauta toisiin kiinni, päätä kallistellen ja ihaellen katseltiin tehtyä työtä ja menttiin nopeasti pois — tietenkin uusia lautoja hakemaan.

Minä pujottelin näreiköstä näreikköön hänen jäljessään.

Olin arvannut oikein, Hiekkatöyrään luo päästyämme rupesi poika Vikmanin perunakuopan katon päältä kiskomaan lautoja, joista monet olivat niin mätiä, etteivät pysyneet koossa, vaan hajosivat liikuttaessa. Jokunen jäi sentään ehiäksikin. Näitä hän sai kolme, kaikki muut hajosivat, — ja nyt hän

lähti raastamaan lautoja metsään vetäen niitä perässään ja itse käyden takaperin.

Minun teki mieli auttaa häntä ja sentähden olin sattumalta tulevinani polkua pitkin häntä vastaan. Ennenkuin ehdin kohdalle hän kuitenkin jo huomasi minut, heitti laudat ja päivää sanomatta kysyi, tiesinkö minä, mistä oikeita lautoja voisi saada.

Tiesinhän minä. Tiesin kokonaisen läjän ihan valkeita kuudentuuman lautoja, jotka isäntä oli keväällä ajanut sahalta ja latonut mäelle pinoon kuivamaan.

Poika nosti mätälaudat jälleen kainaloonsa ja sanoi:

— Odota tässä.

Sen sanottuaan hän alkoi raastaa lautoja metsään.

Olimme saman pituiset, ehkä saman ikäisetkin, enkä senvuoksi ollut oudoksumatta, että hän komensi minua kuin vanhempi ihminen, vieläpä puhutteli päivää sanomatta niinkuin lapsia puhutellaan.

Rupesin hypähdellen juoksemaan kotiin päin, mutta pysähdyin kesken ja palasin takaisin. Suoraan sanoen, minua pelotti olla tottelematon, vaikka itseänikin nauratti oma pelkoni.

Melko kauan odoteltuani poika vihdoon tuli metsästä polulle. Hän kulki pari askelta ohitseni minuun ollenkaan vilkaisematta, ikäänkuin lautojensa tähden huolestuneena katsoen eteensä ja vain niitä hakien.

— Missä ne ovat?

— Ne ovat mäellä, kujakalliolla.

— Näytä!

Ja voidakseen nähdä, minnepäin minä osoitin, hänen täytyi antaa minun tulla rinnalleen. Ja nyt minä uudelleen tunsin, että hänen tuoreen puhtaaksi pestystä valkoisesta puserostaan lähti pihkan ja havujen ohella sama ihana tuoksu, minkä olin tuntenut heidän huoneessaan, ja hurmaannuin siitä.

Tuskin ennätin osoittaa suunnan kujakalliolle päin, kun hän jo taas meni edelleni ja malttamattomana jätti minut kauas jälkeensä.

Perille päästyämme osoittautui kuitenkin, etteivät nämä laudat hänelle kelvanneetkaan. Hän ei huolinut *valkoisista* laudoista, vaan niiden piti olla välttämättä harmaita ja vähän mätiä. Oikein hän suuttui, kun nostin yhden laudan olalleni kantaakseni sen hänelle metsään. Hän tempasi sen minulta ja pudotti maahan.

Harmaita ja vähän mätiä lautoja löysimme sitten kokonaisen röykkiön tiheästä nokkospensastosta. Hän poltti pahoin kätensä ja oli pakotettu turvautumaan apuuni. Vaikka olinkin avojaloin, menin nokkosten keskelle, nakkelin laudat esille ja iloitsin osanneeni vihdoon olla apuna tuolle töykeälle pojalle, joka ei ollut vielä kertaakaan katsahtanut minuun. Ajattelin: — Kyllä hänen kohta täytyy kiittää ja katsahtaa silmiin.

Mutta hän rupesi kohta sälyttämään lautoja olalleen ja saatuaan neljä pätkeä selkäänsä lähti heti menemään, sanomatta minulle sanaakaan.

En tiennyt, pitikö minunkin ottaa lautoja olalleni ja mennä hänen perässään, vai oliko tarkoitus, että sain mennä matkoihini.

Kokosin kuusi parasta pätkeä, vipusin ne olalleni ja läksin menemään perässä.

Puolimatassa tapasin pojan. Hän oli väsynyt, viskannut laudat olaitaan ja istunut lepäämään mättäälle. Kuljin kuormineni hänen ohitsensa ja vein laudat määräpaikkaan metsään.

Nyt olisi minun ollut suurempi mennä kotiin toista tietä, mutta jokin selittämätön keskeneräisiksi jäämisen tunne esti menemästä. Ei niin, etten olisi tahtonut jättää keskeneräiseksi lautojen kantamista, vaan tarkoitukseni itse pojan suhteen oli kesken. Olisin tahtonut saada hänen huomionsa edes silmänräpäyksen ajaksi kääntymään laudoista itseeni, saada hänet esimerkiksi kysymään, kuka minä olen, tai katsahtamaan, tai vaikkapa sanomaan yhdenkin sanan jostakin muusta kuin laudoista, esimerkiksi, että pilvi on valkoinen tai muuta sellaista joutavaa vain *minua* varten.

Menin siis takaisin.

Poika istui vielä samalla paikalla.

Aioin kulkea hänen ohitsensa, mutta hän käski minun ottaa oman kantamuksensa ja viedä perille. Kun nostin laudat olalleni, ei hän puolestaan mennytkään uusia hakemaan, vaan tuli minun jäljessäni. Perille päästyäni hän päinvastoin käski minun hakea vielä lautoja ja jäi itse lyömään niitä seinän jatkoksi.

Minä tottelin, vieläpä olin onnellinen.

Taisin käydä lautapaikalla ainakin kolmesti ja olisin saanut mennä varmaan vielä neljännekin kerran, ellei apuani olisi tarvittu toisaalla. Hän ei saanut lyödyksi lautaa poikkitelon minun pitelemättä sitä toisesta päästä.

Huomasin nyt, että tarkoituksena oli laatia ikkuna seinään. Kaksi laudanpätkää kiinnitettiin poikittain ikkunan ylä- ja alalaudaksi.

Selvää oli nyt, että oltiin rakentamassa huonetta, oikeaa ihmisasumusta. Mutta sitä hämärämmäksi jäi minulle arvoitus, miksi tämmöiseen tarkoitukseen eivät olleet kelvanneet ne uudet laudat, jotka olin näyttänyt ja joista olisi toki tullut paljon komeampi seinä.

Enhän minä saanut mihinkään sekaantua, sitä vähemmän ehdottaa parempaa rakennustapaa. Kannatella lautaa koholla, tarjota uutta naulaa mestarin käteen, nostaa vasara, hakea saha, semmoisia vain uskalsin, muuta en. Enkä omin päin sitäkään, vaan kaiken sain tehdä käskystä. Ainoastaan olemalla hänen tarkoituksestaan erehtyvinäni saatoin joskus oikaista ja parantaa jotakin kovin epäkäytännöllisesti suunniteltua laitetta. Mutta saattoipa käydä niinkin, että jonkun laudan kiinnitettyäni mielestäni aivan paikalleen, hän repäisi laudan irti ja naulasi uudelleen, ja — *vinompaan!* Kaikki pantiin vinoon, ikkunanristikotkin, ja minä rupesin ajattelemaan, että hänen näössään oli jokin vika.

Mutta ei, vinous ja remppaisuus oli tarkoituksellisia.

Totuin vihdoin tietämään hänen tahtonsa jonkinlaisen vaiston avulla. Minäkin kiinnitin nyt kaiken vinoon ja viistoon, niinkuin saattaisi ajatella olleen jossakin ränsistyneessä ja kokoonluhistuvassa mökkipahasessa. Auttamisen tilaisuuksia alkoi näin tulla minulle yhä useampia, ja vihdoin oli minulla lupa omin päin valita mätiä lautoja takaseinään, kun jo tiesin, miltä seinän oli tarkoitus näyttää. Myöskin kattolaudat sain naulata, mutta minun piti kuitenkin aina ennen naulaamista katsoa katolta alas ja odottaa hänen hyväksymistään, joka ilmaistiin päänyökkäyksellä. Itse hän istui maassa polvet leuan alla, kädet polvien ympärillä, eikä katsonut muuhun kuin tekeleehensä.

Huomattuaan, että työ kävi ilman hänen tarkastustaankin, hän läksi odottelemaan sen päättymistä — kotiinsa.

Minä aioin seuraavana päivänä kostoksi olla tulematta mökille, mutta en voinutkaan päätöstäni täyttää, — en olisi rehellinen, ellen sanoisi: — pelosta. Pojan tapa rypistää silmäkulmiansa, kun en hänen käskyänsä noudattanut, oli vastoin tahtoani vanginnut mieleni. Ensin tämä suhde nauratti minua hullunkurisuuksillaan, mutta pian huomasin, etten siitä voinut leikillä päästä. En leikillä enkä enää todellakaan, sillä vaikka olin pari kertaa harmista itkenyt, en sittenkään voinut olla hänen tahtonsa noudattamatta. Tämä on minulle yhä vieläkin selittämätön arvoitus, minä orjstuin hänen tahtonsa alaiseksi ja hän asettui minun herrakseni minkään olosuhteiden antamatta siihen vähintäkään aihetta, hänen olematta oikeutettu ja minun olematta pakotettu, itsestään, aivan kuin maailman alusta saakka olisi ollut määrätty tämä meidän suhteemme: hän käskijänä, minä käskettynä, hän herrana, minä piikana.

Joskus olen kyllä ajatellut, että ehkä — ensi hetkestä jo kiinnittyäni häneen — tietämättäni hain kohtia, joita myöten olisin päässyt hänen läheisyyteensä, ja pian huomasin, ettei semmoisia kohtia ollut olemassa, tahi että täydellisen alistumisen suhde oli ainoa, johon nähden minä hänelle jotakin merkitsin. Ja koska tämäkin suhde sentään tavallaan yhdisti meitä, en hennonut sitä katkaista. Minun "pelkoni" ei siis ollut todellista pelkoa hänen edessään, vaan ainoastaan pelkoa väliemme katkeamisesta.

Tulin kuin tulinkin seuraavana päivänä. Tavallisuuden mukaan minä nytkin hiivin näreikköjen kautta, katsellakseni ensin salaa häntä ja tullakseni esille vasta juuri silloin, kun minua johonkin välttämättä tarvittiin. Tai miksi en sanoisi suoraan, vain katsellakseni häntä.

Nyt ei mestarini sentään ollutkaan saapuvilla, vaikka kyllä näkyi, että oli ollut. Eilen valmistamalleni katolle oli aseteltu sammaltukkoja vieriviereen, kuitenkin vain toisesta räystäskulmasta alkaen, ja siitä arvasin, että hän kaiketi oli mennyt uusia sammalia hakemaan, peittääkseen niillä koko katon.

Mitä tuo tarkoitti en ensin voinut ollenkaan ymmärtää. Miksi piti panna sammalia katolle? Eräs suuri sammalpallo kiertyi mukavasti päädyn ympäri, ja sitä kohtaa katsellessa minulle äkkiä selvisi, että jos muikin katto samoin peittyi sammaliin, mökki alkaa näyttää vanhalta Loviisan tuvalta, jonka katolla

myöskin kasvoi paljon sammalia, jopa horsmiakin. Todella, ihan kuin Loviisan tupa, ihan, ihan!

Nyt oli selvää, että tätä hän oli tarkoittanut alusta asti. Sitä varten oli lautain pitänyt olla mätiä ja sitä varten pantiin kaikki vinoon, ikkunaristikotkin... Ihmeellinen kokonaiskuva syntyi eteeni, vaikka sammalia ei ollut vasta kuin vähän toisella reunalla, ja minun alkoi tehdä mieli jatkaa sammalten asettelemista nyt, kun ymmärsin tarkoituksen.

Kaikki oli pelkkää leikkiä. Ei ollut aikomus laittaa mitään oikeata huonetta, vaan ainoastaan huoneen kuva. Ja vaikka nyt täydelleen ymmärsin, miksi hän oli ollut niin innokas ja niin varmasti tahtonut kaiken asetetuksi juuri niin eikä näin, en kuitenkaan voinut olla muuta kuin ihmeissäni, että hän tätä leikkiä tehdessään oli ollut niin tosissaan, vielä enemmän tosissaan kuin jos olisi todellista huonetta tahtonut rakentaa. Ja niin varma sen pienimmästäkin piirteestä!

Ihastuin sitä enemmän kuta kauemmin katselin kuvan valmistumista. Mieleni valtasi suuri innostus. Ajattelin: — Hän luulee, etten minä ymmärrä mitään, mutta minä näytän hänelle, että ymmärrän kaiken. Tiesin missä oli oikeita karhunsammalia, menin sinne ja toin niitä raskaan sylillisen.

Nähtyään minun sammaleni heitti hän saavuttuaan omansa pois ja kävi kohta käsiksi uusiin. Mutta minä en saanut nousta katolle niitä asettelemaan. Minä sain vain käskyn mennä lisää tuomaan, ja sitten vielä, ja vielä...

Enkä saattanutkaan osoittaa hänelle, että nyt ymmärsin asian täydelleen, — mikä olisi aivan varmaan tehnyt meidät tutuimmiksi toisillemme, toisin sanoen, hän olisi senjälkeen varmasti katsahtanut silmiini.

Seuraavana päivänä menin siis varhain, jo neljältä aamulla, mökillemme, hain monta kantamusta karhunsammalia, oikein kaikkein muhevimpia ja paksuimpia, nostin ne katolle ja asettelin omin päin koko toisen puolen kattoa melkein täyteen.

Minun mielestäni tuli mökki tältä toiselta puolelta katsottuna vielä enemmän Loviisan mökin tapaiseksi.

Ja pamppailevin sydämin odottelin, milloin mestarini tulee ja näkee, mitä olin hänen poissa ollessaan rohjennut tehdä. Voi olla, että hän sysää sammalet alas. Silloinhan ovat välimme entisellään ja minä kyllä pian taas unohdan sen kärsimyksen, minkä hänen vihastumisensa minulle tuottaa. Sehän on vain yksi monen entisen lisäksi.

Mutta voihan käydä myös toisin. Sydämeni sykähteli sitä ajatellessa ja odotellessa. Voi käydä, että hän katsahtaa minuun kummastuneena ja me molemmat naurahdamme ymmärtäen toisemme.

Silloin... Silloin on olemassa jokin muukin yhdysside meidän välillämme kuin vain minun tottelevaisuuteni ja pelkoni. Tunsin oikein punastuvani ajatellessani sellaista mahdollisuutta.

Istuin katolla odotellen. Tahdoin, että kun hän tulee, olen ikäänkuin lopettelevinani sammalten asettelemista.

Mutta häntä ei kuulunut.

Tulin katolta alas ja istuin kauan aikaa maassa yhä odotellen. Jos kuulen risauksen, kiipeän taas katolle ja olen asettelevinani... Mutta hän ei tullut.

Eikä hän tullut tälle mökille enää milloinkaan. Se oli hänen mielestään kaiketi ollut jo aikaa sitten valmis.

V.

Noihin aikoihin olin viidentoista ikäinen.

Jokseenkin niin kuin olen kertonut, syntyi minussa tuo omituinen, siihen aikaan minulle itselleni aivan selittämätön kiintymys talon toisessa kerroksessa majailevaan herrasperheeseen.

Olin ensi kerran elämässäni nähnyt hienoja ihmisiä. Nyt täysi-ikäisenä en voi muistaa heissä mitään sellaista erikoista, joka ei olisi yhteistä kaikille samanlaisille hienostuneille säätyläisihmisille, mutta silloin he kuvastuivat mieleeni jonakin ihmeenä, uuden elämän avauksena, ennen aavistamattomana

hyvyyden, hienouden ja onnen maailmana. Kaikki lapsekkaat, torpan ympärillä kasvaneet käsitykseni saivat tästä ajasta asti uuden suunnan, niinkuin joskus käy ikkunakukalle, joka on ojentanut kaikki lehtensä auringon puolelle ja nyt käännetään ympäri, että lehtiä kasvaisi toisellekin puolelle; kaikki näyttää kukasta nurinpäiseltä, kaikki kääntyy uutta aurinkoa kohden, entinen on kuin jotakin olematonta, väärään suuntaan kasvanutta.

Niin näytti silloin. Nyt sanon:

Tästä ajasta alkoi elämäni onnellinen erehdys, joka sittemmin muuttui varsinaiseksi olemuksekseni, kaiken ulkonaisen muodostajaksi, sisäiseksi ytimeksi, vaikutinteni vaikuttimeksi, siksi, mikä teki elämäni yksin vain minun eikä kenenkään muun elämäksi.

Jos vieläkin ummistan silmäni asettuakseni silloiseen mielentilaan, niin on kaksi päätunnetta vallalla: rajaton ihailuni ja sen vieressä, ympärillä, sisällä — sanomaton kaiho, kun olen niin peräti syrjässä ihailuni esineistä, suljettuna kaiken sen yhteydestä, johon lehteni kurottavat, — kun vain näen uuden auringon, mutta en pääse sen lämmön piiriin...

Heidän lähdettyään olin todella kuin kuollut kaikelle entiselle, isälle, äitipuolelle, veljille, sisarille, lehmälle, kanoille, navetalle, kaivolle, lehdoille, purolle, ja kaikelle, mikä oli ennen muodostanut kirkkaudessa helkkyvän elämäni. Kun ei aurinko paistanut uudelta puolelta, ei se paistanut enää vanhaltakaan. Varmaan en nähnyt enkä kuullut ketään, koskapa muistelen ihmisten katselleen minua ihmetellen ja keskenään neuvotelleen minun suhteeni, ikäänkuin olisin ollut mielipuoli, joka katselee näkyjä eikä niiltä näe edessään olevaa todellisuutta.

Erikoisiin muistoihin tältä ajalta kuuluvat taajat käyntini mökillä.

Kuvittelin ikävissäni, että minun poikani on yhä vieläkin siellä. Hiivin näreikköön juuri niinkuin olin ennenkin hiipinyt ja hajoitin tieltäni kuusten oksat nähdäkseni miten hän siellä muka touhuu ... hiljaa, hiljaa, ettei hän vain kuulisi ja huomaisi!

Västäräkki siellä näkyi istuvan katonsammalilla, tiainen lensi ikkuna-aukosta sisään, toinen koputteli ikkunanlautaa. Kaikki tuo merkitsi: — Siellä ei ole ketään. Mutta minä en ollut lintusia huomaavinani, vaikka itkettikin. Kuvittelin, että siellä hän kyllä on, vaikka on vain toisella puolella, tai — on muka mennyt taloon nauloja hakemaan.

Olen odottelevinani hänen palaamistaan, jaksan kauan — kauan odottaa.

Tuolla maassahan hän aina istui, kun minä hänelle rakentelin, ja olin katolla sammalia asettelemassa. Mutta katon lopullista valmistumista hän ei enää halunnutkaan nähdä, ja juuri tämä katto se olisikin ollut minun parastani — kun minä jo aivan täydellisesti ymmärsin hänen tarkoituksensa! Saatuaan katolle sen verran sammalia, että juuri ja juuri saattoi kuvitella, millaiselta mökki tulee valmistuneena näyttämään, ei hän mitään enempää huolinutkaan. Se jo riitti, se oli valmis, ja hän jätti kaiken.

Ihmeellistä! Saattaa siis löytyä semmoisia olentoja, jotka kantavat lautoja ja otsa hiessä rakentavat suurta mökkiä vain sen vuoksi, että se — *näyttäisi!* En olisi aavistanut, että semmoisia on. Olin kuvitellut, että saa tahtoa vain sellaista, mikä on hyödyllistä, tarpeellista isälle tai elukoille, — nyt näin, että voi tahtoa tuommoistakin olematonta, hyödyistä riippumatonta. Ja innostuin, hurmaannuin, rakastuinkin tuohon ihmeelliseen, syvään, uuteen, joka olisi ollut minulle olematonta, mutta nyt oli todellisuutta, koskapa meitä oli kaksi, jotka tunsimme sen samoin.

Jos teen itselleni tarkkaa tiliä, niin täytyy sanoa näin:

Kaikessa rakastumisessa on aina jokin erikoinen toisen piirre tai äänensävy, sanomisen tapa, tai liikkuminen, katseleminen, tai jokin muu sellainen aivan ulkonainen toisen ominaisuus, joka käsittämättömästä, näennäisesti aivan aiheettomasta syystä toista miellyttää. Tämä mieltymys, niin vähäpätöiseltä kuin se voisi paperille kirjoitettuna ja ulkoapäin katsottuna näyttääkin, on kuitenkin aivan ratkaiseva. Ennen ei ollut mitään, sen jälkeen avautui kaikki. Ennen tuo ihminen oli vieras niinkuin kaikki muutkin ihmiset, sen jälkeen katosi väliltä jokin este, joku nosti pois verhon, joku puhalsi mustan tomun valkoisen pinnan päältä. Nyt ei ole välillä enää mitään, on kuin avatun oven edessä, josta näkyy vieraan asunnon sisus, suloinen kotihämy. Ei uskalla astua sisälle, koska ei tunneta toisiaan, mutta tuo on vain ulkonainen este, koti näkyy kaikkineensa, sen sisimpiin sopukkoihin asti.

Varmaan suuresti hämmästyttän lukijani, kun ilmaisen, että se erikoinen alkumieltymys, josta olen puhunut, oli minulle tuo viehättävä saippuan tuoksu, jota tosin silloin en tiennyt saippuasta lähteneeksi. Mutta mihinkäpä sitä totuudesta pääsee.

Muistoni puhuvat tässä kohden lahjomatonta kieltä.

Kun jaksamatta enää näreikössä kuvitella, että hän on siellä, vaikka ei ollutkaan, juoksin rakennuspaikalle, oli ensimmäinen haluni löytää esine, josta olisin tuntenut saippuan tuoksun. Paljon oli puupalasia, olivatpa tuossa rikkoutuneen sahanakin palikat, mutta en mistään tuntenut muuta kuin kuusenpihkan hajua ja olisin ihan tuohon paikkaan tahtonut painua itkemään. Ei minulle elänyt mikään, aurinko ei paistanut, kuusen oksat huiskuivat tuulessa ihan turhaan, minua ilahduttamatta. Tuossa muurahaiset kulkivat, tuossa kuivuneet lehdet kääpertyivät sammalen päälle, kaikki eli niinkuin ennenkin, mutta ei vain minulle, — minulle oli kaikki kuollutta, kun sitä ainoata ei ollut täällä, eikä koko metsässä, ei tiellä, ei talossa, ei koko sillä suurella seudun lakeudella, jota siihen aikaan kuvittelin maailmaksi.

Mutta jollen rakastumiseni yhteydessä ajattele saippuan tuoksua — mikä tosin on minulle melkein mahdotonta — niin on minulla tiedossa kyllä toinenkin ihastuksen aihe, — hänen katkonainen puhetapansa. Hän sanoi vain juuri sen verran kuin oli välttämätöntä, jopa tyytyi vain kädenliikkeellä osoittamiseen, jos sillä pääsi sanomasta. Se ei ollut seuraus siitä, että hän olisi minun arvoani vähäksynyt, päinvastoin hän taisikin suvaita minua vain siksi, että niin ketterästi ymmärsin kohta hänen tarkoituksensa hänen tarvitsematta mitään selittää. En kuitenkaan ollut hänelle olemassa muussa merkityksessä kuin vain tuon rakentamisen avustajana. Olin siis rakastunut juuri siihen, mikä tavallaan kuvasti hänen luonteensa pahimpia varjopuolia, hänen tahtonsa tyranniuteen. Kun hän halusi jotakin, eli hän vain tuon halunsa täyttämiseksi. Ja vaikka hän ei olisikaan halunnut mitään näkyvää osoitettavaa esinettä, oli hänen katseensa usein tähdätyinä johonkin sisäiseen ajatukseen siitä, mitä hän tahtoi, eikä hän silloinkaan tuntunut näkevän mitään muuta. Oikeastaan hän oli aina näin tähtäämässä katsettaan johonkin tahtomaansa näkyvään tai näkymättömään asiaan, niinkuin nuori rotukoira, joka elää hetki hetkeltä nykyisyyden voimakkaissa vainuissa, värisevin sieraimin, vavahtelevin jäntein etsien tietä saaliinsa läheisyyteen. Hänen paksu, ruskea, kihara tukkansa, joka tavallisuutta halveksien hakeutui myöskin ohimoille, hänen sirontasainen kyömynenänsä ja pienen suun paksut huulet, ja erittäinkin nuo alituisesti tähtäilevät silmät, jotka eivät ymmärtäneet mitään epämääräistä tai elotonta, ja vihdoinkin tuo keskeneräisyys lauseissa, joka ei milloinkaan malttanut eikä tavoittanutkaan löytää rauhallista ja täyteläistä ilmaisua sisäisten vainujen vaihtelulle, nuo kaikki ne olivat minun rakastumiseni ydinvaikuttimia.

Nyt voin sanoa sen, jota en olisi voinut selittää ilman näitä pitkiä puheita: — Minä olin rakastunut juuri siihen, ettei hän kertaakaan katsahtanut minuun, hänen tyranniuteensa.

Nostelin maasta oksanpaloja, tikkuja, rikkoutuneen lehtisahan varren, koettelin tuntea niistä hajusaippuan tuoksua, mutta niissäkin oli vain metsäistä pihkan hajua. Ei, ei, ei milloinkaan enää...

Itkin ja valittelin yksinäisyydessäni.

Enkä voinut enää valituksiani leikkeihin vaihtaa.

VI.

Muudan tuttava myöhäisemmiltä ajoilta ja sivistyneiden joukosta, joiden parissa olen elämäni toisenpuolen viettänyt, sanoi kerran minulle tavanneensa luonteessani erään käsittämättömän ominaisuuden: — Minä muka "pidän pahoista".

Täytyy myöntää, että "pahat" — vieläpä huonomaineiset — ovat sangen usein joutuneet aivan erikoisiksi ystävikseni. Ja jo tiedottomasta nuoruudestani asti. Ehkä minussa todella piilee jokin salaperäinen vetovoima rappeutuneihin ihmisiin? Voin hyvinkin yleistää tämän tunteen, kun ajattelen tuttujeni sarjaa lapsuudesta näihin päiviin asti. "Pahoilta" on ainakin puuttunut se farisealaisuuden leima, joka minusta on ihmisissä aina ollut vastenmielisintä. Miksi ei hyvissä ilmene vaatimattomuutta, avomielisyyttä, ystävyyden kalliiksi arvioimista, niinkuin pahoissa?

Huonomaineiset ovat vapaita ihmisiä, ei siinä pahassa merkityksessä ainoastaan, että saavat tehdä sellaistaakin, mikä on muilta kielletty, vaan niin, että heitä ei sido tarve näyttäytyä paremmilta kuin ovat, joten he pääsevät kantamasta ulkokultaisuuden kahleita. Tämä vapaus sisältää tosin vapauden pahaankin, vieden heiltä kaikkein tavallisimman keinon, jonka avulla muut säästyvät mainetta turmelevista teoista, mutta se vapauttaa myöskin hyvän heissä. Niinpä he eivät tunne mitään estettä heittäytyessään rajattoman avomielisiksi. Heidän ei tarvitse punnita etukäteen, onko tuo täydellinen antautuminen heille edullinen taikka ei. He saattavat vapaasti sanoa tai tehdä jotakin pelkästään jonkun liikutuksen puuskasta, tunteellisen kiintymyksen vaikuttimesta, tarvitsematta arvioida menettelynsä

suhdetta edeltäpäin harkittuihin suunniteluihin. He elävät nykyisyyden vapaudessa, sillä heillä ei voi olla mitään persoonallista tulevaisuutta, joka nykyisyyttä kahlehtisi. Heitä eivät velvoita myöskään mitkään ihmisten vaativat odotukset, sillä ihmiset eivät ylimalkaan odotakaan heiltä mitään, eivätkä ole muodostaneet itselleen pahoista lähimmäisistään mitään kuvaa, joka voisi sitoa näitä tämän kuvan kanssa sopusointuisiin ja sitä pönkittäviin tekoihin.

Nämä pahojen ominaisuudet ovat varmasti niitä, jotka ovat kaikille ystäväilleni tunnuksellisia, ajattelina heitä miltä elämäni ajalta tahansa.

Mutta kun menin Sannan luo ja kohta rupesin hänen läheisimmäksi ystäväkseen, vaikka hän siihen aikaan oli kylässämme niin halveksittu, etteivät siatkaan, jotka kuonoillaan tonkivat likaisia kylänraitin reunoja, tuntuneet hänen rinnallaan alempi-arvoisilta, niin tämän tuttavuutemme alkusyynä ei kyllä ollut mikään vetovoima pahoihin, vaan luullakseni yksistään se, että minä vain hain jatkoa hajusaippua-tunnelmalleni, joka ajan pitkään uhkasi hajota uusien virikkeiden puutteesta. Talon yläkertaan en näet voinut juuri millään tekosyyllä enää päästä, rakennuspaikallamme eivät mitkään sammalet, risut, kapulat, ikkunanpielet, enää jaksaneet tyydyttää vähentymättömän kaipuuni liekkiä, ja lumihan olikin jo peittänyt kaikki nuo muistojeni lehdot. Mutta Sanna oli elävä lumienkin aikana. Hän oli maailman ihmisistä ainoa, jolla ehkä saattoi olla halua puhua noista menneenkesäisistä herraspojista, sillä olihan hän ollut jossakin ihmeellisessä suhteessa ihailuni esineen vanhempaan veljeen, kauheassa suhteessa tosin, niinkuin asian *nyt* ymmärrän, mutta silloin vain salaperäistä uteliaisuutta ja mielenkiintoa herättävässä.

Että heti kohta kuitenkin erottamattomasti kiinnyin "huonomaineiseen" Sannaan ja aloin tuntea suurta vetovoimaa häneen, se on kyllä myöskin totta.

Sanna oli pienikasvuinen, heikkorakenteinen tyttö. Hänen hartiansa olivat vähän eteenpäin kumarassa, niinkuin joskus keuhkotautisilla. Jotakin tautisuutta olisi ilmaissut asiantuntijalle myöskin poskipäiden puna hänen muuten valkean kalpeilla kasvoillaan. Mutta minusta se silloin näytti hänen eloisana, ihmeellisen herkän sydämensä parhaalta ja välittömimmältä ilmaisijalta. Se seurasi niitä hänen mielensä liikutuksia, jotka avasivat minulle hänen sielunsa, ja senvuoksi juuri tuo puna, jonka joku lääkäri olisi ehkä inhoten tuominnut, oli minusta hänen kasvojensa melkein pääviehätin, jota ei niistä olisi toki mitenkään saanut puuttua. Toinen keskimmaisista ylähampaista oli poissa. Mutta tuokin vika, joka usein rumentaa ihmistä, antoi minun nähdäkseni hänen kasvoilleen päinvastoin aivan erikoisen viehätöksen. En voi milloinkaan unohtaa niiden poskien herttaisesti pyörivistä kertautumista hänen hymyillessään, jolloin puuttuvan hampaan aukko tuli näkyviin, muuttui yhdeksi hänen hymynsä kanssa ja sai senvuoksi itekin saman viehättävyyden. Mielenliikutuksen hetkinä hänen silmänsä kostuivat herkästi, värehtivät ja loistivat niin elävästi, ettei niiden ja näkymättömän sielun välillä tuntunut olevan mitään eroa.

Sanna asui vihaisen ja ajoittain mielipuolisen äitinsä kanssa saunassa, joka oli melkein keskellä kylää. Kylpypäivinä he siirsivät saunassakävijäin tieltä vuoteensa ja muuttivat pienet kapistuksensa syrjään. Hämärän saunan pikku ikkunan ääressä oli hyvä jutella Sannan kanssa. Siinä — ei muualla — oli kyllin valoa, että saattoi ihaila Sannan silmäin välkettä ja hänen eloisten kasvojensa kiihkeätä ilmeiden vaihtelua.

Sanna oli kieltänyt minua tulemasta luokseen. Hän oli koettanut minulle hellästi selittää — sikäli kuin luuli minun voivan asioita käsittää — minkä vuoksi hänen kanssaan seurusteleminen saattoi olla minulle haitaksi. Kun sittenkin tulin, ei vastaanotto ollut juuri kohteliaimpia. Sanna kivahti makuultaan pystyyn ja hänen kasvoilleen ilmestyi punehtunut kiukkuisa häpeä. Kaiketi hän oli sitäpaitsi ihan äsken riidellyt hullun äitinsä kanssa eivätkä vihat olleet vielä asettuneet. Raa'asti hän huusi minulle kysyen, mitä asiaa minulla oli ja uhkaavasti kättänsä kohottaen sanoi moneen kertaan kieltäneensä ihmisiä tulemasta luokseen. Mutta lyönnin sijasta — en kertoisi mitä hän teki, ellei se olisi hänelle niin kuvaavaa — hän äkkiä kääntyi ja teki minua kohden takaperoisen kumarruksen.

— Siinä on sinullekin! Tämmöistä täältä saadaan, huusi hän ja rupesi kiukusta itkemään.

Meidän kyläisissä oloissamme ei moinen vastaanotto ollut kuitenkaan lähimainkaan niin kauhea kuin miltä se voi tuntua sivistyneestä lukijasta. Räikeällä tempullaan Sanna oikeastaan tahtoi sanoa samaa kuin oli ennen sanonut hellimmällä äänellään, kieltää minua luokseen tulemasta. Mutta hän tahtoi painostaa nyt lisäksi vielä sitä, että: "Jos sinä tulet luokseni siinä käsityksessä, että minä olen mainettani parempi ja säälit minua, niin tuossa on sinulle todistus päinvastaisesta! Nyt näet itse, laputa siis tiehesi!"

Ja kun hän temppunsa tehtyään rupesi raa'asti kiroilemaan, niin nyt ymmärrän selvästi, että hänen samalla aikaa itkevässä äänessään — semmoisena kuin sen nyt vuosikymmenien takaa kuulen — tuntuu lapsekkaan viaton, syvä suru siitä, ettei hän voinut lähestymistäni omistaa.

Mutta silloin en tietenkään sellaista ymmärtänyt. Rupesin haikeasti itkemään.

Silloin en myöskään ymmärtänyt, miksi Sanna, kun minä kyynelien vuoksi nostin käteni selkäpuolen silmilleni, heti itkuni huomattuaan ilostui ja lauhtui, ja koko ajan sitten oli hyvin lähellä minua, niinkuin olisi milloin tahansa voinut kapsahtaa kaulaani, vaikka sitä ei sentään ilennyt tehdä.

Hän tahtoi kohta lohduttaa minua, kaivoi saunan pimeästä nurkasta esille laatikkonsa, avasi sen avaimellansa, veti sieltä punaisia nauhasia ja muita kapistuksia minun nähtäväkseni, salli käsitellä jokaista esinettä erikseen, laskeutua polvilleen penkin eteen ja asetella siihen vieriviereen kaikki: nauhaset, neulaset, irtopalmikot, otsatukat, soljet, käherryssakset, taskupeilit, ihmeelliset pitsit, pulloset, voiteet, valokuvat ... sanalla sanoen, edessäni oli pian kirjava, mieltäni huumaava sarja esineitä, joita jokaista olisin tahtonut ihailia ja vähintään viikon käsissäni pidellä.

Itse hän sillä aikaa rupesi sukimaan tukkaansa seisten minun takanani.

Muutammat esineet olivat varmasti niitä, jotka olin nähnyt herrasväen valkoisen pesukaapin pikkuhyllyllä. Minä katsahdin kummastuneena taakseni, hiuksiaan sukivaan Sannaan, mutta hän vain hymyili minun kummastukselleni. Äkkiä hän kapaisi käteensä jotakin penkiltä, ja minusta näytti, että se oli hieno, kaksinkertainen kultaketju. Mutta sen minulta kätkeytyään hän taas veti suunsa nauruun ja alkoi sukia itseään. "Nyt näet itse, mikä minä olen!" — tuntui hänen naurava katseensa sanovan. Todella en voinut käsittää, kuinka Sanna oli nämä esineet saanut, käymättä talon yläkerrassa, sillä eihän häntä siellä kärsitty paljon pihallakaan.

Viehätykseni kasvoi kasvamistaan. Eittämätön, minulle tuttu, hurmaava tuoksu levisi noista Sannan varastamista esineistä, erittäinkin muutamasta pienestä harjasta, jota senvuoksi pitelin käsissäni ja jonka aioin häneltä salaa pistää taskuuni.

Varmaan hän kuitenkin huomasi sala-aikeeni, koskapa hänen suunsa oli aina vain naurussa. Panin harjan muka pois ja rupesin muita esineitä katsomaan, aikoen vasta pitemmän ajan kuluttua äkkiä siepata sen ja kätkeä hameeseeni. Kun hetki oli tullut ja minä katsahdin taakseni, oliko hän varuillaan, unohtui minulta kaikkityyni.

Sillä Sanna seiso i saunan perällä, puolihämärässä, ihanana kuin satujen prinsessa, takanaan lavan nokinen pimeys. Hänen poskensa olivat maidonvalkeat, mutta poskien päät hohtivat ruusunpunaisina. Silmäkulmat kaartuivat kauniina mustina viiruina valkoista otsaa vasten ja tukansuortuvat lankesivat takaa hänen povelleen kummaltakin puolen kaulaa. Hartioilleen oli hän heittänyt punaisen vaipan, joka kulki kainalon alta rinnan yli selän taakse ja tuli toisen olan yli jälleen rinnoille, mahtavasti roikkuen tupsupäineen polviin asti liikkumattoman käsivarren päällä. Toisessa kädessä hän leyhytteli ihmeellistä kukallista viuhkaa, milloin kooten sen, milloin taas levälleen avaten. Hän ei enää nauranut, vaan katsoi minun ylitseni, ylpeänä ja arvonsa tuntevana, niinkuin paronitar, joka katseli talon yläkerrasta huomaamatta pihalla olijoita.

Sannan äidin sanottiin osaavan noitua, mutta Sanna itse ei varmaankaan ollut mikään noita, ja kuitenkin oli hän osannut muuttua noin ihanaksi!

Minä vapisin ja aloin ojennetuin käsin kulkea häntä kohden, tunnustellakseni, oliko hän todella siinä, vai oliko edessäni joku haave. Ja muistan myös, että huuleni värisivät ja olin itkuun purskahtamaisillani — ihastuksestako vaiko kauhistuksesta, en tiedä, ehkä molemmista yht'aikaa.

Silloin hän katsahti minuun, hänen poskensa pyöristyivät ja tuttu hampaanaukko näyttäytyi huulten alta; hän hymyili. Päästyäni hänen luokseen alkoi hän äidillisesti hyväillä minua, talutti minut penkille viereensä tai oikeastaan syliinsä istumaan ja silitellen tukkaani ylt'ympäriinsä painoi päätäni hellästi rintaansa vasten. Minä ummistin silmäni ja kuulin hänen sydämensä sykinnän, — ja rakastin häntä niin äärettömästi, niin sanomattomasti ... se oli samaa kuin äidin rintaa vasten painautuessani.

Hän käski minun olla hiljaa ja liikkumatta paikallani, sanoi tahtovansa laittaa minut yhtä kauniiksi, ja hetken kuluttua minä tunsin — yhä pitäessäni silmiäni ummessa, ettei hän huomaisi minun itkeneen — kuinka hän raapusteli jollakin esineellä silmäkulmiani ja hieroskeli poskipäitäni, ja vihdoin jollakin sanomattoman hienolla ja hyvänhajuksella untuvaisella tupsulla pyyhki kasvojani.

Minä avasin silmäni. Hän nauroi ja katseli minua päätänsä kallistellen. Sitten hän sitoi otsani ympäri punaisen vaatteen, antoi käsiini peilin ja käski katsomaan.

En uskonut silmiäni. Rupesin jotakin sanomaan ja vasta oman suuni liikkeistä näin, että se todella olin minä. Minua nauratti ja hirveästi hävetti katsoa omaa hurmaavan kaunista nauruani, mutta en voinut panna peiliä käsistäni. Oma kuvani viehätti ja hullaannutti minut.

Nyt alkoi Sanna kertoa, ja liikkeillä ja eleillä näytellä minulle kaupunkilais-elämäänsä. Vasta silloin

saatoin unohtaa peilin, sillä hänen kertomuksensa viehätti minua vieläkin enemmän. Erittäinkin loihdi hän elävästi esille kuvan katuliikkeestä, kuinka valot loistivat lyhdyistä ja kauppojen ikkunoista, kuinka kellot soivat ja ajurit kiitivät toistensa ohitse, kuinka hän itse siellä muiden tyttöjen kanssa käveli pääkadun suuressa ihmisvilinässä tuntemattomien tuttujen iskiessä silmää salaiseksi tervehdykseksi.

Minä kuuntelin näitä hänen kertomuksiaan myöhään yöhön, posket hehkuen ja yhä lisää janoten. Seuraavalla kerralla, kun tiesin, ettei Sannan äiti ollut kotona, hiivin minä taas sinne, ja Sanna kertoi taas juttujansa. Lopulta tiesin jo semmoisiakin asioita, joista en ikinä voisi mitään paperille kirjoittaa. Kaiken sen, mitä meidän kylätytöt tiesivät kaupungin asioista ja ylimalkaan noista ihmeellisistä sukupuolten välisistä suhteista, he olivat saaneet tietää Sannalta. Siitäpä he keskinäisessä ymmärryksessä aina toisilleen hymyilivät, minun ällistellessä kummastuneena erinäisten ilmiöiden edessä, joita kylässämme sattui poikien ja tyttöjen kesken. Mutta nyt minäkin tiesin kaiken ja saatoin hymylläni sen osoittaa.

Sanomattomaksi mieleni jännitykseksi selvisi minulle nyt myöskin täydelleen tuon herrasväen vanhemman pojan ja Sannan välinen suhde, vaikka en käsittänytäkään vielä, miksi *isä* oli kehoittanut Kallea tuon tuttavuuden rakentajaksi. Oliko tämäkin vain sitä isän vihaa kaikkea herrassäätyä kohtaan? Voiko jokin niin kauhea olla mahdollista, että isä siis halusi tartuttaa jotakin tuohon poikaan, vieläpä nauroi Kallen kanssa koko asialle!

Monesti ajattelin itsekseni, että olisikohan isä hennonnut näin tylästi heitä kohtaan menetellä, jos olisi nähnyt, miten se minun nuorempi herraspoikani koetti rakentaa metsään vanhan Loviisan sammaltunutta mökkiä. Ei ikinä olisi!

Näiden kauheain asiain selviämiset ja Sannan terveydentilan ymmärtäminen eivät sentään vähimmässäkään määrässä heikontaneet suurta kiintymystäni häneen. Päinvastoin. Hän oli minulle vieläkin rakkaampi. Hänen kaamea erikoisasemansa muihin kylämme tyttöihin verraten kasvatti vetovoiman kahta suuremmaksi. — Ja pian minä ajatuksissani sovitin kaikki hirvittävät ristiriidat ja rikokset. Ajattelin näin: — Jos Sanna vain osaisi tekeytyä tuon vanhemman herraspojan edessä yhtä hurmaavaksi kuin oli ollut saunassa minun edessäni, niin ei olisi epäilemistäkään, ettei poika pyytäisi häntä vaimokseen.

Poika puristaa hänet rintaansa vasten ja tuntee silloin saman loppumattomasti rakkaan olemuksen Sannan sydämessä, jonka minäkin olin tuntenut painautuessani Sannan rintaa vasten. Mutta joka sen on kerrankin tuntenut, hän ei erkane milloinkaan Sannasta, yhtä vähän kuin esimerkiksi minä äitivainajastani. Hän on aina, kaikkina surujen tai vaikeuksien päivinä, milloin ihmistä itkettää ja milloin yksinäisyys peloittaa, hakeutuva Sannan läheisyyteen ja painautuva häntä vastaan. Ja jos Sanna kuolisi, ei hänkään enää voisi elää.

VII.

Erään kerran — silloin oli jo talvi mennyt ja uusi kevät tullut — hiivin jälleen Sannan luo. Minun täytyi tehdä se salaa, sillä äitipuoleni oli ruvennut estelemään Sannan kanssa seurustelemista — pahojen puheiden vuoksi. Muistan puron olleen silloin niin tulvillaan, että minun piti sillan yli päästäkseni riisua kengät jaloistani. (En tiedä miksi mainitsen tämän vähäpätöisen seikan, mutta se on niin ehdottomasti yhteydessä silloisen asiani kanssa, että esitykseni tuntuisi minusta perin ontuvalta, jopa vajanaiselta, ellen sitä mainitsisi). Jätin kenkäni tervaleppäin lokeroisten juurien alle ja ylitse kahlattuani juoksin avojaloin riihien taitse saunalle.

Mutta Sannapa — vaikka äitinsä oli poissa ja tilaisuus olisi ollut mainio — ei ruvennutkaan tällä kertaa juttelemaan siitä, mitä varten tiesi minun tulleen. Sensijaan hän aivan odottamatta kysyi, olimmeko me hyvin köyhiä.

En osannut kohta sanoa. Sillä sellaiseen kysymykseen minun piti ensin etsiä itselleni vastaus. Olimmeko me köyhiä? Luullakseni vastaus johtuu siitä, keneen meitä vertasi. Muutamiin kaikkein köyhimpiin verrattuina, joita tunsin, olimme suorastaan rikkaita, toisiin nähden taas olimme hyvinkin köyhiä.

Kun minulta ei lähtenyt mitään vastausta, kysyi Sanna, eikö äitipuoleni usein tuskitellut ja kiroillut sitä, että meitä "kakarointa" oli liian paljon? Eikö hän ollut tahtonut saada ketään meistä kotoa pois, johonkin ansiotyöhön, että toimeentulo olisi käynyt helpommaksi?

Oli kyllä. Minun täytyi myöntää, että siitähän äitipuoli melkein alituisen pauhasi. Entä isä? kysyi Sanna.

Isäkin.

Tunsin kuinka veri hyökkäsi kasvoihini, kun nämä perheemme suurimmat salaisuudet näin nyt paljastuivat. — Isä, milloin häneen semmoinen puhti tuli — saattoi kiroilla meidän köyhyyttämme paljon kovemmalla äänellä kuin äitipuoli konsanaan. Raivopäissään hän oli ajavinaan meidät kaikki ulos tuvasta, aivankuin olisi ikipäiviksi ahdistanut meidät kotoa. Mutta me tiesimme kaikki, että tuo oli vain pinnalta päin sellaista. Oikea isämme, joka oli syvällä hänen lämpimän takkinsa ja vielä liiviansäkin alla, tai vielä siitäkkin syvemmällä hänen sisässänsä, ei milloinkaan ajatellut tehdä meille mitään sellaista. Päinvastoin me tiesimme hyvin, että juuri tuosta asiasta hänellä ja äitipuolella alituisen syntyi kiivaita kinastuksia, ja minä itse olin omalta kohdaltani kerran salaa näkemässä kauhean ottelun heidän välillensä, — minun täytyy sanoa — suoran tappelun, sillä äitipuoli alkoi lopulta viskellä isää meidän kengillämme ja isä puolestaan nosti pöydän ilmaan ja paiskasi sen kauhealla pauhulla permantoa vasten. (Jonka jälkeen pöydän jalkaa ei sen koommin tullut enää milloinkaan korjatuksi, vaan se jäi ainiaaksi rikkinäiseksi.)

Sannalle en kertonut mitään näistä perheemme salaisuuksista, sanoinpahan vain, ettei isä laske meistä ketään pois kotoa, vaikka mikä olisi, enkä puolestani ottanut hänen ehdotustaan edes totisesti ajatellakseni, sillä niin hullunkuriselta ja mahdottomalta se silloin minusta tuntui.

Mutta kylästä kotiin palatessani, kun jääsohjuisen puron yli kahlattuani kivellä istuen villasukilla kuivasin kylmästä kylvystä hohtavan punaisiksi käyneitä jalkojani, iski minuun mieletön ajatus, niinkuin iskee haukka korkealta pilvistä mitään pahaa aavistamattoman varpusen niskaan. Ei se ollut minun ajatukseni, vaan oikeastaan Sannan, mutta se vain tuli minuun nyt omanani. Tai voisin minä verrata sen myöskin salamaan, joka leimahtaa ja sammuu yht'aikaa, omin päin, hetkeä kysymättä. Sydäntäni hiipaisi tainnuttavammin kuin kylän keinussa juhannuksena, kun keinu kiikahtaa koivunlatvoja korkeammalle, ja lahti ja siintävät etäisyydet vilahtavat näkyviin. Tämä ajatus oli, että jospa minä todella joutuisin kaupunkiin ja se minun herraspoikani kerran näkisi minut sellaisena kuin olin nähnyt itseni saunassa Sannan peilistä!

Ja sydäntä hiipaisi joka henkäisyllä yhä tainnuttavammin ja ihmeelliset kuvat alkoivat kohta kulkea mielessä, painuen sinne ikiajoiksi.

Talvi ja kesä, päivä ja yö, kaikki sekaantuivat yhteen, kaupungin valkoiset lamput paistavat, tornien kultaiset kuvat loistavat aurinkoina, suuret ja pienet kellot kilajavat, reet suihkaavat ohi, kaksivaljakot kiitävät siniverkot ojona, — kaikki mitä Sanna oli minulle aikain kuluessa kaupungista kertonut, se elää ja henkii nyt. Ihmisjoukon loppumattomassa vilinässä kulkee minun poikani ympärilleen katsellen, löytämättä ketä hakee. Mutta kesäisen yön varjostosta, lehmuskäytävän pimennosta, astumme me nyt Sannan kanssa valkoisten lamppujen huikaisevaan kirkkauteen. Ja ihmisvirta pysähtyy ihmeissään ja hän näkee meidät, kun me hiljaa astelemme katse maahan luotuna, yllämme ihanat viitat, päässämme punainen vaate. Nyt hän katsoo meihin, katsoo ja lähestyy, minä näen sen ja tunnen, vaikka katseeni on alas luotuna. Voimatta kääntää silmiään minusta hän katsomistaan katsoo, tuo sama poika, tyranni, jonka katse ei vahingossakaan kääntynyt minuun päin kertaakaan koko kesänä, ja jolle vaivainen saha ja puupalikat ja naulat ja vasarat olivat olleet paljon tärkeämpiä käsiteltäviä, — jolle tämmöinen ihmislapsi ei ollut sammaltukon veroinen, että olisi siitä mitään katsoakseen hakenut! Nyt hän katsoo ja tahtoisipa ojentaa kätensäkin pyytääkseen meitä, että loisimme häneen edes vilauksen ylpeästä ihanuudestamme. Kärsi nyt sinäkin vuorostasi ja tunne, mitä on ihmisen puupalikaksi arvostaminen. Katsettamme maasta nostamatta me tasaisesti lipuen käymme hänen ohitsensa, ja autuuden voimakas virta valahtaa kaikkiin jäseniini, sillä hän jää huomaamattomaksi ihmisjoukkoon ja luulee ikuisiksi ajoiksi jäävänsä meistä pois, mutta minun sykkivä sydämeni tietää, että minä olen kerran kohottava armonkatseen häntä kohden ja me olemme molemmat ilosta itkevä!

Voi olla aivan käsittämätöntä, miten saatoin uskoa näin mahdottomaan tulevaisuudenkuvaan, mutta yhtä vähän kuin hetkeäkään epäilin, etteikö tuo metsien ja maiden takana kuhiseva ihmemaailma, jota Sanna sanoi kaupungiksi, ollut juuri tämmöinen taikamainen sekoitus talvesta ja kesästä, yöstä ja päivästä, auringosta ja valkoisista lampuista, reen alta pyryvästä lumesta ja kukkivista lehmuskäytävistä, yhtä vähän epäilin sitäkään, ettei unelmieni unelma toteutuisi ja poikani ja minun kohtalo päättyisi juuri tämmöiseen keskinäiseen nöyrytyksen ja ymmärtämyksen autuuteen.

Samalla kotimatalla minä jo olin moittivinani itseäni, että olin muka näin suureksi tytöksi elänyt enkä vielä kertaakaan todenteolla tullut ajatelleeksi sellaista, jota umpivieraat, kuten Sannakin, jo minun puolestani ajattelivat, että me nimittäin olimme perin, perin köyhiä, ja että aika oli muka laittautua kaupunkiin työansiolle, pois kotoa vanhempien taakkana olemasta!

Ja siitä saakka aloin hakea tilaisuutta, miten esittää asian äitipuolelle niin, ettei hän kohta toimittaisi

minua omin päin piiaksi kauppiaalle tai teurastaja Karlsonille, vaan että minä pääsisin muuttamaan sinne, minne itse tahtoin, kaupunkiin.

Sanna käsitti kohta, ettei äitipuolelle saanut antaa vähintäkään vihiä hänen osallisuudestaan tähän asiaan, sillä silloin olisi paikalla ja suinpäin tehty sopimus viideksi vuodeksi jonkun paikallisen pikkupomon kanssa, ettei Sanna olisi päässyt viettelemään minua kaupunkiin.

Sanna esitti karkaamista, ja olisi siinä tapauksessa itse tullut mukana kaupunkiin ja siellä järjestänyt asiani.

Isän tähden en tähän voinut suostua, en edes ottanut ajatellakseni mitään niin kauheaa kuin isän pettämistä.

Ja niin rupesi koko homma kesän kuluessa jäämään jo mielestä, ja olisi ehkä jäänyt ainiaaksikin, ellei juuri sinä kesänä olisi maalaiselle taivaanrannallemme ilmestynyt uusia tulokkaita, entistäkin ihmeellisempiä, jotka ratkaisivat kohtaloni:

Nimittäin valuri Johansson perheineen ja sukuineen.

VIII.

Sen jälkeen kuin Sanna oli saanut tietää minun haluavan muuttaa kaupunkiin, tuli meistä erottamattomat ystävykset. Minä tunsin, että Sanna tahtoo parastani.

Sanna oli ensimmäinen vieras ihminen, jonka tunsin rakastavan minua. Ja hän rakasti minua niinkuin kuka hyvänsä omainen, esimerkiksi oma äitivainajani; tahtoi minulle juuri sitä, jota tiesi minun himoitsevan. Tiesin hyvin, ettei äitivainajani olisi sallinut minun karkaavan kotoa, ja oikeastaan siksi en suostunutkaan Sannan suunnitteluihin, mutta sittenkin tunsin, että Sanna tahtoo minulle sitä, mitä luulee minun parhaakseni. Sanna ei tiennyt toivoa minulle mitään sen parempaa kuin että olisin onnistunut jättämään äitipuoleni ja saamaan paikan suuressa tupakkatehtaassa Helsingissä. Hän olisi antanut kaikkensa tämän minun onneni toteuttamiseksi, eikä olisi omasta puolestaan säikkynyt mitään uhrauksia. Hän olisi muuttanut itse vaikka siksi sillaksi, joka olisi minut sinne johtanut, antanut minun tallata itsensä kelvottomaksi, luovuttanut kaikki tavaransa, oman henkensäkin pannut alttiiksi. En ollenkaan liioittele. Hän olisi tehnyt sen aivan yhtähyvin kuin mikä äiti tahansa lapsensa tähden. Oikein hän itki minun puolestani, kun toin esiin voittamattomia esteitä.

Mutta nämä "voittamattomat esteet" olivat oikeastaan pelkkiä verukkeita, sillä minua hävetti sanoa hänelle oikea syy, se, että pidin karkaamista — pahana. Pahana taas pidin sitä senvuoksi, että tiesin äitivainajani, hänen, joka luki minulle Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumalasta, pitäneen kaikkea sellaista pahana. Jos olisin sen Sannalle ilmaissut, olisi hän varmaan tehnyt tutun kumarruksensa ja lopettanut koko ystävyysseuramme ikipäiviksi. Jompikumpi joko Sanna — ja silloin pois kaikki hyvän ja pahan erotukset — taikka isän ja äidin kiltti tyttö — silloin pois Sanna.

Merkillisintä tässä suhteessamme oli, että tunsin Sannan olevan oikeammassa, olevan jotenkuten miellyttävämpi. Minä esiinnyin omista silmissäni ikäänkuin vaivaisena, raukkamaisena, puolinaisena, salailevana ja katseeni-maahan-luovana. Jos olisin Sannalle sanonut, etten enää tahtonutkaan mennä kaupunkiin, olisi hän ehkä ihmetellyt äkkinäistä haluni muutosta, mutta ei olisi millään tavalla suuttunut eikä ystävyysseuramme olisi mitenkään kärsinyt; ehkä olisin vain itse harvemmin hakenut hänen seuraansa sen jälkeen. Mutta nyt näki Sanna selvästi, että minua vastustamattomasti veti kaupunkiin sama intohimo, joka oli hänetkin sinne vienyt. Hän oli aikoinaan todella suoraan ja rehellisesti karannut, vaikka oli sitten poliisin toimesta palautettu. Ja jos hän olisi huomannut, että minä vastustin karkaamista ja hain jotakin kaunista valhetta, jolla olisin lähtöni peittänyt, niin hän varmaan olisi hylännyt minut. Niin rehellinen oli Sanna. Sentähden minun täytyi hänen edessään katsella maahan ja keksiä karkaamista muka mahdolliseksi tekeviä verukkeita.

Eräänä iltapäivänä, kukkeimman kevään aikana, olimme hänen kanssaan kylän edustalla olevalla kalliolla asiastamme supattelemassa. Hän makasi maassa, minä istuin kivellä jalkojani heilutellen. Kumpikin katselimme sinne tänne, metsiä, järven selkiä, kyntömiehiä, mustia lampaanpapeleita, etsien mitä uutta iloista taas sanoa, että sille sitten nauraisimme. Armahtakoon, jos semmoisena hetkenä joku onneton vaeltaja sattui ohitsemme kulkemaan tai vaikka kaukaakin vain näkyviimme, kyllä me hänet kauniiksi voitelimme eikä pieninkään hiustupsu hänen päässään meiltä nauramatta jäänyt! Niinkuin liitelevät haukat etsivät hiiriä, etsivät meidän silmämme uhriansa.

Ja — sattumat ovat tässä maailmassa monenlaiset. — Juuri semmoisena hetkenä alkoi notkosta kallion takaa kohota jokin merkillinen, käyrä sauvan pää, niinkuin kirkkomme seinään maalatun paimenen sauvassa. Sitten näkyi töyhtömäinen sulka, suippeneva lierilakki, pyssyn piippu ja punainen naama, josta käsi pyyhki valkoisella vaatteella hikeä, sitten ihmeellisen-kuosinen takki tai liivikö lie ollut, viheriäistä siinä vain oli enimmissä paikoin, ja nousua se teki, kunnes näkyivät polvihousut ja sukat...

Sanna kohottausi maasta käsiensä varaan ja sanoi harvaan:

— Mikäs faari sieltä tulee?

Ja kohta jo näistä hänen sanoistaan äidyin nauramaan niin, että täytyi antaa ruumiin rentona pudota selälleen ja siitä kiertyä maahan. Sannan kehoituksista huolimatta en kyennyt katsomaan, vaan aina kun vain uudelleen muistin hänen sanansa, minua kouristi uusi naurunpuuska. Kun ruumiini hytkytyksistä selviinnyin sen verran, että pääsin istualleni, kuulin Sannan sanovan hämmästyneenä: — Tämä on meidän onneksemme! Näin hänen repivän joitakin kukanlehtiä ja sanelevan tavallisia taikojaan, jota hän aina teki, kun vain jotakin merkillisempää sattui tapahtumaan. — Onneksemme tämä on, onneksemme tämä on, hoki hän ollenkaan enää katselematta muuanne kuin noituuksiinsa.

Naurulta vihdoon saatuani kohotetuksi päätäni näin, että samanlaisia ihmeellisiä pöppöjä oli laaksosta ilmestynyt esille kokonainen joukko, pieniä ja suuria, naisia ja miehiä, kivääreineen ja kaaripyssyineen, perhoshaaveineen, varjostimineen, — niin että silmäni tahtoivat hajaantua paljosta kirjavasta katseltavasta.

Sanna yhä tuijotti lehtiinsä ja hoki, että noista se nyt meille muka onni lähteekin.

Hän oli tietysti jo heti ensi silmäyksellä oivaltanut, mikä tässä oikeastaan oli kysymyksessä, — että tulokkaat olivat uutta, paikkakunnallemme saapunutta kaupunkilaista herrasväkeä. Näistä oli nyt Sannan mielestä tietysti puristettava meidän hyödyksemme kaikki mahdollinen mehu, eikä hän muuta enää voinut ajatella. Kielsi kiven kovaan enää nauramasta ja osoitti aikovansa nöyrällä käytöksellä ja viattoman lapsekkaalla ujostelevalla hymyilyllä saavuttaa heti tulokkaiden parhaan luottamuksen. Hän oikein niiasi vieraille ja vääntyi tällöin niin hullunkurisen nöyrästi, että minä olin pakahtua nauruun.

Koetin parhaan kykyni mukaan seurata Sannan esimerkkiä ja näytellä ujostelevan maalaistytön osaa, saaden osakseni rohkaisevia olalletaputuksia lihavamman ja mahtavamman naishenkilön puolelta, jonka punehtuneilta kasvoilta tippui suuria hikipisaroita harvinaisen voimainponnistuksen johdosta.

Kaikki nämä ihmiset olivat valuri Johanssonin suurta perhettä ja laajaa sukua.

Ja koska juuri tämä samainen perhe on sittemmin kohtaloihini niin ratkaisevasti vaikuttanut, sallittakoon minun esittää tämä tuttavuuteni vähän edeltäpäin.

Valuri Johansson oli alkujaan ollut vain rautaromun kauppias kaupungin vähimmän huomattavalta kadulta ja etäisimmältä laitaosalta, kunnes eräässä kesäiseen aikaan pidetyssä huutokaupassa — sää oli tilaisuudessa ollut niin kuuma, ettei yksikään huutaja voinut mitään ajatella eikä tulevaisuuteen eteensä nähdä — oli päässyt kokonaisen rappiolle joutuneen konepajan omistajaksi. Muut huutajat olivat nääntyneet kuumuuteen ja janoon, mutta Johansson sattui olemaan nousuviinoissa, tarmokkaimmalla päällään. Ja tämä sattuma oli ratkaissut asian. Hän huusi pajan itsellensä, vähintäkään asiata edeltäpäin ajattelematta ja kenellekään perheensä jäsenelle ilmoittamatta.

Perheessä ja koko laajassa suvussa nousi suuri hälinä. Kauppa oli peruutettava, se oli tehty syyntakeettomassa mielentilassa muka, kirjoitettiin valituskirjoitukset maaherralle ja kaiken maailman asianajat pantiin liikkeelle.

Mutta siinä hälinässä, ja ennenkuin kauppa oli saatu puretuksi, selvisikin sen tavaton edullisuus. Kauppaa oli pidetty hulluna vain siksi, että Johansson oli asian takana. Ei oltu otettu lukuun, että Johanssonin sielunvoimat olivat olleet ylimmillään, vapaina hänen tavallisesta myöhästyvästä velttoudestaan ja saamattomuudestaan. Nyt tuli Johansson oikein kunniaansa. Pian oli laaja konepaja käynnissä ja Johansson luettiin rikkaan porvariston joukkoon, jolle hienot pankit avasivat ovensa selkoselälleen. Nämä kaikki seikat vaativat Johansson-paralta aivan tavattomia ponnistuksia, sillä hänen oli uusien olojen mukaan muuttaminen yhä hienommaksi ja hienommaksi herraksi, ja koko perhe piti häntä ankarasti silmällä näissä asioissa, jännittäen vaatimuksensa äärimmilleen. Kaulukset, huivit, mansetit, saappaiden kiilloitukset, jäykät paidat, alituiset kampaukset ja parturit!

Nyt oli vain yksi ainoa asia ikävä, se, että Johansson lepoheikinä, milloin tuo raskas ja hänelle luonnoton herruuden näyttelemisen saattoi syystä tai toisesta tulla keskeytetyksi, esimerkiksi jonkun vanhan tutun seuraan jouduttuaan, kun ei tarvinnut teeskennellä, tuli usein aivan liikaa ryyppänneeksi. Ja silloin kaikki laukesi. Johansson alkoi pitää perheensä ja sukunsa rikastumista yksin vain omana ansionaan, tuli kovaääniseksi, laajaliikkeiseksi, ylimalkaiseksi, ylimieliseksi, lasit-pöydiltä-

pyyhkäileväksi, peilit-rikkoilevaksi, kaduilla-huutelevaksi, järjestysvallan-kanssa-röttelöiväksi ja maksuissaan peräti tuhlaileväksi.

Vielä ikävämpi seikka oli, että näitä "lepohetkiä", jolloin kaikki hienous pantiin syrjään, alkoi luonto vaatia yhä tiheämmin uudistumaan, jopa niinkin, että Johansson saattoi antautua kokonaiseksi viikoksi vapauteensa, jolloin hän oli tärkeimmissäkin liikeasioissa ehdottomasti luoksepääsemätön.

Muudan pankki tämän johdosta (ja kaikei vain koetteeksi) kielsi Johanssonilta luoton, kun hän pitkän huijauksen jälkeen eräänä maanantaina nöyränä ja tukka tarkasti suittuna ilmestyi tiskin taakse asioihinsa jälleen ryhtyäkseen.

Suku piti kokouksen. Jyrkimmät vaativat niiden auttamattomasti yhä tiheämmin uudistuvien lepohetkien johdosta Johanssonin salaisen holhouksen alaiseksi. Mutta toiset osoittivat, että silloin oli luovuttava liikkeen jatkuvasta laajentamisesta, sillä totta puhuen Johansson se oli, joka yhä edelleenkin teki nousuviinoissaan mitä loistavimpia ahväärejä. Oli ilmeistä, että viina teki hänestä kokonaan toisen ihmisen, antoi älyä hänen aivoihinsa, terävyyttä hänen silmiinsä ja korviinsa, tarmoa hänen jäseniinsä ja rajatonta uskallusta hänen mieleensä.

Päätettiin seurata lääkärin neuvoa, viinasta ei luovuttu, mutta lepohetkien liiallista uusiutumista koetettiin estää erikoisella niinsanotulla maalais- eli luonnonhoidolla, se on, Johanssonille valmistettiin tilaisuus, juontikauden lähestyessä, tehdä retkiä maalle luonnon syliin, missä metsästys, uinnit, koskien-partailla-nukkumiset, auringonkylvyt ehkä karkoittaisivat heräävän juomishalun, milloin sillä ei katsottu olevan liikkeen kannalta tilapäistä merkitystä.

Kun me Sannan kanssa näimme noiden ihmisten nousevan jyrkännettä ylös, oli se Johanssonin ja hänen sukunsa ensimmäinen maalaisretki, tehty ylläolevassa tarkoituksessa.

Johanssonit eivät olleet tätä ennen vielä milloinkaan liikkuneet kaupunkinsa ulkopuolella, joten heillä ei ollut vähintäkään käsitystä siitä, millainen maaseutu oikeastaan oli. He tekivät sinne kuin jonkinlaisen toivoretken viheriäisissä sveitsiläispuvuissa, töyhdöt lakissa, sauvat kädessä, varustettuina kaikennäköisillä pistimillä (käärmeiden tappamista varten), pyssyillä (kotkien ja haukkojen ampumista varten), ansoilla (jänisten ja metsälintujen pyydystämistä varten), ongenvavoilla (lohien onkimista varten), olipa jollakin pelastusvyökkin olan yli heitetynä, jos ken sattuisi koskeen putoamaan.

Johansson mieltä kuitenkin maallaoloon heti ensi päivästä siihen määrin, ettei häntä olisi aluksi voinut mikään voima palauttaa takaisin kaupunkiin. Kaikki viinat jäivät kesäkuukausiksi, ja suvun oli kuin olikin mukautuminen sellaiseen järjestelyyn, että kaupunkiasioita saivat syrjäiset hoitaa syksyyn saakka, sillä aikaa kuin Johansson virui järvien hiekkarannoilla, istuskeli ongenvapa kädessä kaislikkojen reunoilla, nukkui alastomana vilteillänsä kallioiden jäkälillä tai souteli eskornettia soitellen illantyyneillä lahdemilla kaikuja kuunnellen.

He asettuivat asumaan siksi kesäksi saman talon yläkertaan, jossa entinenkin herrasväki oli asunut.

Minä miellytin Johanssonia suuresti. Hän hymyili minulle vetisesti aina kun satuimme tiellä kohtaamaan, jopa otti kerran keppinsä koukulla minua kyynänpäästä, leikillä vetäen luokseen.

Mutta Sanna sanoi, että minun oli miellyttäminen rouvaa eikä itse Johanssonia. Vieläpä, että minun oli kaikin tavoin salaaminen rouvalta Johanssonin mieltymys ja nipistys halu, sillä jos rouva sattuisi näkemään sellaista, menisivät Sannan kaikki suunnittelut myttyyn.

Minun täytyi siis kantaa rouvalle mansikoita täydet tuokkoset, kokonaisia korillisia sieniä, ja puolukoita niin paljon kuin suinkin ennätin koota. Siihen meni minun kesäni. Ja lopulta olin Sannan tahdon mukaisesti muuttanut heidän palvelustytökseen, olin alituisen heidän kyökissään astioita pesemässä ja jäin taloon yöksikin, kun kyökkipuuhat sattuivat kestäämään kovin myöhäiseen. Rouva piti aivan luonnollisena, että hän ottaa minut mukaansa Helsinkiin palveluspiiakseen, eikä puhunut suunnitteluistaan edes kotonani. Tietysti hänen mielestään vanhempani eivät saattaneet olla muuta kuin ylen onnelliset sellaisesta käänteestä, ja hän näytti vain odottavan, milloin äitipuoleni saapuu taloon häntä kiittämään ja minun puolestani rukoilemaan, että todella pääsisin heidän armoihinsa.

Äitipuoleni olikin asiasta kovin hyvillään.

Mutta isä ei sinne päinkään.

Tämä asia aiheutti kamalimman perhekohtauksen, mitä koskaan olen nähnyt. Isä ei kärsinyt puhuttavankaan meidän kotoa-lähtemisestämme, se oli hänen kipeä kohtansa, haava, johon satuttaminen sai koko miehen raivoihinsa.

Riita isän ja äitipuoleni välillä oli jo ilmi liekissä, kun avasin tuvan oven ja heidän huomaamattaan pujahdin sisälle. Isä koetti saada sanotuksi sitä tavallista myrkkyyajatustaan, jota hän aina hoki vihansa purkautumisen hetkinä: että nimittäin talon isäntä sai pitää laiskanpulskeita lapsiaan tusinakaupalla kotonaan, syöttää ja juottaa heitä ja kuoltuansa jakaa heille jokaiselle perintömaan, mutta köyhän piti ajaa lapsensa maailmalle kaupunkilaisia verikoiria palvelemaan (nämä olivat hänen säännöllisesti uudistuvia sanojaan). Vihansa puuskassa hän oli niin hengästynyt, että ainoastaan jokunen tavu pääsi selvempänä hänen suustaan, kaikki muu jäi katkonaiseksi ja ainoastaan meille tajuttavaksi, jotka ajatuksen edeltäpäin tiesimme.

Äitipuoli oli tällä kertaa tavallistakin itsepintaisempi. Hän sanoi jo sopineensa rouvan kanssa ja vievänsä minut nyt kohta taloon. Ja tuli ottamaan minua kädestä muka viedäkseen.

Silloin isä meni ovelle ja otti sen päältä kirveen.

Meidän tullessamme jo keskelle tupaa hän heittäysi taaksepäin ja hurjalla kädenliikkeellä sinkautti kirveensä olkansa takaa ojoksi, äitipuolta kohden tähdäten. — "Lyö, katala koira!" — huusi hänelle äitipuoli askeltakaan hänen tieltään väistymättä. Hän tunsu hyvin isän, hän tiesi varmasti, ettei isä lyö, vaan katuu viime hetkessä ja antaa kirveensä vajota maahan, ja sentähden hän uskalsi olla väistymättä, vieläpä huutaa kirouksia isää vastaan. Ja tietysti isän kirves vajosikin. Tietysti isä meni häpeissään ulos. Tietysti he vielä samana iltana sopivat keskenään ja isä meni nukkumaan alapuoliseen vuoteeseen, missä äitipuoli makasi.

Minun pitää sanoa vielä kerran "tietysti", sillä tietysti minä jouduin Johanssonien palkolliseksi, niinkuin äitipuoli halusi. Ja sitä minä oikeastaan halusinkin, minusta ja Sannastahan koko asia oli lähtenytkin ja meidän mielihalujemmehan täyttymistä se tarkoitti, mutta sittenkin tunnustan kauhean asian: minä olisin jossakin syvällä salaa halunnut, että isä olisi lyönyt, että kirves olisi koko terineen vajonnut äitipuolen rintaan. Enkä voi vieläkään päästä selvyyteen siitä, tahdoinko sitä isäni vai itseni vuoksi. Luullakseni olisin isästäni pitänyt enemmän, jos hän olisi sen tehnyt, — kauheata sanoa!

Sanna oli riemuissaan. Asiat olivat käyneet juuri niinkuin hän oli laskenut.

Mutta sanon kaikkien erehdysten välttämiseksi, ettei hän ollut suinkaan laskenut eikä tarkoittanut, että minä todellakin olisin tullut rouva Johanssonin piiksi. Johanssoneilla oli hänen suunnitelmissaan vain aivan syrjäinen osa, irroittaa minut kotoa ja maalta, niinkuin nyt oli käynyt. Kun olimme kerran päässeet kaupunkiin, niin siellä Sanna kyllä aikoi itse ottaa minun kohtaloni käsiinsä. Sillä hän tahtoi tehdä minut onnelliseksi, ja onnesta taas oli hänellä niinkuin jokaisella ihmisellä omat erikoiskäsityksensä.

IX.

Isän sopiminen äitipuolen kanssa sen jälkeen kuin hän oli tätä kirveellä uhannut, selvensi minulle paljon asioita. Minä näin, että äitipuoli piti isää vallassaan, ja ymmärsin millä keinoin hän sen teki. Sanna nimitti kaikki nämä asiat oikealla, häikäilemättömällä nimellä, jota ei voi paperille kirjoittaa. Se hallitsee koko maailmaa, rivoili hän, ikäänkuin ylpeänä siitä, että mekin hänen kanssaan saatoimme ruveta hallitsemaan samalla lailla koko maailmaa, jos minä vain suostuin kaikessa noudattamaan hänen neuvojaan. Johanssonia me jo hallitsimme, mutta me tulisimme hallitsemaan tuhat kertaa miellyttävämpiä herroja! Ja hänen kuvatessaan, mitä kaikkea me vielä tulisimme saavuttamaan tuolla salaperäisesti vetävällä, intohimoja sytyttävällä voimallamme, minunkin silmäni suurenivat ja poskeni hohtivat varmaan niinkuin hänenkin.

Johansson piti todellakin huolen, että tuo voimani tunto ei jäänyt vain mielikuvitteluun, vaan antoi olemassaolostaan elävän todellisuuden vakuutuksia. Hän tavoitteli minua kaikkialla, missä vain muiden silmä välttyi. Ja Jos minä olisin häneltä pyytänyt mitä tahansa, hän olisi kaiken täyttänyt, sillä hän näytti onnelliselta vain jo siitäkin, että pyysin, saati siitä, että sai tehdä jotakin mielikseni. Hänen vetinen katseensa ikäänkuin rukoili armoani — minun, mitättömän tyttösen armoa! — Silmänrypistykseni oli hänelle musertava rangaistus ja hymyni parhain palkinto, — voiko sitä kukaan uskoa! — Olinhan minä itse eniten hämmästynyt, mutta totta se oli, ja sekin on totta, että minä suuresti viehätysin uudesta voimastani. Tästä ajasta asti tuli suureksi arvoitukseksi minulle oma ulkomuotoni, jota tutkimalla ja peiliin katselemalla en mitenkään viisastunut: miksi viehättivät tätä tämänkesäistä ihmistä kasvoni niin, ettei hän ollenkaan osannut silmiänsä niistä irroittaa, kun taas joku toisesäinä ei niihin kertaakaan katsahtanut, ei vaikka olisin aivan eteen asettunut? Oliko ulkomuodossani ehkä joku vika, jota

Johansson ei ollut huomannut? Ja saattoikohan Sannan konsteilla mitenkään päästä tuosta virheestä, ettei se toinenkaan olisi sitä huomannut, vaan yhdellä lailla ihastunut?

Kun kerroin Sannalle syksympänä, mimmoisiksi asiat olivat Johanssonien keittiössä kehittyneet, ei hän ensin uskonut, vaan luuli minua yhtä lapsekkaaksi kuin olin alkukesästä ollut. Mutta minä toimitin niin, että hän sai itse nähdä Johanssonin temput.

Vastoin odotustani ei Sanna ollut asiasta ollenkaan hyvillään. Päinvastoin hän kovasti huolestui, kun näki, että puheessani oli perää. Ennen kaupunkiin lähtöämme hän oli hyvin ajatuksissaan, melkein pä vihoissaan. Hän tuntui tehneen jonkun päätöksen, josta ei minulle puhunut. Välistä näytti siltä kuin hän olisi miettinyt suuria muutoksia suunnitelmimme, jopa ollut valmis jättämään koko matkamme toiseen kertaan. Sitä minä jo kovasti pelkäsin.

Mutta ajan tultua näytti lähtömme sittenkin onnistuvan hyvin.

Johanssonit ostivat II luokan junaliput ja kiipesivät kampsuineen ja lapsineen viheriäiseen vaunuun, minut sijoitettiin punaiseen kolmannen luokan vaunuun. Sannaa ei näkynyt lähimaillakaan, hän ei ollut tullut edes asemalle saattamaan, en ollut häntä tavannut koko viimeiseen vuorokauteen, en kotoa heidän saunastaan enkä kylästä, vaikka minulla olisi ollut juuri silloin äärettömän paljon kyseltävää ja neuvoteltavaa. Se oli aivan käsittämätöntä. Junamatkalla olin ensikertaa elämässäni. Outo kolina ja hirmuinen vilinä ikkunoissa oli saattaa aivoni sekaisin, kun päässäni jo ennestään olivat kaikki asiat mullin mallin: tuntematon tulevaisuus, etenevä koti, lähestyvä kaupungin kummitus. En ollut milloinkaan Sannaa niin kipeästi kaivannut kuin tällä hetkellä. Olin ypöyksin vieraiden ihmisten seassa, Johanssonska oli vain pari kertaa ilmestynyt ovesta olevan lasin taa, hakenut minua silmillään ja huomattuaan minut jälleen kadonnut. Vielä ihmeellisemmäksi ja sekaisemmaksi kävi päässäni kaikki, kun päivän pimettyä kaksi pientä valoa sytytettiin kattoon. Lopulta en ymmärtänyt enää mitään, en muistanut minne minua vietiin, en käsittänyt hurjaa kolinaa allani, ylläni ja sivuillani, enkä osannut ajatella mitään.

Tämmöisestä kauhun ja sekapäisyyden huumauksesta minut herätti Sanna, joka äkkiä ilmestyi eteeni kuin jokin pelastava kiinnekohta keskelle painajaisen pyörryttävää sekamelskaa.

Tietämättä missä oltiin ja mitään ymmärtämättä tai edes ihmettelemättä, miten Sanna oli ilmestynyt kulkevaan junaan, minä vain ojennetuin käsin syöksyin hänen syliinsä ja rupesin hillittömästi itkemään.

Sannalla ei ollut aikaa hellyyksiin. Hän otti hyllyltä alas minun myttyni ja käski seuraamaan perässään.

Me tulimme ulos vaunusta pimeyteen, jossa kolina ja pauhu olivat hirmuiset. Pidellen hänen hameestaan ja kauhusta ummistaen silmät minä seurasin häntä huojuvan rautalevyn ylitse toisen vaunun sillakkeelle, jonne jäimme seisomaan minun voimatta pauhun vuoksi kysyä mitään.

Junan pysähdyttyä Sanna hyppäsi nopeasti maahan ja veti minut mukaansa, käskien kiiruhtamaan. Näin valaistun aseman ja ihmisten rientävän, toiset junasta ja toiset junaan. Mutta Sanna saattoi minut syrjään kellastuneen vaahteran alle, missä oli pimeä. Minä aloin tiedustaa, olimmeko perillä kaupungissa, mutta hän tuuppasi minua varoittavasti ja vaati olemaan vaihi.

Sade rapisi hiljaa vaahteran lehdissä. Asemalta päin tuli jotakin maukasta paistin käryä, joka äkkiä ilahdutti ja lohdutti minua: ehkä olemmekin jo kaupungissa! Ja leikilläni nipistin Sannan käsivartta. Mutta hän löi vieläkin käteni pois, kuin olisin häntä häirinnyt, kun hän vaanien vilkui milloin sinne milloin tänne, ja tuuppi minua selkänsä taa yhä pimeämpään.

Sitten kuului kimakka vihellys ja minun sanomattomaksi hämmästyksekseni ihmiset, jotka istuivat junan valaistuissa ikkunoissa, liukuivat pois junan mukana. Näin selvästi Johanssonistakin vilauksen, kun hän seisaaltaan puhui jonkun kanssa, ja Johanssonska istui nukkunut Einar sylissänsä. Mitä ihmeitä tämä oli, ajattelin levottomana. Mutta Sannalta ei saanut mitään selitystä.

Junan lähdettyä Sanna huokaisi pois jännityksensä ja heittäysi iloiseksi. Kyllä me ilman Johanssonejakin toimeen tullaan, sanoi hän, otti minua kädestä ja sitä reipastuttavasti heilutellen vei minut pienen putkan eteen, jossa syötti minulle makeata vehnästä ja juotti limonaattia.

Hänellä oli ihmeen paljon rahaa, jota hän ei säästellyt, vaan olisi vaikka maalle viskellyt, kun ei löytänyt mitä ostaa ja minä en enää jaksanut syödä vehnästä enkä juoda mehuvesiä.

Sitten menimme aseman odotussaliin ja siellä huomasin, että olimme vain jollakin väliasemalla, sillä kuulin ihmisten ostavan matkalippuja Helsinkiin.

Kyllä Sanna tietää mitä tekee, ajattelin, ja kysymättä häneltä mitään jätin turvallisena kaikki huolet

hänen haltuunsa. Missä tulisimme olemaan yötä, kohtako aamusta hän veisi minut tupakkatehtaaseen, käytäisiinkö ollenkaan enää Johanssonien luona, kirjoitettaisiinko äitipuolelle? — ne olivat kaikki Sannan eikä minun asioitani.

Pian tuli uusi juna asemalle ja me nousimme siihen.

— Me menemme yöksi Lottenin luo ja jos miehet siellä juopottelevat, niin älä siitä välitä, ei siellä kauan olla, sanoi Sanna ja hyräili laulua, vaikka vaunu oli täynnä vieraita ihmisiä.

Hänen huoleton vapautensa tarttui minuun. Nyt vasta oli tämä matkustus minusta hauskaa, hauskaa oli puhua kolinaa ja jyskettä kovemmin, hauskaa tuntea olevansa samassa matkustamisen hommassa niin monen vieraan ihmisen kanssa, mutta hauskinda se, että olimme kaikki kuin vanhoja tuttuja noiden vieraiden kanssa. Yksi tuli aivan viereeni istumaan ja minä — vähän Sannaa matkien — vastasin huolettomalla naurulla hänen kysymyksiinsä, suotta valehdellen jos jotakin kotoperästämmä, nimistämme ja iästämme, sanoen olevamme päälle 40:n ikäisiä. Hän puolestaan valehteli olevansa vasta kolmannellatoista, vaikka oli aika liuhuparta. Toinen veitikka käski Sannan väistyä ja istuutui väliimme, kumartui minun puoleeni ja kellonvitjojaan kierrellen alkoi kuiskutella korvaani hölynpölyä, josta en mitään ymmärtänyt enkä tiennyt mitä vastata. Mutta Sanna, vaikka ei miehen kuiskutuksesta mitään kuullut, vastasi minun puolestani ylimielisillä pilkkasanoilla, joiden tarkoitusta en myöskään tajunnut, ja sai kaikki vaunussa olijat nauramaan.

Junan pysähtyttyä Helsingin asemalle eksytti Sanna kaikki uudet tuttavamme meistä. Me odotimme tyhjän vaunun sillakkeella, kunnes matkustajat olivat melkein kokonaan hälvenneet junan luota. Silloin Sanna kävi käteeni ja — niinkuin minusta näytti — kovin kiihoittuneena sanoi: — Tule nyt! — Hän oli taas niin omissaan, ettei pannut mitään huomiota tiedusteluihini ja ihastuksen huudahduksiini, kun me kuljimme pitkin aseman lautaista lattiaa humisevan kaupungin suurta ovea kohden.

Sydämeni sykki kiivaasti ja minä pitelin turvaa hakien Sannan hameesta. Hän kielsi minua pelkäämästä ja sanoi, että kohta pääsen ajamaan oikein hienoilla ajurin vaunuilla, ja käski vain kiiruhtamaan.

Mutta ennenkuin tulimme aseman ovelle, pysähtyi hän äkkiä suuren valkean lampun alle. Hokien minulle jotakin epäselvää ja katkonaista hän kääntyi eteeni, pois päin ovista. Lampun huikaisevassa valossa näin Sannan kasvojen jokaisen piirteen enkä voinut olla huomaamatta, että hänen huulensa olivat kovasti kalvenneet ja värisivät pystymättä sanomaan mitään selvää, silmäin levottomina hakiessa ikäänkuin jotakin pakopaikkaa, niinkuin rotan silmät, joka on joutunut satimeen.

En voinut puolestani huomata mitään vaaran uhkaa, vaikka kuinka ympärilleni katselin. Matkustajia ei näkynyt enää juuri missään, suurella ovella vain seisoi kaksi pitkäkasvuista miestä, jotka näyttivät odottavan, että mekin jo menisimme, sulkeakseen oven.

— Älä sano huomanneesi minulla mitään käsilaukkaa, muista! — sanoi Sanna ankarasti rypistäen silmäkulmiaan ja uhkaavasti puristaen käsivarttani. Samassa hän äkkiä muutti koko sävynsä, alkoi vallattomasti tuuppia minua ja nauraa ääneensä aivan tavallisille sanoilleen, joissa minun käsittääkseni ei ollut mitään järkeä eikä naurun aihetta. Minusta näytti kuin hän olisi tahtonut, että nuo kaksi pitkää miestä tuolla ovella olisivat hänen iloisuutensa huomanneet.

Ja aivan oikein, ne näyttivät olevankin hänen tuttujaan.

Meidän lähestyessämme nuo herrat tulivat meitä vastaan yhtyen seuraamme.

Toinen kulki Sannan kanssa edellä ja toinen alkoi jutella minun kanssani, hidastuttaen askeleitaan niin, etten voinut enää pysyä Sannan kintereillä, kuten pelkoni olisi vaatinut, vaan jäimme heistä jälkeen.

Herra tuntui minusta ystävälliseltä ja pian osasin olla ujostelematta.

Hän kyseli minulta kaikenlaista vähäpätöistä, tiedusteli nimeäni, tuttavuuttani Sannan kanssa, kotiolojamme, matkamme vaiheita.

Minä en lopulta osannut enää kuunnellakaan häntä, kun koko huomioni oli kääntynyt ympärilläni oleviin ihmeellisiin näkyihin, ja hänen täytyi tuon tuostakin vetäistä minua hihasta, etten pysähtyisi paikoilleni.

Rankkasateesta huolimatta näin kohta, että kaikki oli kaupungissa juuri niinkuin Sanna oli minulle useasti kertonut: ajurit ja jalankävijät sateenvarjoineen tulivat sikin sokin ohitsemme ja vastaamme, ihmeelliset, hevostetta kulkevat kojeet ja huikaisevasti valaistut pitkät vaunut liukuivat editsemme kimeästi kelloa soitellen tai peloittavasti mörähdellen.

Me kävelimme ensin pitkin vieriviereen ladottuja pyöreitä pikkukiviä, mutta pahimmasta vaunujen ja ihmisten sekamelskasta selviytyttyämme pääsimme väljemmälle käytävälle, joka oli niin tasaisen sileä, etten ollut vielä milloinkaan niin sileällä astellut, ja siinä minun rintaani hipaisi hurja riemun repäisy, sillä olihan tämä unelmieni unelman toteutumista! Näillä samoilla sileillä käytävillä oli ehkä minunkin poikani jalka astellut, ja vaikka hän olikin vielä ties missä tuon melun, loppumattoman ihmisvirran ja huikean korkeiden kivirakennusten keskellä, hän oli ainakin lähellä, aivan, aivan lähellä! Minusta oli kaikkityyni hauskaa tällä hetkellä, ja erittäinkin riemastutti katsella, kuinka Sanna kulki edellämme tuttunsa kanssa ja kuinka he molemmat kuvastuivat käytävän sadevesiin loistavien lyhtylamppujen valossa.

Me kuljimme pitkät matkat korkeiden rakennusten keskellä aina vain uusille valaistuille kaduille, kunnes näin Sannan ja hänen toverinsa poikkeavan muutaman kivimuurin ovesta sisään. Kohdalle tultua mekin menimme samasta ovesta ja aloimme nousta kaikuvia kivirappusia myöten aina vain ylemmäs ja ylemmäs. Siellä tuli eteemme niin monia ovia ja sokkeloita, että kadotin Sannan kokonaan näkyvistäni. Minne hän seuralaisineen oikeastaan katosi, en voinut ymmärtää, mutta en saanut häntä enää ollenkaan nähdä, vaikka olisin kuinka pyytänyt.

Minulta kysyttiin, halusinko syödä, mutta minulla ei ollut nälkä vehnästen ja limonaatin vuoksi, joita Sanna oli tarjonnut.

Uninen mies avasi lukitun pienen oven monen samanlaisen keskeltä ja käski minun mennä sinne nukkumaan. Ja lukitsi minut sinne.

Se huone se vasta pieni oli! Ja pilkkosen pimeä!

Mutta minuun oli tullut sellainen väsymys, että ajatukseni kokonaan sekaantuivat heti, päästyäni pitkälleni kovalle ylävuoteelle. Kuulinhan minä alavuoteesta jotakin kuorsaamista ja tunsin pahaa viinan löyhkää, mutta ei mikään voinut estää minua vaipumasta sikeään uneen. Rauhattomaksi en ollenkaan ymmärtänyt tilaani tuntea, sillä otaksuin, että kaikki oli näin järjestetty Sannan toimesta ja tahdosta. Olimme kaiketi "Lottenin luona", niinkuin Sanna oli sanonut, ja olihan hän kieltänyt juopuneita pelkäämästä.

Aamulla herättyäni kurkistin alavuoteeseen. Kuorsaaja ei ollutkaan mikään mies, vaan vaimoihminen, varmaankin Lotten itse. Hän nukkui yhä yhtä sikeästi.

Tuossa kahdeksan aikaan minut saatettiin pienten ovien ohitse huoneeseen, jossa olivat molemmat eiliset herrat ja lisäksi yksi, joka kirjoitteli pienen pöydän ääressä ja toinen, joka istui suuremman pöydän takana. Mutta Sannaa ei nytkään näkynyt missään. Sen sijaan näin hämmästykseni Johanssonin astuvan sisään heti minun jälkeeni. Hän oli hyvin punainen ja näytti kovin kiihoittuneelta.

Minulta kyseltiin taas nimeäni, syntymävuottani ja -päivääni, samoin vanhempaini nimiä ja vuosipäiviä. Sitten se isomman pöydän ääressä istuva herra kysyi yhtä tarkasti kaikki Sannan asiat, mitä vain tiesin. Kerroin, milloin Sanna oli tullut junaan ja että hän oli tahtonut hankkia minulle paikan tupakkatehtaasta, kerroinpa limonaatista ja vehnästäkin.

Herrat naurahtivat. He näyttivät minusta hyvin suopeilta ja pilapuheisiin taipuvaisilta, joten minäkin uskalsin vastatessani naurahdella.

Aivan kuin sivumennen he sitten vielä kysäsivät, oliko Sanna maksaessaan limonaadin ja vehnäset ottanut rahoja kukkarosta vai käsilaukusta.

Minä vastasin: — Käsilaukusta. Muistin sen hyvin, koska olin pannut merkille tuon laukun, jota en ollut milloinkaan ennen Sannalla nähnyt, ja vielä, koska minusta näytti, että Sanna oli uuteen junaan astuessamme antanut sen pudota käsistään ja vihaisesti riuhtaissut minua tulemaan, kun minä pysähdyin katsomaan mitä oli pudonnut.

Vasta kun herrat kysyivät, oliko käsilaukku ollut Sannalla jo hänen tavatessaan minut edellisessä junassa, muistin äkkiä Sannan kiellon ja hätkähdin. Ilmi elävänä olivat muistissani hänen kalvenneet, värähtelevät huulensa seistessämme aseman lampun alla.

Katsahdin ympärilleni, ikkunoihin, seiiniin, kiihoittuneeseen Johanssoniin, ovella seisoviin eilisiin miehiin, ison pöydän ääressä istuvaan herraan, joka kynä suussa vaijeten odotti vastaustani, ja kamala aavistus syöksähti mieleeni: minä olin kuulustelussa! Tuo mies odottaa vastaustani saadakseen Sannan todistetuksi syypääksi varkauteen! Ja minä onneton olin jo ilmaissut Sannan, syössyt hänet turmioon!

Veri tulvahti kasvoihini. Minun täytyi, täytyi pelastaa Sanna, pelastaa millä hinnalla tahansa! — Olihan se hänellä, sanoin, mutta kun hän ei löytänyt sen omistajaa, heitti hän sen käsistään; näin sen itse, sillä juuri astuessamme junaan hän sen heitti pois.

— Där har vi det! — sanoi kuulustelijani ottaen kynän suustaan ja ruveten kirjoittamaan. Ja kaikki naurahtivat tyytyväisinä, niinkuin olisivat juuri minun sanojeni kautta tarkoituksensa saavuttaneet.

Johanssonille annettiin lupa viedä minut pois ja käskettiin — ruotsiksi, jota minun ei luultu ymmärtävän — vakavasti nuhdella ja ojentaa minua, etten vastaisuudessa tekisi itseäni syyppääksi varkaiden kanssa seurustelemiseen.

Me tulimme Johanssonin kanssa suurelle torille. Vastapäätä oli korkea kirkko kivisten portaiden päällä ja sen tapuleista soi korviahuumaava kellojen pauhu. Ihmiset kapusivat kiviportaita ylös yksitellen ja parvittain. Tämä näky on jäänyt mieleeni niinkuin jostakin unesta, sillä silloin en osannut nähdä mitään silmilläni enkä tehdä mitään havaintoja.

Melkein mahdotonta on sanoin kuvata, mitä sielussani tapahtui.

Johanssonin suu kävi koko ajan, mutta en erottanut hänen puheestaan mitään, osaksi kellojen hälinän ja osaksi omien ajatusteni tähden.

— Missä Sanna on? — kysyin vihdoin.

— Sanna viedään huomenna vankilaan, oli hänen vastauksensa; muuta en kuullut enkä kuunnellutkaan.

Ensi ajatukseni oli livahtaa Johanssonin vierestä karkuun, juosta takaisin sinne, mistä olimme lähteneet, ja rukoilla herroja, että päästäisivät Sannan pois; mutta kun käännyin taakseni, olivat kaikki kadut ja risteykset sekaisin silmissäni kyyneleiden vuoksi, joita en voinut estää vuotamasta, enkä tiennyt, minne olisi ollut mentävä.

Johansson kielsi itkemästä. Hän otti oikein toruakseen minua. Enkö minä ymmärtänyt, sanoi hän, että Sanna oli varas, paha ihminen, jota ei tarvinnut surra? Hyvä olisi, sanoi hän, ettei Sannaa enää milloinkaan päästettäisi vankilasta.

Ja kun minä itkin vain sitäkin katkerammin, sanoi Johansson, että oli suuri synti itkeä varasta ja että minun pitäisi hävetä ihmisten edessä.

Minä kuivasinkin kyyneleeni esiliinaan, mutta vain voidakseni vihdoinkin nähdä, mihin suuntaan olisi juostava.

Kauempaa näkyi rykelmä kelloja helisteleviä vaunuja ja paljon ihmisiä niiden ympärillä. Sinne asti ehdittyämme päätin käyttää väen vilinää hyväkseni ja pujottautua näkyvistä. Panin mennessämme talot ja risteykset tarkasti mieleeni, että olisi kaikki selvänä, kun perille päästyä lähdän juoksemaan.

Päätin selittää herroille, että Sanna oli maailman paras ihminen, ja tämän väitteen todistukseksi ilmaista heille sen, mikä minulle itsellenikin juuri nyt vasta täydelleen selvisi; Sanna oli hankkinut rahat *minun* tähteni, etten joutuisi Johanssonin kynsiin. Tahdoin kertoa heille, mitä Johansson minulle teki, salaamatta mitään, ja pidin varmana, että he saatuaan tietää sen ymmärtävät Sannan menettelyn ja päästävät hänet irti. Tahdoin myös ilmoittaa, etten mitään rahoja tarvinnut ja että käsilaukku voidaan palauttaa sille, jolta se oli otettu ja jolle myöskin olin valmis asian oikean laidan selittämään, kunhan vain saan tietää kuka se on. — Sanna raukka, Sanna raukka, minä ajattelin, ja juuri lähestyessämme määräraikkaa kyyneleet taas tulvahtivat silmiini, etten nähnyt eteeni mitään. Varmaan en olisi voinut suurempaa kauhua ja repivämpää tuskaa tuntea, vaikka oma äitini olisi minulta temmattu ja vankilaan teljetty. Ja niinkuin äkkiä äidittömäksi joutunut lapsi ei voi nähdä mitään elämisen mahdollisuutta, ellei saa äitiänsä takaisin, en minäkään tuntenut mitään muuta mahdollisuutta koko olevaisuuden tai suorastaan oman hengittämiseni jatkamiseen, kuin suinpäin rientää Sannan läheisyyteen, puhkaista väliltämme kaikki muurit tai sitten itse menehtyä.

Missä määrin suureen tuskaani vaikutti osaltaan myöskin se tieto, että ilman Sannaa ei koko tällä kohtalokkaalla kaupunkimat kallani ollut mitään merkitystä, koska minä ilman häntä en milloinkaan tule löytämään sitä poikaani, jota kaikki ajatukseni tarkoittivat, en voi varmasti päätellä. En luule sillä hetkellä mitään sellaista ajatelleeni, vaan yhtä vähän kuin rakkaus äitiin johtuu siitä, onnistuuko hän toteuttamaan mitä pitää parhaana vai tuottaako hän minulle vaikkapa suoran turmion yrittämällä palvella minua, yhtä vähän rakkauteni Sannaankaan johtui hänen onnistumisestaan. Ja minun hurja yritykseni palata takaisin kauheaan yökortteeriin tavoittaakseni siellä Sannan vaikkapa seinäin läpi, oli kokonaan tämän sokean, vastustamattoman rakkauden aiheuttama: minä rakastin häntä ilman mitään aineellista vaikutinta, niinkuin tosirakkaudessa onkin, ja olisin arvelematta mennyt hänen tähtensä vaikka tuleen.

Kyyneleistä huolimatta antauduin toivottomaan yritykseen, katujen risteykseen päästyämme jäin Johanssonista syrjään ja väentungosta hyväkseni käyttäen tempauduin hänestä erilleni. Ei ollut aikaa

katsella suuntia. Juoksin minne sattui ja pian huomasinkin olevani aivan uudella kadulla, jota myöten emme olleet tulleet.

— Missä, missä ... kyselin vastaantulevilta, mutta en osannutkaan nimittää paikkaa, jota hain. Toiset naurahtelivat, toiset kääntyivät taakseen katsomaan, mutta vain hetkiseksi, sitten jatkaakseen kiireistä käyntiänsä, minusta välittämättä. Muutamille taisin jotakin selittää, mutta asiani kuultuaan he muuttuivat huolestuneen näköisiksi, niinkuin pyydettyäsi liikaa vaivautumista, ja hekin jättivät minut. Kivistä olivat kaikki ihmiset täällä! Eivätkö he välittäneet siitä, että ihminen, samanlainen kuin hekin, oli joutunut niin kauheaan onnettomuuteen, vai enkö minä osannut selittää!

Yksi ainoa vanha vaimoihminen, jolla oli suuri vihanneskori kainalossa, kallisti korvansa minun rukouksilleni. Hän erotti minut ympärilleni kerääntyneestä väkijoukosta.

— Tule pois tyttö minun kanssani, taidat olla ensikertaa kaupungissa, älä itke, mennään meille, niin kerrot asiasi.

Näin puhellen hän lykkäili minua edellänsä ja me aloimme kulkea kapeampaa katua pitkin, joka kohosi jyrkkänä rinteenä. Siinä mennessämme kerroin hänelle niinkuin vain nyyhkytyksiltäni osasin asian alusta loppuun, mutta mitä hän sanoi lohdutuksekseni, oli minusta hyvin vähän lohdullista, sillä tuskin ollenkaan saatoin sitä käsittää, ja vain hänen oma varmuutensa herätti minussa luottamusta. Hän selitti minulle, ettei poliisikamarista ollut toivoakaan saada ketään pois, puhui kansan verenheimijöistä ja ennusti aikaa, jolloin loppuu jokin yö, sanoi hän, (arvatenkin hän lienee puhunut "köyhälistön sorronyöstä", vaikka tätä lausepartta en silloin ymmärtänyt). Jokin toivonkipinä minussa kuitenkin välähti, kuten sanoin, hänen puheensa innon ja varmuuden vuoksi.

Mutta juuri kun olimme poikenneet portista pienelle, korkeiden kivimuurien ympäröimälle pihalle ja olimme astumassa — kuten minusta näytti — alas kellariin vieville rappusille, joiden yläpuolelle valkoiselle seinälle oli maalattu musta käsi ja kirjoitettu: "Talonmies", juuri siinä käänteessä tavoitti Johansson minut, tempaisi kädestäni ja alkoi raastaa kadulle.

Saattajani nousi kiivaasti vastustamaan, pui Johanssonille nyrkkiä, jopa kiivastuksissaan kiroilikin, taas jotakin ennustellen, mutta mitään apua ei ollut.

Näin minä jouduin kuin jouduinkin Johanssonien perheeseen palvelustytöksi.

Mutta Sanna, jonka minä sittemmin vielä näin, ei ollut enää luonani. Luulin hänet iäksi kadottaneeni. Se oli elämäni ensimmäinen syvä haava, joka ei ole milloinkaan voinut aivan arvettomaksi parantua.

X.

Elämäni Johanssonien luona alkoi siis minulle hyvin synkissä merkeissä. Kuinka olinkaan kuvitellut kaupunkia loistavaksi, kultan kiiltäväksi ja hopean heliseväksi, nyt en välittänyt siitä ollenkaan. Inhoittavaa oli korvissani se pauhu, joka alati kuului keittiöön, vihamielistä oli minulle kaikki, ihmiset, kadut, kivimuurit, laivat, torikauppiat, joita jokapäivä näin matamin kanssa ostoksilla käydessämme, ajurit, vaunut, kellon kilinät ja autojen mörähdykset. Sanomaton koti-ikävä painoi mieltäni niin voimakkaasti, että ajatukset olivat mennä sekaisin ja minua halutti viskautua jonnekin pois koko elämästä. Yksin äitipuoltakin oli ikävä ja hän tuntui minusta enkelimäisen hyvältä. Muistin hänestä yhä useampia perin lempeitä piirteitä, ystävällisiä sanoja, alttiita tekoja, ja itkin, etten ollut ajoissa ymmärtänyt osoittaa hänelle parempaa vastarakkautta, vaan olin aina vihannut häntä ja selittänyt kaikki hänen tekonsa pahimmalta puolelta. Entäpä veljet ja sisaret, jotka ehkä juuri tälläkin hetkellä kulkivat tuvan ovesta, juoksivat purolle tai syöttivät karitsoja! Ja isä sitten! Nähdä hänen lähestyvän kotituvan kuistia, seisautuvan siihen mietteissään, itseksensä hymyilevän, syljeskelevän, — tulla hänen luokseen, painautua häntä vastaan, hänen tuttua liiviänsä vastaan, nähdä kuinka hän kysyvästi katsahtaa, heräten ajatuksiinsa: — Mikäs sinun nyt on, tyttöseni? — ja sanoo jotakin hyvää, kohta taas vaipuakseen omiin ajatuksiinsa. Voi isä, isä, enkö milloinkaan saa sinua enää nähdä!

Johanssonien kodissa tuntui minusta kaikki kolealta ja valottomalta, ja elämä ilman Sannaa oli minusta suorastaan sietämätöntä. Ei niin, että Johansson olisi päässyt täällä erikoisemmin minua ahdistamaan, päinvastoin olin täällä paremmassa suojassa kuin siellä maalla heidän keittiössään, sillä täällä olin alituisesti rouvan vaanivien silmien alaisena ja Johansson salasi hirmuisen tarkasti kaikki sellaiset pyyteensä. He oleskelivat päivisin suuressa, keittiön viereisessä huoneessa, joka oli sekä ruokailuhuoneena että lastenkamarina. Muita lukuisia sisähuoneita ei käytetty juuri ollenkaan muulloin

kuin vieraiden aikana. Siellä oli aina paksulta tomua ja kostean ummehtunut, kolea pimeys. Kun siellä piti tomuttaa vieraita odotettaessa, en voinut noissa huoneissa viipyä hetkeäkään kauemmin kuin pakko vaati. Niiden ummehtunut haju oli minulle vain ikäväni tunnuksellinen herättäjä.

Aloin kuitenkin epäillä, että Johanssonska oli huomannut miehensä aiheettomat hymyilyt ja vetiset katseet, koskapa rupesi minulle kovin häijyksi. Ei puhunut minulle halkaistua sanaa enempää kuin minkä töissäni tylysti käski tai kielsi. Hän ilmestyi joka aamu keittiöön ankarana ja punakasvoisena, sytytti pienen lampun, kuumensi sen lasissa tukkasakset ja poltteli itselleen kierot kiharat otsaan ja niskaan. Tätä tehdessään hän ikäänkuin alkavan päivän valmistukseksi sätti ja haukkui minua ja muita palvelustyttöjä ties kuinka kaukaisista synneistä, viikkoja ennen särkyneistä astioista ja jos joistakin mitättömyyksistä. Hänelle näytti olevan aivan välttämätöntä löytää jotakin haukkumisen aihetta ennenkuin määräsi kullekin päivän tehtävät. Meidän piti tuntea, että nämä tehtävät oli määrätty meille rangaistukseksi pahoista teoistamme, muuten hän ei luullut meidän voivan mitään työtä suorittaa. Minä kuvittelin tietysti, että kaikki tämä loppumaton kiukku tarkoitti oikeastaan yksin vain minua, vaikka se suuntautuikin näin ylimalkaisena kaikkiin, ja koti-ikäväni kasvoi kasvamistaan.

Mutta eräänä päivänä keittäjätär, joka oli palvelut heillä lähemmäs vuoden, sanoi tuskastuneena, ettei hän puolestaan ollut vielä milloinkaan nähnyt ilkeämpää ihmistä kuin Johanssonska oli, ja nimitti häntä yhteenmenoon mitä rumimmilla nimillä, kuten: ryökäle, keitetty rapu, väkäleuka, sika, ja sitäkin sopimattommilla.

Ja niistä hänen sanoistaan kääntyi huomioni todenteolla Johanssonskaan, — lieneekö senkin vaikuttanut minun omituinen kiintymykseni "pahoihin", en tiedä. Jos minulle joku sanoi: — Tuo ihminen on paha, oli se samaa kuin jos minulta olisi kielletty avaamasta sitä kirjan lehteä, jonka takana oli kuva. Mitä pahempi ihminen, sitä uteliaammaksi hän minut saattoi. (Ja omituista sanaa, saattaa vieläkin).

Aloin seurata häntä päästäkseni perille, millainen hän oli omillensa siellä sisähuoneissa. Tirkistelinpä usein avaimenreijästäkin nähdäkseni heidän keskinäistä elämäänsä. Mutta ei sieltäkään päin koskaan ainoatakaan naurahdusta kuulunut, aina vain samaa pahaa tuulta, kärtyisyyttä ja torumista.

Pian sain paremmankin tilaisuuden tutustua heidän elämäänsä kuin mitä avaimenreijästä saattoi nähdä.

Minut olisi varmaan piankin ajettu pois Johanssonien palveluksesta, sillä enpä suinkaan kyennyt voittamaan rouvan vastenmielisyyttä tekemällä itseni ylen tarpeelliseksi keittiöhommissa. Mutta minä tulin Johanssoneille tarpeelliseksi aivan toisella alalla.

Minut muutettiin lastenkamariin kampsuineni ja vuoteineni. Tehtäväkseni tuli kahden nuorimman hoitaminen. Ja pian tämän jälkeen kehittyivät asiat niin, että myöskin koulussa käyvät pojat joutuivat kasvateikseni.

Johanssonin lapset olivat armottoman kovapäisiä lukuasioissa. Enpä kotikylän kansakoulussa muista ainoatakaan niin peräti lahjatonta oppilasta. Muutoin he kyllä saattoivat olla aika reiluja poikia, parhaita kiven linkoojia, taitavimpia nappipelissä, rohkeita tappeluissa, mutta kohta kun tuli kysymys lukemisesta, kun vain joku kirja avattiin heidän eteensä, muuttui heidän toimekas näkönsä kokonaan: silmät alkoivat muljottaa suurina ja tyhminä, nenä tohisi ja saamattomina huulet erkanivat toisistaan, kaikki oli pysähtynyt, ajatuksenjuoksu seisahtunut kokonaan.

Kuunnellessani heidän läksynlukujaan minä pelkkien kansakoulutietojeni mukaan usein sain selvittää heille kirjain pulmallisia kohtia ja moniehtoisen päätöslaskun ongelmia. Kun he eivät selityksistäni mitään ymmärtäneet, laskin minä laskut heille paperille, jopa joskus kirjoitin puhtaaksi vihkoihinkin.

Siten tuli oloni heidän alituisena apurinaan pian välttämättömäksi, ja minä olin ainoa koko talossa, joka vastasin heidän luokalta pääsystä, kun he ensin olivat toinen kaksi ja toinen kolme vuotta istuneet samalla luokalla. Olisipa jokukaan minun maalaisista pikku tovereistani saanut lueskella niin hauskoja koulukirjoja kuin näillä pojilla oli, nähdä sellaisia karttoja, sellaisia lintujen kuvia, kertomuskirjoja, historioita, — mitä olisikaan heistä tullut, he kun olivat olleet minua paljon viisaampia ja älykkäämpiä, mutta jääneet kaikkea oppia vaille! Sitä minä monta kertaa ihmettelin päntätessäni päätöslaskuja kollojeni päihin. Mutta keittäjä sanoi tähän vain, että rahalla saa ja hevosella pääsee, — jonka ihmeellisen ajattelman minä ymmärsin vasta vuosien kuluttua todeksi.

Minun kansakoulutietoni olivat pian käyneet riittämättömiksi ja niin oli tullut välttämättömäksi omin päin tutkia heidän monia koulukirjojansa voidakseni edelleen heitä luvuissa auttaa ja luokalta pääsystä vastata. Tässä tarkoituksessa minun annettiin käyttää paljon aikaa valmistuakseni heidän läksyjensä kuulustelemiseen, (oikeastaan ja kaikessa salaisuudessa vain itse lukeakseni omasta mielihalustani, mikä oli minusta kovin hauskaa, ja sehän se olikin alkuaihe minun vastaiseen "sivistykseeni"). Mutta minun pitikin puhua nyt Johanssonskaasta eikä itsestäni. No niin.

Lastenkamariin muutettuani minä pian pääsin perille aivan odottamattomista puolista Johanssonien elämässä.

He tappelivat keskenään. Usein ja verisesti.

Kuulin noita julmia temmellyksiä ohuen lautaseinän takaa. Lapset olivat niihin niin tottuneet, että jos kovimman rytäkän aikana heräsivätkin, niin tekivät sen vain sitä makeammin jälleen nukkuakseen. Eivätkä heitä myöskään seuraavan päivän sinelmät ja kuhmut papan ja mamman kasvoissa sen enempää hämmästyttäneet.

Toista oli minun laitani. Minun unestani ei tahtonut tulla koko yönä mitään. Ja Johanssonit itse saattoivat jo uudelleen kuorsata, mutta minä en voinut päästä kiihtyneistä ajatuksistani. Koko tuo suhde muistutti minulle selvästi isän ja äitipuolen suhdetta ja sai tekemään muitakin vertauksia, jotka kovin läheltä ja syvältä koskivat omaa elämääni.

Olin huomannut, että Johansson ei milloinkaan katsonut Johanssonskaan, ei, vaikka tällä olisi ollut millaisia koristeita yllänsä. Söi vain sanaakaan sanomatta, vastasi lyhyesti, jos ollenkaan ja läksi pian asioillensa. Minun oli kovin surku Johanssonskaa, sillä hän oli rakastunut tuohon mieheen ja katseli häntä alinomaa — niinkuin minä olin katsellut poikaani, juuri samalla murheella ja ihastuksella, itkulla ja ihailulla.

Mutta miten heidän välillään sitten saattoi syntyä tappelu, se oli minulle peräti käsittämätöntä.

Johanssonin palattua kotiin keskiyön jälkeen tai aamun koitteessa tuntui heidän puolellaan ensin kaikki olevan sulaa sovintoa ja supatusta.

Sitten alkoi kuulua Johanssonin kuorsahduksia Johanssonskan jatkaessa armasteluansa, sitten Johanssonin vihaisia ärjähdyskiä, jopa kirouksiakin. Äkkiä läiskähti korvapuusti, sitten toinen, kolmas, ja Johanssonskan itku muuttui toraiseksi kahinaksi, jossa hänen tutut, mehevät haukkumasanansa yhä kovaäänisempinä seurasivat heti jokaisen läiskähdyksen jälkeen, ikäänkuin kilpaillen näiden kanssa voimaperäisyyden kunniaa. Vihdoin muuttui kaikki yhdeksi sekamelskaksi ja karjunnaksi, läiskinäksi, jytinäksi, viskelyksi, särkyvien huonekalujen ryskeeksi.

Lapset alkoivat liikkua vuoteissaan, huokailen ja unissaan raapien itseään. Mutta minä olin täysin valveilla ja vaikka joka kerta päätin olla välittämättä heidän tappelustaan, niin aina kuitenkin vapisin ja itkin, ja olin valmis juoksemaan Johanssonskan avuksi.

Kun kaikki oli jälleen hiljaista, vietin loppuyöni yhä kiihtyvissä ajatuksissa, tehden edelleen vertauksia itseni ja Johanssonskan välillä. Kysyin itseltäni, voisinko minäkin noin suuttua pojalleni, kirotta ja koettaa raivoissani murskata hänet. Ja hämmästykseni kiihdyin todella ajatuksissani jonkunlaiseen koston vimmaan.

Saatoin tuntea itseni sydänjuuriani myöten loukatuksi: minä kannan hänelle lautoja, minä rakennan hänelle mökin, minä sijoitan sammalet hänen herkimmän vaistonsa mukaisesti, olen valmis palvelemaan häntä millä ikinä hän vain tahtoo, mutta hän — vaikka käyttää minun apuani — ei katsahda kertaakaan silmiini, hän ei tunnusta minua ihmiseksi, ei näe minua, ei ajattele minua, minä olen hänelle puukapula! Ja ajatuksissani lennän hänen niskaansa, isken kostoksi kynteni hänen lihaansa, revin ja raatelen häntä. Kohta on hänestä vain muodoton kasa jäljellä. Mutta minä revin häntä yhä edelleen, minä hävitän hänet tyyten, enkä lakkaa ennenkuin olen päässyt viimeisenkin, perimmäisen sydämensäikeen perille, ennenkuin olen saanut käsiini hänen olentonsa syvimmän ytimen ja repinyt sen kappaleiksi, hieronut kokonaan olemattomaksi, hävittänyt pienintä hitusta myöten.

Seuraavana päivänä Johanssonska tavallisesti itki salaa, missä vain muiden näkemättä saattoi. Yksikseen jouduttuaan hän istahti väsyneenä tuolille, kallisti päänsä ja itki haikeasti. Joskus hän itkunsa ohella suoritteli sangen merkillisiä temppuja. Hän istui peilinsä ääreen ja koetteli koristeita päähänsä, nosteli otsalleen vanhentuneita päähineitään, asetteli tukkaansa erilaisille jakauksille, mutta lopulta aina kaikki raukesi, kädet vaipuivat alas, koristeet vierähtivät syliin ja hän jatkoi hiljaista itkuaan. Kalpea kuutamokauneus ei todellakaan ollut Johanssonskan olennon ominaisuuksia. Ei. Hänen lihavia, punaisiksi tulehtuneita kasvojaan katsellessa johtuivat mieleen pikemmin kuumennetulla hellalla rätisevät rasvat. Ja ne hunnut, joita hän koetteli päähänsä sovitella, tekivät hänen kasvonsa naurettaviksi, senhän hän varmaan itsekin peilistä huomasi.

Kerran meni tappelu niin pitkälle, että naapurihuoneiston asukkaat alkoivat pelätä ja noutivat kadulta kolme passipoliisia.

Omituinen kysymys vaivasi minua senjälkeen pitkät ajat, enkä tiedä, onko se oikeastaan vieläkään lakannut minua vaivaamasta. Minä rakastin poikaani hellittämättä, hänen kuvansa ei milloinkaan mennyt mielestäni, hänen kasvojensa muisto viehätti ajatuksiani päivä päivältä yhä voimakkaammin.

Mutta miten on selitettävä, että niin peräti hyvin ymmärsin Johanssonska, jopa olin hänen puolellaan, ja että itsekin ajatuksissani saatoin repiä palasiksi saman rakastetun kuvan? Eivätkö viha ja rakkaus olekaan toistensa vastakohtia?

"Köksä", joka suuresti halveksi Johanssonskaa, ei ollenkaan ottanut uskoakseen, että tämä olisi milloinkaan osannut itkeä. Johanssonska ei ollut hänen silmissään mennyt kahtia niinkuin minun, vaan oli yksi ja sama tuima, haukkuvainen, aina toraileva ja milloinkaan hymyilemätön "piru". — "Katsos sitä vain, kuinka se taas hienostelee" — hän sanoi, kun Johanssonska ilmestyi keittiöön ja huomenta sanomatta komensi kahvit tulelle. Köksän silmissä välähteli sellainen vihan tuli, että hän puolestaan olisi varmaan repinyt kappaleiksi Johanssonska, ellei olisi pelännyt poliisien sekaantuvan asiaan.

Keittäjätar ei pitänyt Johanssoneja ollenkaan minään herrasväkenä, joita hän ylimalkaan suuresti ihaili. Ei hänen puheistaan tahtonut loppua tulla, kun hän pääsi kertoilemaan, missä kaikissa paikoissa hän oli palvellut ja miten hän oli alkaen vähemmän hienoista kohonnut yhä hienompiin ja rikkaampiin. "Ei ne kaikkein hienoimmat piikainsa kanssa mitään puhu, emännöitsijä saa toimittaa asiat". Mutta oikeastaan hän piti kaikkein hienoimpina niitä, jotka eivät ollenkaan katsoneetkaan piikoihinsa, eivät tienneet näiden nimiä eivätkä milloinkaan käyneet keittiössä. Semmoisessakin paikassa, ihanteittensa ihanteessa, hän oli kerran palvellut. Tunsin punastuvani, kun hän siitä kertoi, sillä varmaan se "minun herrasväkeni" oli juuri sellaista, joka ei koskaan katsahanutkaan piikaansa.

Kolmesti minut ajettiin pois Johanssonien luota aivan mitättömien syiden vuoksi, sillä oikea syy oli rouvan epäluulo ja mustasukkaisuus. Ja kolmesti minut haettiin jälleen takaisin poikien armottoman kovapäisyyden vuoksi, kun he minutta eivät voineet oppia mitään.

Keittäjätar oli sosialisti, ja häneltä minä ensi kerran sainkin tietää, mitä tuo kummallinen sana merkitsi. (Ensi kerran kuulin koko sanan sen vaimoimisen suusta, joka oli lähtenyt minua viemään asuntoonsa pois Johanssonin kynsistä.) Mutta hämmästykseni oli suuri, kun sain tietää, että oma isäni oli kova sosialisti, jonka keittäjätar sanoi hyvin tuntevensa ja joka oli usein pitänyt kiivaita puheita työväentalolla. Hän vei minut kerran sinne ja nuori sydämeni paisui ylpeydestä, kun ajattelin, että noiden seinien sisällä oli julkisesti puhunut se henkilö, jonka sylissä minä olin istunut ja jonka rintaa vasten minulla oli oikeus hellästi painautua. Itse aate ei minulle silloin vielä keittäjätarenkään puheista selvinnyt, vaikka mielelläni uskoinkin hänen vakuutuksiaan, että kerran me työkansa luomme alemmuuden ikeen niskoiltamme; sehän oli samaa mitä tuo toinenkin oli sanonut. — Armahda silloin Johanssonskaa, kun se aika tulee, että "köksä" pääsee häneen käsiksi, ajattelin minä toisinaan kylläkin vahingonilolla, kun en muuta kostontapaa löytänyt. Samaa teki keittäjätar itsekin: hän kätki kaikki Johanssonska mehevät haukkumasanat johonkin epämääräiseen tulevaisuuteen, johon varmasti uskoi, ja vain senvuoksi saattoikin olla suoraan lentämättä emäntänsä niskaan ja häntä kuoliaaksi mukiloimatta, sillä niin hän häntä vihasi. Hän saattoi olla Johanssonskalle vastaamatta vain siksi, että hänellä oli tuo tulevaisuuden loukku, johon hän pujahti kostonhetkeä odottamaan. Mutta minä näin, että Johanssonska puolestaan piti keittäjätarensä suurimpana ansiona juuri hänen kykyänsä olla vastaamatta, jopa uhkasi ajaa minut pois, kun en malttanut olla hiljaa.

Kun minut neljännen kerran sanottiin palveluksestani irti, olin siihen kuitenkin kokonaan itse syyppää.

Se asia kävi tällä tavalla.

XI.

Eräänä iltana, kun olin jo makuulla, minut herätettiin, käskettiin nopeasti pukeutua ja lähetettiin Yliopiston apteekkiin lääkärin määräämiä rohtoja hakemaan. Johanssonska nuorin lapsi oli sairastunut.

Juuri ennen määräpaikkaa, Mikon ja Esplanaadinkatujen kulmauksessa joku riuhtaisi minua kädestä, pyöräytti ympäri ja Sanna ääni sanoi vallattomasti huutaen: — Siinäkö sinä olet, senkin saatana!

Hän oli oudon hillitön, kovaääninen, sanoissaan ylimalkainen ja epäselvä. Olen myöhemmin ymmärtänyt hänen olleen juovuksissa, mutta silloin en ehtinyt hänen käytöstänsä ihmetellä, sillä se mitä hän sanoi, vavahdutti koko olentoani, pysäytti sydämeni lyönnit ja tyrmistytti kaikki ajatukseni.

Minun poikani oli jossakin lähelläni, jossakin tuolla Sanna pään ja käden viitteissä. — Missä, missä? kysyin minä ja kaikki sekautui aivoissani.

Sanna alkoi viedä minua Esplanaadin teatterinpuoleisia pensaita kohden, joiden pimennoissa olevilla penkeillä olimme Sannan kanssa kerran istuneet hänen tuttaviansa merisotilaiden seurassa.

Kivimuurit kaatuivat eteeni mullin mallin ja katu tanssi omien lyhtyjensä yläpuolella.

Enhän minä ollut onnistunut näkemään poikaani kolmeen vuoteen muuta kuin yhden ainoan kerran hyvin kaukaa, ja vasta juuri vähää ennen tätä tapausta, josta nyt kerron. Olin vihdoinkin saanut selville missä hän asui ja missä koulussa kävi, ja Johanssonskan lähetettyä minut asialle asetuin vahtiin. Suurien, pitkien poikien parvessa hän tuli kouluansa kohden. Heillä oli kaikilla päät yhdessä ja jotakin kirjaa he keskenänsä katselivat ja lukivat. Minä tunsin omani, vaikka olin kolmen talonvälin päässä heistä. Hän oli kasvanut, mutta sama, sama hän oli, ja sama oli sydämeni hurja ihastus, sama myös sen katkera haavoitus siitä, ettei hän nähnyt minua eikä olisi katsonut, vaikka olisi nähnytkin.

Sanna oli kertonut hänen olevan viimeisillä luokilla ja tulevan piakkoin ylioppilaaksi. Mutta kun Sannan mielestä juuri tämä asia saattoi antaa minulle joitakin toiveita, en silloin vielä itse puolestani voinut ymmärtää muuta kuin että tuo ylioppilaaksi tuleminen päinvastoin oli tekevä viimeisenkin toivonkipinän sulaksi mahdollisuudeksi, ja koetin siis suunnata kaiken kekseliäisyyteni siihen, että olisin päässyt johonkin vaikkapa etäiseenkin yhteyteen hänen kanssaan hänen vielä koululaisena ollessaan. Kaikki yritykseni olivat kolmivuotisten ponnistusten jälkeen vienneet vain siihen tulokseen, että olin hänet hetken verran kaukaa nähnyt.

Mutta nyt sanoi Sanna: — Tuossa, tuossa!

Ja ennenkuin ehdin aavistaakaan, survaisi hän minut voimakkaasti takaa työntäen puistikon valaistulta hiekkakäytävältä syrjään lehdikön pimentoon, itse jatkaen matkaansa.

Jotkin kädet tarttuivat minuun ja vetivät minut penkille istumaan. Joku alkoi puhua minulle järjettömiä sanoja, koettaen pimeästä huolimatta nähdä kasvojani ja painautuen yhä lähemmäksi minua kuulla vastausta.

Mutta minä jähmetyin.

Ja vaikka näin, että ne olivat todella *hänen* silmänsä, jotka tiukasti hakivat katsettani, — vaikka tunsin hänen lämpimän hengityksensä, — vaikka hänen kätensä kosketti minua ja hänen kultaiset kellonvitjansa valahtivat minun kädelleni, — vaikka hän ei puhunut laudoista eikä sammalista, vaan kiihkeästi kuiskasi korvaani järjettömän hulluja sanoja minusta, ja vaikka tunsin, että kaikki mikä minussa oli kelpasi hänelle, minä en lämminnyt, vaan pysyin tunteettomana kuin kuollut kivi, jota kauniit huulet suutelevat. Tai miksi vertaan itseäni kiveen? Minä olin kuolluttakin kuolleempi. Kivessä on kiveä, mutta minä olin tyhjä, peräti tyhjä. Ja irrallisena ajatus yksin liikkui tämän kuolleen tyhjyyden ylitse: — Kas tuota kirjavata liiviä, onkohan se sitä, mitä sanotaan sametiksi? Ja kellonvitjat, ovatkohan ne kultaa? Ja vieläköhän ne käyttävät samaa saippuata, koska tuoksu on juuri sama kuin silloinkin? Ei vähimmässäkään määrässä hänen kätensä kosketus, ei hänen hengityksensä eikä järjetön puheensa liikuttaneet minua, vaan kohta, kun muistin apteekin, kavahdin ylös, hyvilläni siitä, että sain syyn jättää hänet ja päästä tuskallisesta ujoudesta.

Ja minut valloitti kokonaan vain kauhu siitä, että olin kadottanut käsistäni lääkärimääräyksen, joka olisi ollut apteekkiin vietävä.

Johanssonska olisi rikokseni sovituksiksi ensin vain muutta mutkitta antanut minulle — selkään. Mutta Johansson ei sallinut sitä, vaan torjui väkisin Johanssonskan hyökkäyksen ja työnsi minut selkensä taakse. Tästä sukeutui heidän välillensä riita. Johanssonskan mustasukkaisuus heräsi ja hän sätti minua mitä kamalimmilla nimityksillä, aikomatta kuitenkaan haavoittaa niillä muita kuin Johanssonia. Näin riita paisui tappeluksi, joka oli verisimpiä mitä olen saanut todistaa. Silloin lapsetkin itkivät.

Ja he itkivät vieläkin haikeammin, kun minä sitten läksin. Johanssonska oli tällä kertaa luja eikä peruuttanut sanaansa.

Minä puolestani en tuona ajankohtana pannut mihinkään tällaiseen mitään huomiota. Minä kuljin kuin unissani, missä vain oli kysymys jokapäiväisen elämän tehtävistä, tapauksista ja kohtaloista. Erottavatpa ne minut vaikka kohta apteekista tultuani ja vaikkapa olisivat ajaneet minut yöksi kadulle, tuskin olisin siitäkään mitään osannut välittää. Nyt kuljin unissani Johanssonien huoneissa ja keittiössä vielä kaksi viikkoa, voimatta avata silmiäni millekään todelliselle. Mikäli olin valveillani, olin kokonaan muualla.

Sillä jos joku luulee, että olin todella noin vain unohtanut sen, mitä oli tapahtunut Esplanaadin puistikossa, hän suuresti erehtyy.

Niin tosin itsekin ensin luulin, ja juoksin apteekkiin aivankuin ei minulle olisi mitään merkillistä tapahtunut. Mutta jo silloin lienen ollut sekaisin päästäni, sillä eihän minulla ollut lappua, jolla olisin saanut rohdot. He lienevät luulleet minua hulluksi. En muistanut asiaani, en saanut sanaakaan suustani, en ymmärtänyt mikä minulle oli tullut.

Sitten kotona Johanssonin ja Johanssonskan tappelun aikana minä katselin tuota temmelystä niinkuin jotakin kaukaista, toisarvoista, minuun kuulumatonta, ja aivoni askartelivat tietämättäni vain niiden rajaviivain tavoittamisessa, joiden avulla olisin saattanut määritellä äskeisen elämykseni. Jos suuri vuori putoaisi ihmisen silmien eteen, ei hän voisi ymmärtää mitä on tapahtunut, ennenkuin olisi etääntynyt vuoresta näkemän päähän, ja niin en minäkään voinut tajuta suurta elämystäni ennenkuin olin ajassa siitä tarpeeksi etäällä.

Ensi hetkenä luulin, ettei ollut tapahtunut mitään. Mutta kohta se alkoi. Alkoi selvitä, ettei suurempaa olisi voinut tapahtua, ja että olin päästänyt käsistäni juuri sen, mitä olin aina tavoitellut.

Enkö minä ollutkin ollut juuri niissä lehmuskäytävien pimennoissa, joista siellä maalla Sannan kertomusten vaikutuksesta uneksin? Eikö ympärilläni ollut musiikkia ja ihmisvirran hurmausta? Enkö kuullut suurten ja pienten kellojen kilajavan, eivätkö valkoiset lamput häikäisseet katsettani? Eikö minun poikani ollut vihdoinkin katsonut minuun — juuri niinkuin unelmissani, katsonut, jopa ojentanut kättänsäkin pyytääkseen minua? Kohtalo itse oli pienintä erikoisuutta myöten toteuttanut unelmani, mutta minä hullu tyttö en ollutkaan ymmärtänyt omaa onneani, en ollutkaan kohottanut viimeistä armonkatsettani häntä kohden, että olisimme yhdessä sitten ilosta itkeneet!

Sanna ei sanonut hänen ollenkaan tienneen, kuka minä olin, mutta sitä en minä toki osannut uskoa. Olihan silloin lehväin alla kyllä hyvin pimeää, mutta minä näin sittenkin hänen katseensa; ihminen ei voi tutummin toiseen katsoa. Minä näin erehtymättömän selvästi, että hänessä oli herännyt se, mikä minussa oli elänyt valveilla pitkien vuosien kuluessa. Sitähän minä silloin ihmettelinkin, siitähän riemuitsinkin, vaikka jokin hölmömäinen, käsittämätön tyrmistys oli kaiken ymmärrykseni halvauksella lyönyt. Hän oli tuntenut minut, hän rakasti minua ja pyysi vain, että minäkin olisin tuntenut ja rakastanut. Mutta minä mieletön houkka olin työntänyt hänet luotani, jättänyt niinkuin minkäkin halveksittavan mitättömyyden!

— Voiko kukaan ihminen selittää, kuinka joku saattaa menetellä niin peräti vastoin omaa parastansa! ajattelin sitten yöt päivät lakkaamatta. — Vai tahtooko jokin yliolento meidän kustannuksellamme makeasti naurahtaa, koskapa johdattaa minut unelmieni toivotuille laitumille, vieläpä osoittaa juuri sen puun, jonka hedelmiä tavoitin, mutta heti kun ojennan käteni, on se vain merkinä, että kaiken pitää edestäni kadota, että minä myöhästyin, olin tyhmä, naurettava, ja että sain tuntea pohjattoman syvästi syyllisyyden omaan onnettomuuteeni. Suurempaa vääryyttä ei minun mielestäni kohtalo olisi yhdellekään ihmiselle voinut tehdä, ja jos minulla olisi silloin vielä ollut tapana kääntyä elämän suurissa murroskohdissa Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumalan puoleen, olisin ainakin tämän pettymyksen johdosta varmaan luopunut uskostani, ikipäiviksi jättänyt Hänet ja hänen enkelinsä. (Myöhemmin taas on juuri tämän tapauksen ymmärtäminen säilyttänyt uskoni enkeleihin).

Ei minulla ollut tähän aikaan mitään tilaa jumalille. Niinkuin oman äitini ruvetessa rankaisemisen asemasta hellästi palmikoimaan tukkaani en enää mitään Jumalaa kaivannut, niin nyt tämän uuden lemmen palossa nekin sydämen lokerot, jotka lienevät erikoisemmin jumalille varatut, olivat täynnänsä, runsaudella kyllästetyt ja hylkäsivät luotaan kaikki lisäkkeet.

Sinä aikana en ajatellut, en toivonut, en halunnut mitään muuta kuin vain saada vielä kerran elämässäni tavata hänet, uudistaa saman kohtauksemme. En voinut ajatella myöskään muuta kohtauksemme paikkaa kuin juuri samaa puistikkoa, samaa penkkiä, enkä muuta vuorokauden aikaa kuin samanlaista yötä. Monet hyvät palveluspaikat minä kadotin, kun herrasväet havaitsivat minut yöjuoksijaksi. Mutta illan tultua, kun katulyhdyt syttyivät, ei mikään järkisyy riittänyt voittamaan sanomatonta kaihoani. Ajattelin: — Nyt, nyt hän kulkee siellä ja etsii minua, enkä voinut sellaista ajatusta kestää; minun täytyi, täytyi juosta kadulle, luvalla tai luvatta, se oli minusta yhdentekevää, tuli mitä tuli.

Sanna odotti minua melkein aina portilla. Hän suojeli minua. Se merkitsee: — Hänellä oli aina käsillä joku mieshenkilö, jonka seurassa saatoimme pimeään aikaan vapaasti kulkea Espiksellä poliisin huomiosta välittämättä. Hän ei ollenkaan uskonut minun vaikuttimiani, että muka olisin vain tuosta yhdestä välittänyt ja senvuoksi joka ilta tullut ulos. Hän luuli minun alkavan mieltä katuelämään, ja — niin rappiolla kuin hän ulkonaisesti katsoen olikin (hän joi paljon ja oli usein hurjan rivo vankilansa jälkeen) — tuli sen johdosta minun tähteni synkäksi joskus kaikkein hurjimpienkin mielihoiteittensa keskellä, pysähtyi ja käski minun mennä kotiin tai muuttaa takaisin maalle. Mutta minä en todellakaan välittänyt kenestäkään muusta. Mahdollista on, että minulla joskus oli hauskaa olla mukana tuossa kirjavassa, vaiheikkaassa elämässä, niinkuin on hauska lukea jännittävää kirjaa tai olla mukana odottamattomissa, alati vaihtuvissa tilanteissa, mutta tunteeni hylkäsivät kaikki miesten lähentelemiset.

Mahdollista on myöskin, että matkiessani Sannaa matkin myöskin hänen ujustelematonta ylimielisen rohkeata suhdettansa niihin herroihiin, joiden seuraan jouduimme, mutta kahdenkeskiset kuhertelut olivat minulle mahdottomia. Ja ne olivat mahdottomia juuri siksi, että ne muistuttivat mieleeni oman poikani.

Yhden ainoan kerran olin ehkä vähän enemmän kuin vain huvitettu eräästä herrasta, — en tiedä, oliko hän koululainen vaiko ylioppilas. Hän sanoi tuntevansa minun omani. Tuskinpa meille olisi muuten puheenainetta syntynytkään, sillä hän oli mahdottoman ujo, vaikka oli olevinaan suuri viettelijä. Ensin hän otti minusta kiinni niinkuin pyydystäjä saaliistaan, rohkeasti ja varmasti, suurta tottuneisuutta kaiketi tavoitellen. Mutta kun jouduimme kahden samalle penkille, ei hän tietänytkään mitä sanoa. Vielä vaikeampi näytti hänen olevan tehdä jotakin ratkaisevaa lähentelemisen tarkoituksessa, kuten tarttua käteeni tai siirtyä vieremmäksi, vaikka hänen yrityksensä siihen suuntaan olivat minulle erehtymättömän selvät. Heti kun kysymykseni ja hänen vastauksensa saattoivat meidät asiallisen puhelun alalle, olivat koko hänen rohkeutensa ja tottuneisuutensa kuitit. Mitä hänellä, hienolla herralla, oli ujusteltavaa pienen torpantytön edessä, en tiedä, mutta joka kerta, kun hän yritti, sanoin jotakin asiallista, ja hän oli lyöty. Minulla on pienestä pitäen ollut tavattoman hyvä matkimisen taito ja minä osasin sanoa hänelle herrasväen tapaan rauhallisen säyseällä, hyvällä äänellä, niinkuin silloisen palveluspaikkani saksalainen neiti puhui veljellensä, ja vaikutus oli aina yhtä peittämätön. Me tapasimme toisemme seuraavanakin iltana ja sitten seuraavana. Hän rohkeni vihdoinkin kysyä missä minä asuin. Silloin vastasin niinkuin olin Sannan kuullut tekevän, rivosti naurahtaen, että tulkaa katsomaan. Hän sävähti punaiseksi, alkoi hengittää kovasti, taisi aikoa tarttua käteeni, mutta koko ylimielisyys kilpistyi taas kun minä otin toisen äänen, ja koko matkalla hän ei saanut sanaakaan suustansa, sanoi vain kiltisti hyvästit, kun saavuimme asunnolleni. Seuraavan kerran tavatessamme hän oli juovuksissa ja valtoinaan heittäytyi minua ottamaan, mutta minä katosin tantereelta ja hän meni Sannan kanssa. Tämä ensimmäinen tuttavuuteni ylhäisten kanssa, joita erityisten seikkain vuoksi niin ihannoitsin, näytti minulle, että hekin olivat samanlaisia ihmisiä kuin me alhaiset. Ja minulla oli nyt ikäänkuin kaksi tietä edessäni. Teki mieli Sannan tavalla nauraa ja ivata heitä, koko sitä hienostunutta herrasoloa, jolta Espis päivällä näytti, ja pitää varsinaisena elämänä vain yöelämää, jolloin ylimielisyytemme kukoisti ja totuus paljastui. Ja kuka tietää miten minun olisi käynyt, ellen olisi ollut Sannaa ja monia muita kaltaisiani onnellisemmassa tilassa. Ehkä minäkin olisin Sannan tavalla ruvennut pitämään katuelämästä, alkanut maalata kasvojani ja käyttänyt tilaisuuksia juopotellakseni, ellei ajatuksiani ja tunteitani olisi niin ehdottomasti sitonut alituisesti mielessä oleva poikani kuva. Mikä onni se sentään minulle erityisesti oli ja miten olen sen ansainnut kaikkien muiden rinnalla, jotka suistuvat kuiluun varmasti niinkuin uppoaa veden pinnalla kävijä. Mikä mahdoton hullutus kuvitella uudistuvaa kohtausta, uskoa hänen rakkauteensa, ihannoida suhdettamme, ajatella liittomme ikuisuutta, eihän hullumpaa voi ajatella, — ja kuitenkin, vain tämä mahdoton harha-ajatus se pelastikin minut, ihmevoimalla kainaloista kannattaen ja kävellyttäen syvyyksien ylitse, joihin tuhannet kaltaiseni olivat minua ennen uponneet ja yhä uppoavat! Se oli todella yhtä suuri ihme kuin veden pinnalla käveleminen.

XII.

Vihdoinkin! Vihdoinkin!

Tutulta keittäjältä sain kuulla, että he etsivät sisäkköä. Hän oli suositellut minua paronittarelle joka käski tulla heti näyttäytymään.

Sydämeni olisi voinut pakahtua pelkästä ajatuksestakin, että astuisin heidän huoneisiinsa, mutta nyt se äkkiä, odottamatta, oli kuin olikin todellisuutta.

Tulin kynnykselle, joka tuntui minusta elämäni ratkaisevimmalta, joka oli sen taipaleen kahtia katkaisija, kynnykselle, josta askeleet veivät suoraan heidän huoneisiinsa!

Suoraan heidän huoneisiinsa, — se on helposti kirjoitettu, mutta voinenko sanoa kuvata, mitä se minulle merkitsi! Astua samoille lattialaudoille, hengittää samaa ilmaa, kosketella samoja esineitä kuin hän, jota vuosikausien kuluessa on kaihonnut näkevänsä, mutta joka on yhä kaukaisemmaksi saavuttamattomuudeksi muuttunut.

Sydän tyyperyi, unelma oli vaihtunut todellisuudeksi liian äkkiä. Taas minä tunsin saman tyhmän tyhjyyden kuin ensi kohtauksessamme Esplanaadin puistikossa. Keittiö kuin keittiö, sama hella, samat astiat, sama höyry ja rasva, sama tippuva vesijohto ja märät rievut, halkolaatikko, jommoiset olin nähnyt kaikissa muissakin palveluspaikoissani. Ei mitään tässä ollut erikoista eikä mitenkään minussa

elänyt se ratkaisevan tapahtuman tuntumus, jota sydämeni oli odottanut portaita noustessani, porras portaalta yhä rajummin sykkien. Todellisuuden äkkinäinen aukeneminen eteeni täytti mieleni sensijaan kauhistuksella: — Mitä minä oikeastaan olin tekemässä? Mitä minä odotin? Mitä ihmeitä oli nyt eteeni tulossa? Olinko hullu, kun olin itseni moiseen asemaan saattanut?!

En todella vieläkään saata olla häpeämättä esittäessäni tätä muistelmieni kohtaa lukijan nähtäväksi. En ole osannut hävetä mitään niinkuin tätä ensimmäistä äkkinäistä pulpahdustani paronittaren keittiöön. Mutta tosiasia on, että vasta juuri siinä kynnyksellä, kun näin keittiön ja tunsin hellan ääressä punehtuneen tuttavani keittäjän, minulle läimähtivät nuo kysymykset eteeni.

Paronitar tuli itse minua katsomaan.

Tervehdykseeni vastasi hän päännökökyksellä. Hän ei näyttänyt tuntevan minua, vaikka olin siellä maalla useastikin tuonut hänelle marjoja.

Totta on, että minä olin siitä asti paljon kasvanut ja ehkä ulkonäöltäni muuttunut, mutta tämä oli sentään suuri yllätys minulle: Hän oli — poikani äitinä — aina ollut salainen rakastettuni. Olin aivan toisella tavalla kuvailut kohtaamisemme, — luulin hänen tietysti minut tuntevan. Olimmehan me heidän lähtiessään huiskuttaneet liinoja ja olihan hän vastannut meille, hymyilyt ja huiskuttanut viimeiseen käänteeseen asti! Nyt katsoi hän minua kiireestä kantapäähän ennenkuin nyökäytti kylmästi hyvänpäivän, otti vastaan paperini ja alkoi niitä lukea. Tuossa odotellessani syöksähti veri kasvoihini ja kysyin itseltäni: Mitä oikeastaan olin kuvitellut? Ja siinä tuokiassa minulle selvisi kuvitteluni täydellinen mielivaltaisuus ja mahdottomuus. Jos me näemme toisemme paronittaren läsnäollessa, niin mitä me sanomme toisillemme, minä — piika, ja hän — samettiliivinen, kultaketjuinen! Kuinka minä en ennen ajatellut —! — Pienet renkaat kulkivat silmissäni, olin kuumuuteen pakahtua, olisin tahtonut hiipiä ovelle, avata sen raolleen ja syöksyä ulos äkkiä, juosta läpi koko kaupungin, hypätä sillalta veteen ja hävitä olemasta maan päällä. Paronitar pani kokoon paperini ja käski minun tulla palvelukseen huomisesta alkaen. Mitään enempää hän ei minulle sanonut, ei kysynyt isästäni, ei äidistäni, ei hymähtänyt, ei pyytänyt istumaan — kaikki kävi toisin kuin olin kuvitellut. Minä kuvittelin kohta saavani osoittaa hänellekin suurta rakkauttani, mutta kohta oli hänen paikallaan vain suljettu ovi ja hän todellisuudessa paljon kauempana kuin oli ollut ajatuksissani.

Vietin päiväni Sannan seurassa. Kävelimme ympäri kaupunkia, sen kaikissa puistoissa ja kaukaisissa laitaosissa.

Sanna yhä edelleen väitti tietävänsä, että minun poikani ei ollut tuntenut eikä edes muistanut minua, mutta minä en sinä päivänä paljonkaan kuunnellut Sannan puheita omien kiihtyneiden ajatusteni tähden.

Taisi olla ihana kevätpäivä, koska noita ajatuksia muistellessani lehmukset vieläkin tuoksuvat, koivut puhkeavat lehtiin, meren pienet laineet sinisinä liplattavat silmissäni ja laivatelakoilla vasarat iloisesti soivat. Taisivat ihmiset olla hyvällä mielellä, koska synkän mustat ja kalpeaihoiset sepät nyt kevyesti naureskellen kulkevat ohitsemme ja ajurit kadunkulmassa kuski-istuimiltansa laskettelevat meille hilpeitä sukkeluuksia, koska valkea käsi syöttää ikkunanlaudoilla kuhertelevia kyyhkysisiä, koska poliisi naureskelee työssään pysähtyneen kadunlakaisijan kanssa ja äiti nostaa kellarihuoneen avatusta ikkunasta lapsensa istumaan päivänpaisteiselle kadulle.

Sanna kuljetti minut niin kauas laitakaupungin ääriin, että olimme vihdoin kuin maalla, näimme lehmiä laskettavan kevätlaitumelle, — nauroimme niiden hurjan iloisille hypyille, näimme tuulimoottorien pyörivän ja kuulimme purojen lirisevän. Sanna kaiketi tahtoi, että olisin saanut kaipuun palata maalle ja luopua koko tuosta uudesta palveluspaikastani. Mutta minua synkistyi peltojen, riihien ja latojen näky, ja Sannan niistä johtuva hyvätuuli. Luonto ja kaikki oman luokkani rakastetut, luonnolliset ihmiset, jotka ikäänkuin kutsuivat minua luokseen tutun yhdessäolon onneen, ne nyt ikävystyttivät minua, heidän naurunsa ja kokkapuheensa olivat minulle kuin uneen vaivutusta, ja minun ohimoitani kivisti, kun Sanna tahtoi väkisin kulkea pitemmälle pois päin kaupungista. En voinut, en tahtonut ajatella mitään muuta kuin sitä yhtä vain. Ja me palasimme takaisin kaupunkiin.

Tuhansissa eri väreissä olin päivän kuluessa ajatellut huomista kohtaustamme, ensimmäisiä sanojamme. Hän sanoo tietysti: — Miksi juoksin pois? Ja en voinut lopullisesti päättää, mitä noihin hänen sanoihinsa vastaan, etten vähentäisi hänen rakkauttaan. Monen monet elävien kuvain kohtaukset kulkivat ehdottaen ohitseni. Minua hurmasi ja mieltäni tainnutti eniten se, että toisistamme selvyyteen päästyämme hän mahdollisesti ottaa molemmiin käsiin minua päästäni ja minä vaivun hänen rintaansa vasten. Mutta tämä ei ollut kotoisin elävistä kuvista, vaan erään konvehtirasian kannesta, joka oli aikoinaan tehnyt minuun suuren vaikutuksen. Lukija, älkää luulko minun tahtovan tehdä itseäni naurunalaiseksi. Ei, tunteeni oli pyhä, ja kyllä minä hain sille hienointa ja kauniinta kehystä, mitä maailmalla suinkin oli minulle näytettävänä, ja paljonko minä silloin vielä olin kuvia nähnyt! Nimittäin hienoja kuvia, sillä rivoja olin kyllä todellisuudessa nähnyt. Kaikki säästöni minä myös panin siihen

hameeseen ja puseroon, jotka me Sannan kanssa ostimme ja jotka tuntuivat minusta eniten herrasväen tapaisilta. En vain voinut ymmärtää, miksi Sanna itki, kun me poikkesimme hänen luokseen ja minä koetteeksi pukeuduin uusiin ostoksiini. Hän sanoi yhä: — Hyvä, hyvä se on, mutta siitä huolimatta itki.

Tahdoin vielä ostaa hatun ja ruskeat puolikengät, ja kun ei minulla ollut siihen enää rahaa, tarjosi Sanna omistansa. Älä pelkää, sanoi hän itkunsa lomassa, kyllä ne ovat omiani. Ja me ostimme.

Hattua koeteltaissa puodin suuren peilin edessä ei Sanna voinut puhua, leuka värisi niin, että hän tuskin saattoi pidättäytyä itkuun purskahtamasta.

Taisimme kävellä vielä Eteläsatamassa, koskapa muistan katselleeni sen myymäläin suurista peililaseista Sannan vieressä kävelevää outoa, ryhdikkään tyylikästä olentoa, koskapa silmissäni vieläkin väikkyy iltaisen meren hurmaaava kimmellys taittuvine laivanmastoihin ja valkeine lokkeineen, ja korvissani soi viehkeä soitto.

Mutta varmasti muistan, että jouduimme suureen väentungokseen Esplanaadilla. Liike oli pysähtynyt, ihmiset kulkivat taajoissa jonoissa käytävillä ja kaduilla. Kaikki hymyilivät ja katselivat toisiinsa.

Kysyin Sannalta, mitä hän luuli tämmöisen hiljaisuuden ja väenpaljouden merkitsevän. Sanna sanoi: — Uusia ylioppilaita.

Ja todella — kun katsoin keskelle katua, näin suuren joukon kukitettuja valkolakkeja, jotka sirot kepit kädessä, poskipäät punoittavina, hitaasti liikkuvat jonossa, iloisesti puhellen.

— Entäpä minunkin omani on noiden joukossa? sykähti hurjasti sydämessäni.

Varmaankin oli Sanna huomannut äkillisen mielenliikutukseni, sillä lienen joko kovasti punastunut tai kalvennut. Hän pysäytti kädellään minun kiihtyneen käyntini ja ehdotti, että lähtisimme takaisin hänen luokseen, jonne olimme sopineet mennä yöksi.

Sanoin, että hän vain menisi, että minä kyllä tulen myöhemmin. Sillä minun teki todella mieli päästä hänen seurastaan. Peiliakkunoista näin, että olin pitempi ja uusissa tamineissani paljon komeampi häntä, vastaantulijat katselivat yksin vain minua paljon enemmän kuin koskaan ennen, ja — hävettää tunnustaa — Sanna tuntui yhtäkkiä niin vähäpätöiseltä ja halveksittavalta huonon maineensa vuoksi tässä parempain ihmisten kukkeassa valiojoukossa.

Mutta en päässyt hänestä.

Aivan odottamatta hän kysyi takaani, kun ihmistulvan vuoksi hetkeksi pysähdyimme, suostuisinko olemaan menemättä huomiseen palveluspaikkaani, jos hän puolestaan lupaisi muuttaa elämäntapansa.

Sannako tämmöistä sanoi!!!

— *Mitä* sinä sanot? — kysyin, toinen puoli huomiotani yhä kadulla ja sinne vain katsellen.

Sanna toisti sanansa vieläkin hiljaisemmalla äänellä.

Hänen kysymyksensä häiritsi ja ikävystytti minua. En ollut sitä huomaavinani, vaikka syvällä tunnossani tiesin, että nyt sanoi Sanna semmoista, mitä en ikinä ennen ollut häneltä kuullut enkä odottanut kuulevani; tunsin, että hän tahtoi estää minua tulemasta saman kohtalon alaiseksi, johon oli itse joutunut, että hän tarjosi minulle sellaista, mitä luuli minun pitävän kaikkein kalleimpana, nimittäin omaa parantumistansa, että hänen oli äärettömän vaikea saada kysymys suustansa.

Sekoittaakseni tämän syvän asian minä kysyin puolestani, miksi Sanna siis itse oli tuupannut minut hänen syliinsä siellä puistikossa. Ja jatkoin vain eteenpäin pyrkimistä yhä kadulle katsellen, vaikka tunnossani hyvin tiesin, että hän oli minut tuupannut tarkoittaen todistaa, että se henkilö, jota minä niin ihannoitsin, oli samanlainen esplanaadiherra, jommoiset minä kyllä tunsin.

Tässä asiassa oli jo vuoden ajan vallinnut Sannan ja minun välillä katkera erimielisyys. Nyt hänen outo kysymyksensä tuntui jälleen vetävän minua unelmistani alas, ja sentähden se ikävystytti minua.

Ylioppilaat alkoivat ajaa pois ja juhkakävely oli pian lopussa. Minä seurasin Sannaa hänen asuntoonsa nyrpein mielin. Emme sanoneet sanaakaan toisillemme.

Ennenkuin panimme maata, alkoi Sanna kuitenkin puhua aivan kuin olisi välittömästi jatkanut samaa asiaa. "Ompelisimme yhdessä", sanoi hän. — "Sinähän ompelet niin hyvin, että kyllä me eläisimme".

En vastannut mitään, annoin hänen puhua yksin ja katselin sillä välin hänen huonettansa. Lapsekkain lausein hän suunnitteli ja kuvitteli, miten onnellisina me kahden eläisimme tässä huoneessa.

Se vuode, jossa makasin, kuului hänen toverilleen, jonka hän oli täksi yöksi toimittanut muualle. Vuode oli merkillisen, rautalankaan kiinnitetyn kellertävän kaihtimen avulla erotettu eri huoneosastoksi, vaikka heillä näytti muuten olevan kaikki yhteistä. Huonekalut olivat rempallaan ja niitä oli vähän; muutamille tuoleille ei saanut istua Sannan varoittamatta. Sohva oli kovin kulunut, sen alukset syvälle painuneet ja kovettuneet. Nurkassa näkyi kokoelma tyhjiä pulloja, uuninpesään oli heitetty savukkeiden ja sikarin pätkiä, ja huoneessa tuntui lähtemätön sikarinhaju, jota vastaan Sannan hajuvedet huonosti taistelivat.

Nämä asiat toivat ajatukseni oudon lähelle Sannan elämää. Olihan ilmeistä minullekin hidasjärkiselle, mitä nuo pullo ja sikarit merkitsivät. Ja olinhan minä oikeastaan kaiken tämän tiennytkin, vaikka en ennen näin omin silmin ja kourin tunnustellut. Nyt todellisuus hipasi sydäntäni. Aloin mielessäni kuvitella, miten Sanna on yöllisten vieraittensa kanssa, mitä he puhuvat, miten käyttäytyvät. Olikohan Sanna rakastanut sitä ensimmäistä niinkuin minä omaani? Ja tämmöisessäköhän huoneessa he olivat tavanneet toisensa, ehkä juuri tässä samassa? Ellei Sanna jo olisi nukkunut, olisin varmaan kysynyt häneltä. Miksipä hän muuten olisi tätä huonettaan niin rakastanut, että aina asui siinä samassa? Miltä minusta tuntuisi, jos *minun* omani istuisi tuossa vuoteen laidalla eikä pyytäisi minulta muuta kuin että ottaisin käteni peitteen alta, kietoisin ne hänen kaulaansa ja hän painautuisi minun rintaani vasten? Voisiko olla suurempaa autuutta?

Nyt en enää halveksinut Sannaa enkä pitänyt häntä vähäpätöisenä, vaan rakastin taas niinkuin ennenkin. Oliko hänen syynsä, että hänen omansa oli hänet jättänyt? Mitä minusta tulisi, jos minun omani ensin rakastaisi minua ja sitten hylkäisi? Välittäisinkö minä enää sitten mistään koko maailmassa, että voisin ajatella vielä ruveta kiltisti ompelijattareksi, niinkuin Sanna oli ajatellut! Olisin ehkä samanlainen kuin Sanna nyt. Mikä ero oikeastaan olikaan Sannan ja minun välillä? Ei mitään eroa ollenkaan, vaan Sanna on minä ja minä olen Sanna. Sanna on sellainen minä, jolle on tapahtunut se asia, ja minä olen se Sanna, jolle ei ole sitä tapahtunut. Oikein minun tuli outo olla, kun yön pimeydessä tuli eteeni tuo, että makasin sekä tässä että tuossa vähän matkan päässä. Ajattelin, olisikohan mitään mahdollisuutta saada sanotuksi tuota Sannalle, mutta ymmärsin sen aivan mahdottomaksi, kun ei siihen löytynyt mitään sanoja. Ja minä vain rakastin Sannaa loppumattomasti, suudellen ja halaillen hänen sijastaan päänalustani. Olin sanomattoman onnellinen. Välistä tuntui kuin olisin päänalustaa halailllessani puristanut omaa poikaani rintaani vasten, välistä taas kuin olisi se ollut Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumala, jota minä rakastin, hän kun oli ihmeellisesti johtanut kohtaloni siihen, että jo huomenna saan nähdä poikani ja asua saman katon alla. Koko maailmaa minä rakastin, suuri sovitus oli sen yli langennut, kaikki ihmiset keskenään ystäviksi muuttuneet.

Ja koko ajan häämötti pimeydessä uusi komea leninkini, jonka olin ripustanut ylimmäiseen uuninpeltiin.

Näistä autuuksista minut säikäyttivät istualleni ihmisäänät ja ovenkolkutus.

— Onkohan jossakin tuli päässyt irti? ajattelin.

— Sanna! Sanna! — huusin herätellen häntä.

Mutta Sanna oli valveilla.

— Kyllä, kyllä, hän sanoi hiljaa vuoteestaan, liikahtamatta paikaltaan.

Kolkutus toistui.

Minä aioin raapaista tulen kynttilään, mutta Sanna ehätti kieltämään.

— Mitä ne tahtovat, Sanna?

Sanna vastasi: — Eivät yhtään mitään.

Ja vasta kolmannella kolkutuksella kuulin hänen nousevan vuoteestaan ja paitasillaan sipsuttavan etehiseen.

— Täällä on vieraita, kuului hän siellä sanovan.

Ja todella kolkutus heti lakkasi.

— Älä välitä, ei ne tänne pääse, — sanoi hän sillä ystävällisyyden sävyllä, joka minut aina lumosi, istui vähän aikaa vuoteeni laidalla ja kiepsahti sitten omaansa, nostettuaan kaihtimen toisen puolen pois väliltämme, vaikka me kyllä emme voineet pimeään tähden toisistamme nähdä muuta kuin valkoisen häämötyksen.

Nyt hän alkoi kertoa tavallisia juttujani nähtävästi tarkoittaen häivyttää sen kaamean vaikutuksen,

minkä otaksui tapauksen mielessäni herättäneen. Ne eivät tällä kertaa olleet hirmujuttuja sairaalasta, jossa hän oli jo taas ollut, vaan valittuja kuvia suhteistansa toisen sukupuolen ihmisiin, milloin itkettäviä, milloin äärimmilleen hämmästyttäviä, milloin surullisen kaihoisia, milloin niin hilpeitä, että tahtoi nauruun menehtyä. Mutta nämä kertomukset eivät tässä yhteydessä kuulu muistelmiini ja minä sivuutan ne.

Paitsi yksi, viimeinen.

Ennenkuin hän aloitti sen, kysyi hän, vieläkö muistin "sitä ujoa herraa, joka oli saatellut minua Espikseltä kotiin?"

Senhän minä toki muistin, vaikka olisin kaikki muut unohtanutkin. Muistin jokaisen hänen sanansa, jokaisen liikkeen, ja melkein voin sanoa, että mitä kauemmin siitä oli, sitä rakkaammin häntä muistelin. Hänen ujoutensa oli jollakin käsittämättömällä tavalla nostanut minua, hienostuttanut, etten sanoisi jalostanut. Ja häntä teki aina mieli kiittää, vaikka en ymmärtänyt, mistä olisin kiittänyt. Ainakin piti välttämättä sanoa: — Kiitos seurasta, kun erosi, ja sittenkin tuntui, että vielä oli jäänyt jostakin kiittämättä, vaikka hän ei ollut ujoutensa takia lausunut sanaakaan koko seurustelun aikana.

Sellaisen sanoi Sanna käyneen hänenkin luonansa. Oli koputtanut ovelle hämärissä. Kun Sanna tehtaasta tultuaan oli ollut pukeutunut ja käherrellyt tukkaansa ulos lähteäkseen, ei se ensin osannut muuta kuin sopertaa, kuten komea poika. Sanoi hakevansa elävää kuvaa johonkin piirustuskouluun ja kysyi, olisiko Sanna siihen ruvennut. Näkyi kohta, ettei sillä semmoista asiaa ollut. Seuraavalla kertaa se tuli, kun Sanna oli jo makuulla. Sannan toveri oli lähdössä kaupungille, oli päästänyt pojan sisään ja itse mennyt pois. Sanna oli nukkuvinaan.

Poika kolisteli odottaen, että Sanna — olisi herännyt, seiso neuvottomana ja aikoi sitten lähteä pois. Mutta hän ei osannut kohta saada Lottenin (Sannan toverin) lukitsemaa ovea auki ja tuli takaisin etehisestä, seiso taas kauan aikaa keskellä huonetta liikahtamatta katsellen Sannaa. Sitten puhalsi tulen sammuksiin. Sanna ei voinut nähdä mitään. Hän kuuli vain, että poika lähestyi hänen vuodettaan ja tunsu varovan kosketuksen käsivarteensa. Sanna uikahti niinkuin se, jota häiritään makeassa unessa.

Nyt tuli poika rohkeammaksi ja istuutui vuoteen laidalle. Vähän ajan perästä Sanna tunsu, kuinka käsi hiljaa laskeutui hänen olallensa, hellän ystävällisesti. Mutta hän murahti äkäisesti ja puisti käden olaltansa, tiuskaisten: Anna minun nukkua, senkin ... ja kirosi siihen lisäksi. Luullen Sannan jo taas nukkuneen alkoi poika vielä hellempin herätellä häntä, siveli hänen päätänsä, hyväili hänen kaulaansa ja rupesi hakemaan hänen käsiänsä, jotka olivat peitteen alla, hänen maatessaan käppyrässä kyljellään, seinään päin kääntyneenä. Nyt Sanna alkoi potkia häntä pois vuoteen laidalta...

Minua kovasti liikutti tämä kohta kertomuksesta ja minä sanoin:

— Miksi hänelle niin teit?

— Mitäs sinä itse olisit hänelle tehnyt? kysyi Sanna vuorostaan.

Kysymys tuli kovin odottamatta, mutta se yllytti minua oudosti, ja minä koetin vastata juuri niinkuin tunsin:

— Minä olisin pujottanut käteni peitteen alta, ottanut häntä kaulasta ja vetänyt luokseni.

Aamu oli jo valkenemassa. Näin selvästi Sannan kasvot, kun hän makasi minuun päin kääntyneenä, pää käden varassa, ja ihmettelin, oliko hänkin liikutettu, vaikka juuri äsken oli nauranut.

— No kävikö hän sitten vielä täällä?

Sannan vastauksessa tuntui sitä hänen tavallista raakuuttansa, jolla hän aina koetti poistaa tunteellisuuttansa: Vai oliko käynyt! Eihän se muuta tehnytkään kuin juoksi täällä! Eikä se enää ujoudestakaan mitään tiennyt. Ei tuota mokomaa ollut ennen nähnyt! Kaikki ne ovat samanlaisia.

— Mutta jospa hän rakastaa sinua?

Sanna teeskenteli nauruun purskahdusta.

— Ole nyt! — Kyllä se sinuakin rakastaisi, jos tietäisi sinun täällä valmiina nukkuvan. Tahdotko?

En todella tiennyt sillä hetkellä, tahdoinko vai en. Sillä heti ensimmäisistä Sannan sanoista, joilla hän tämän viimeisen kertomuksensa alkoi — "Se ei osannut muuta kuin sopertaa, kaunis, komea poika" — minä kumma kyllä olin saanut eteeni oman poikani kuvan, ja mitä pitemmälle Sanna puhui, sitä elävämmäksi tämä kuva tuli. Senvuoksihan minä sanoinkin, että olisin pujottanut käteni peitteen alta ja vetänyt hänet luokseni! Minä olin kuin palossa koko hänen kertomuksensa ajan. Ja nyt, kun Sanna

kysyi, tahdoinko, niin tämä kysymys, joka muussa tapauksessa olisi voinut tuntua rion raa'alta, oli minulle samaa kuin kysyä tahdoinko, että hän olisi rukoillut rakkauttani ja hakenut käsiäni peitteen alta.

Kuinka en minä olisi tahtonut, jos ylpeä poikani, tyranni, olisi edessäni niin nöyrytnyt!

Ihmeelliset ovat kohtalon tiet!

Ennenkuin ehdin kysymykseen vastatakaan, kuului uusi koputus ulko-ovelle.

Sanna kavahti pystyyn. — "Siinä se taas on!" sanoi hän ja kiiruhti eteiseen aivan kuin olisi rientänyt tulta tukehduuttamaan.

Olisin ollut kovin utelias kuulemaan edes, millainen ääni sillä "kauniilla ja komealla pojalla" oli. Minuun oli tullut sellainen vallattomuuden puuska, niinkuin kauan sitten siellä maalla pahan Sannan seurassa joskus. Minä potkaisin kaikki peitteet päältäni ja huusin kovalla äänellä:

— Kuka siellä?

— Bjarne! — kuului oven takaa iloinen, päihtynyt, nuorekas miehen ääni.

Nyt sukelsin päineni takaisin peitteen alle ja kiristäydyin sykkyräksi, jota ei olisi saanut siitä milloinkaan auki. Silmänikin minä kiristin kokoon, silmäni ja sydämeni, mykistyin irti kaikista ajatuksista ja tunteista, että elämästäni oli jäljellä vain pienen pieni piste pimeyden keskellä.

Voi että minun pitääkin lukijalle *näin* esittää oman poikani armas nimi! Bjarne, minun poikaseni!

Saatuana eteisessä kaikki jälleen hiljenemään Sanna sipsutti paitasillaan luokseni. Minä en vain pistänyt päätäni peitteen alta.

— Kas kun sinun ruumiisi vapisee, — puheli Sanna. — Että sinun pitääkin noin ... ja kuinka hän oli kukitettu! rinta ja olat, ja valkoinen ylioppilaslakki — siinäkin oli kultaa. Mutta itketkö, sinä Hilja? Voi että sen pitikin käydä näin! Usko minua, en ole milloinkaan ollut hänen kanssaan...

Sanna tuntui istuutuvan luokseni, mutta en puhunut hyvään aikaan mitään. Ehkä hänkin itki.

Vähän niisteltyänsä hän rupesi jatkamaan illallisia ehdotuksiaan meidän asettumisestamme yhdessä asumaan — enkelin säyseällä ja hiljaisella äänellä, niinkuin ei olisi koskaan voittanut suurta voittoansa meidän erimielisyytemme asiassa. — Muuttaisimme pois koko tästä huoneesta, — hän puheli, — toiseen kaupunginosaan, ettei meitä enää kukaan löytäisi, ostaisimme hyvän, aivan vähän käytetyn ompelukoneen, — hän tiesi jo, keltä semmoinen oli saatavakin, olisimme yöt päivät yhdessä eikä meihin kukaan pystyisi, ei herrat eikä poliisit.

En tiedä kuinka kauan hän lienee puhunut, sillä kuunnelllessani minä kaiketi kesken nyhkytyksiäni nukuin sikeään uneen.

XIII.

Kun heräsin, oli hän jo lähtenyt tupakkatehtaaseensa.

Auringonsäteet pursusivat paksun ikkunautimen raoista ja reijistä sisälle, aamu oli sittenkin jo myöhäinen.

Minä poloinen — mitä minun oli tehtävä?

Olin herpautunut niin voimattomaksi, etten tahtonut päästä vuoteestani. Kun tartuin uuteen pukuuni pannakseni sen ylleni ja yritin nytkyttää sen alas pellinvarrelta, putosivat käteni hermottomina huomattessani, että uusi pukuni puseroineen olisi myytävä, jos me todellakin muutamme toiseen paikkaan ja rupeamme ompelijoiksi. Mutta kun sitten tartuin vanhaan hameeseeni, en kestänytään ajatusta, että iäksi luovun Bjarnen näkemisestä, ja vaivuin jälleen vuoteelleni. Aika kului, tunnint vierivät, mutta en vain voinut päättää, huokailin, tuskailin, ja aina vain herpaannuin yrityksissäni, ja tuossa oli Sannalla avonaisena hänen peililaukkunsa, siinä käherryssakset, pienet hajuvesipulloset ja monenlaiset värivehkeet, joiden avulla hän osasi maalata itsensä joskus niin viehättäväksi. Olinhan minäkin kerran koettanut leikilläni ja puolihamarissä olimme Sannan kanssa menneet kadulle: herrat

olivat silloin olleet hulluina minuun! Nyt tämä ajatus sanomattomasti kiihoitti minua, sydämeni sykki ja minä nousin taas tarmokkaana vuoteeltani. Menen tarjoilijattareksi hienoon ravintolaan, näen siellä Bjarnen, hurmaan hänet, teen mustapartaiseksi orjakseni, ryöstän hänet hienolta kodiltansa. Olin todella jo rupeamassa peilin ääreen, mutta silloin muistin Sannan, joka oli minun tähteni aikunut muuttua hyväksi, ja tuskastuin hirveästi, painauduin päänalusta vasten ja herpaannuin kokonaan.

Jäljellä oli todellakin vain istua neulomakoneen ääreen ja iäksi jättää armaat ajatukset, tunnustaa ne hullun tytön mielettömyydeksi, jona niitä varmaan koko maailma olisi pitänyt, jos olisi saanut sisääni katsahtaa. Minun täytyi hirmuisesti hävetä, jos katselin itseäni vieraiden kannalta: sisäissäni oli kokoelma järjettömiä mahdottomuuksia, joista ihmisten mielestä olisi pitänyt olla hyvin helppo luopua, mutta kun itse kuvittelin niistä luopuvani, oli se minusta melkein samaa kuin olisin luopunut koko elämästäni. Kaikki kadotti kokonsa, meni aivan mitättömämmäksi. Raskain huokauksin nousin vuoteelta pukeutuakseni vanhaan pukuuni.

Mitä minusta olisi tullut, jos todella olisin asettunut Sannan kanssa ompelijaksi johonkin syrjäiseen kaupunginlaitaan, sitä en voi suunnilleenkaan ymmärtää. Minä todella luulin, että olin asian jo niinpäin päättänyt. Mutta juuri viime hetkessä, kun kurottauduin ottamaan vanhaa pukuani, käteni sipasi pellistä riippuvaan hameeseen ja minä levitin sen heti eteeni vielä kerran niitä nähdäkseni. Samassa käteni, minulta mitään kysymättä, ottivat sen alas ja alkoivat pukea sitä ylleni, kiirehtivät, aivankuin sittenkin vielä ehtiäkseni uuteen palveluspaikkaan! Ja myöskin, että olisin ehtinyt pois, ennenkuin Sanna tulee ruokatunnille. Ja vielä, etten olisi saanut aikaa tätä viimeistä päätöstä purkamaan. Minä salaa riemuitsin niinkuin takaisin elämään pelastumisesta, virkistyin ja vihdoin rupesin itsekin edistämään pukeutumista, ottaen kätet omaan komentooni sekä pannen ne vieläkin parempaan vauhtiin.

Jospa Sanna aavistaisi — ajattelin tätä tehdessäni — jospa aavistaisi, että minä rakastan Sannaa vielä hänen kertomuksensa jälkeekin, enkä ollenkaan vihaa!

Sanna vihasi ja ylenkatsoi herrasväkeä melkein yhtä kovasti kuin minun isäni, eikä uskonut heistä mitään hyvää. Yöllisellä kertomuksella hän oli tahtonut todistaa, että Bjarnekin aikoi vain vietellä niitä tyttöjä, joita sai saaliiksensa. Eikä Sanna uskonut hänen koskaan alkavan rakastaa minuakaan muulla tavalla. Mutta juuri Sannan oma kertomus todisti minulle päinvastaista: Bjarne oli varmaan rakastanut Sannaa, nähnyt hänessä yhtä ihanaa rakastettavaa kuin minäkin, vaikka Sanna oli sysännyt hänet luotaan ja potkinut häntä.

Eihän Sanna tietänyt Bjarnesta kaikkea, mitä minä, eikä ollut milloinkaan salaa katsellut hänen hommiensa tiheän kuusinäreikön takaa, ei ollut kantanut lautoja hänen kanssaan eikä hakenut sammalia. Sanna luuli, että Bjarne oli vain noita hänen vihaamiansa herroja. Mutta minun mielestäni se, joka saattoi rakastaa vanhaa Loviisan kallellaan olevaa sammalkattoista mökkiä niin, että puolet kesää joka päivä rakenteli metsään sen kuvaa, sellainen taisi kyllä rakastaa Loviisaa itseäänkin, jos vain olisi kerrankin sattunut näkemään, millainen vanha Loviisa oikeestaan oli.

Ja tästä minä nyt tahdoin päätellä, että Bjarne kyllä olisi voinut rakastaa minuakin, jos vain olisi katsonut ... jos olisi tiennyt, mitä minä hänestä ajattelin, mitä tunsin ... jos me vain olisimme saaneet oikein kohdata toisemme ... jos hän vain olisi aavistanut, kuinka minäkin rakastin sekä Loviisan mökkiä että Sannaa ja tahtonut hyväillä Sannan päätä juuri kuin hänkin... Ehkä hän kerran minua tahtoo samoin hyväillä...

Valmiiksi pukeuduttuani, juuri kun olin panemassa ovea kiinni, oli Sanna kulkevinaan huoneessa ja hätäisesti ojentavinaan käsiään minua kohden, etten häntä jättäisi. Minä vastasin mielessäni hänelle: — Ole huoletta, en minä paikkaa jätä, vaan kun löydän, niin löydän sinullekin. Ja painoin oven epäröimättä kiinni.

Ja oven suljettuani, jo pois mennessäni, minä vieläkin puhelin Sannalle:

— Jos olisit pikku tyttönä sinäkin tuonut marjoja paronittarelle, niin kuin minä, — niin hän olisi sinutkin joskus vetänyt istumaan polvensa nojaan, niinkuin kerran minut, valloituksiinsa sanomattoman hellästi silmiin katsoen, niin et varmaan vihaisi häntä, vaan tuntisit niinkuin minä nyt, että haet samaa paikkaa uudestaan, — että menet kotiin päin etkä kotoa pois. Mutta Sanna ei ollut koskaan käynyt oikein hienojen ihmisten asunnoissa eikä ollut sellaisten ihmisten lähelläkään. Hän ei mennyt enää mihinkään, vaan oli niinkuin metsään yksikseen eksynyt, joka ei haakaan kotia.

Odota vähän, ajattelin minä Sannaa, — kun minä löydän, niin löydän samalla sinullekin! Sillä olivat nämä ihmiset, joissa olin ensi kerran nähnyt sivistyneitä, minulle jotakin enemmän kuin kaikki muut.

XIV.

Ilmestymiseni uuteen palveluspaikkaani ei tehnyt keittiössä olijoihin suotuisaa vaikutusta. Ensiksikin tulini myöhemmin kuin oli odotettu, joten työt jo olivat täydessä käynnissä. Minun uusi pukuni sapetti suuresti pääsisäkköä ja aiheutti hänessä kohta alusta alkaen karvaita sanoja minua kohtaan. Minun oli näet määrä olla apulaissisäkkönä, laasta ja siivota makuuhuoneet, kantaa vedet, lämmittää uunit, sijata vuoteet, jotavastoin hänen asianaan olivat hienommat tehtävät vierashuoneissa, kaikki tarjoilu ja tiskauksesta korkeintaan vain pyyhkiminen. Minun alempiarvoisuuteni olisi näinollen pitänyt tietenkin näkyä ennenkaikkea myöskin ulkoasuni suhteellisessa vaatimattomuudessa, mutta niin ei ollutkaan asianlaita. Uusi pukuni olisi paremmin sopinut hänen puvukseen ja hänen minun. Minun pukuni oli hänen pukuansa sekä aineen puolesta verraten paljon kalliimpi että kuosinsa puolesta parempi ja komeampi, seikka, josta en nyt enään voinut iloita.

Kuitenkin olin saanut mukana olleet myttyset viedyksi keittiön viereiseen piikakamariin ja mennyt jälleen keittiöön, kun hän melkein samaten laski lattialle eteeni ämpärin likavesineen ja ivallisesti niiaten sanoi ruotsiksi: neiti on niin hyvä! — Sitten hän läksi sisälle sen enemppää selittämättä.

Tuttavaltani keittäjältä, jolla jo aamiaisruuat pihisivät hellalla, sain senverran selvää tehtävästäni, että pääsin toimeen: minun oli siivottava muudan paikka, jossa jompikumpi noista herroista oli yön aikana voinut pahoin.

Bjarne! — minä ymmärsin kohta ja sydämeni sykki iloisesti.

Se kirjani lukijoistani, joka ei ole milloinkaan ollut palvelijana, varmaan ihmettelee tätä ilon purkausta, mutta palvelija, joka on tottunut siivoamaan erotuksetta jos jonkinlaisten valtiainsa jälkiä, voi hyvin tuntea iloa, jos hänen palveltavakseen kerrankin sattuu hänen hellästi rakastamansa olento itse.

— Otahan nyt edes tuo! — sanoi keittäjä ja nouti minulle sinisen esiliinansa puolipimeään välikäytävään, kun minä astioineni menin osoitettuun paikkaan.

Sen jälkeen sain rakkaaksi tehtäväkseni irroittaa jäljellä olevat kukat Bjarnen takista, harjata hänen vaatteensa, joita salaa painoin tervehdykseksi rintaani vasten, ja kiilloittaa hänen armaat kenkensä, jotka oli asetettu makuuhuoneen oven eteen.

Mutta sisäkön tultua takaisin keittiöön sain häneltä käskyn mennä makuuhuoneeseen sielläkin suorittaakseni samallaista siivousta kuin äsken.

Minä uskalsin sanoa tahtovani tehdä sen vasta sitten kuin nuori herra, joka vielä nukkui, oli mennyt aamiaiselle ruokasaliin.

Sisäkön nimi oli Klaara. Hän avasi minulle oven makuuhuoneen eteiseen ja sormellansa osoittaen sinne tietä sanoi, että *neiti* menee nyt vaan!

Minä pillahdin itkemään.

Lukija voi luullakseni selityksittäkin hyvin käsittää itkuni syyn, mutta sitä eivät tietenkään keittiötoverini voineet, kun eivät erikoisista asioistani mitään aavistaneet. Heistä se oli aivan kuulumatonta neitimäisyyttä ja ystäväni keittäjä meni kohta Klaaran puolelle.

Keittäjän nimi oli Sohvi. Hän oli savolainen eikä paljon voinut puhua ruotsalaisen Klaaran kanssa, mutta kyllä he nyt toisensa ymmärsivät.

Kaikki oli kuin liittoutunut minua vastaan väkisin ottaakseen minulta kalliimpani, ensin Sanna siellä, sitten Klaara täällä, ja nyt he vaativat vielä tunkeutumaan makuukamariin! Entä kun nukkuja herää ja näkee minun tunkeutumiseni! En mene, en mene, en mene! En jaksanut enää hillitä itseäni, minä itkin oikein tyrskimällä.

Klaara sanoi: — Jaha, kysytään sitten paronittarelta! Ja sen sanottuaan hän meni kipakasti taas sisälle.

Sohvi sanoi, että minä vain menisin, ennenkuin paronitar ehtii käskemään, muuten voi käydä hullusti ja hän itsekin tulla kärsimään, kun oli minua suositellut.

Ei auttanut muu kuin totella. Täytin pesukannun, otin ämpärin ja menin. Vähän aikaa käytävässä hapuiltuani löysin eteisen oven. Avasin hiljaa.

Makuuhuone oli punertavassa puolipimennossa ikkunanuudinten ollessa suljettuina. Se oli hyvin korkea, tumma ja monien pitkien verhojensa vuoksi totinen kuin jokin kappeli.

Kahden vuoteen päätymessingit kiiluivat pimennossa.

Askeleeni eivät kuuluneet paksulla matolla. Mutta käteni vapisi niin, että vaivoin sain pesukannun kolahtamatta asetetuksi marmoriselle pesualtaalle.

Ensimmäisellä vuoteella ei ollut ketään, se oli jo jätetty. "Holger!" minä ajattelin. (Se oli Bjarnen vanhemman veljen nimi.)

Toisen, tuonempana olevan vuoteen lakanat ja peitteet olivat levällään ja puolittain maassa. Itse vuoteelle minä en katsonut. En katsonut, ja kuitenkin näin valkoisella höyhenpatjalla tutun pään. En katsonut, ja kuitenkin tunsin kasvot, saman voimakkaana kähermänä otsalle työntyvän tukan ... saman suun, joka oli höpössä-huulin muovailnut Loviisan mökin rakennusta... Oli kuin olisin piilosta kuusinäreikön takaa tullut nukuksiin loihtimani pojan luo, ottaakseni hänet, viedäkseni... Ainakin sama petos häntä vastaan oli minun puoleltani tapahtunut. Ja niinkuin hän olisi silloin siepannut puusälön maasta ja lyönyt minut kuoliaaksi, jos olisi minut väijyksistä huomannut, niin hän varmaan nytkin olisi minut tappanut, jos olisi herännyt. Mutta en sittenkään tiedä, sykkikö sydämeni noin rajusti vain hirmuisesta pelosta vaiko myöskin halusta todella katsahtaa häneen.

Vaistomaisesti tartuin alas valuneisiin sänkyvaatteisiin ja peitin hänet — yhä vieläkin katsomatta häneen.

Kuuntelin henkeäni pidättäen, hän ei herännyt, unissaan vain tuskaisesti huokaisi.

Oli niin pimeää, etten voinut nähdä, mitä minun siinä vuoteen luona oli tehtävä, jonka vuoksi raotin ikkunanuudinta.

Tai olisikohan sekin tapahtunut samasta valtoimesta halusta!

Varmaa vain on, että tämä uutimen avaus oli minulle kuin säälimätön verhon repäisy nuoruuteni utuisten unelmien edestä.

Se valaisi hänet, ja nyt minä todella katsoin häntä, katsoin kauan, — ja vihdoin minun täytyi syvästi, syvästi huokaista.

Eihän se ollut entinen Bjarne, ei sinnepäinkään!

Ei niin, että hän olisi tullut toisen näköiseksi vain ikänsä puolesta, mutta hänessä ei ollut enää sitä, mikä oli erottanut hänet kaikista — kaikista muista ihmisistä. Hän oli nyt niinkuin monen monet niistä kalpeista lyseolaisista, joiden olin torimatkoilla jokapäivä nähnyt kirjat kainalossa kulkevan kouluhinsa. Ja kuinka auttamattomana hän siinä makasi, vaikea valitus silmäkulmissa, ilmeisesti sairaana, tuhkanharmaana kasvoiltaan!

Ihmettelin minä sitä paronitarta, että hän salli poikaansa tällaisena katsella. Johanssonskakin oli melkein aina itse korjannut miehensä siivottomuudet öisten päihtymysten jälkeen, minulta asiaa salaten, mutta tässä äiti näytti minulle poikansa, pitäen kai mahdottomana pakottaa sormiansa minun tehtävääni. Varmaan hän ei rakastanut tätä lastansa.

Polvillani maassa, siivoamassa paksua mattoa, minä jälleen pillahdin itkemään.

Mikä ihmeen kohtalo, mikä juonikas pahansuopaisuus, mitkä meitä voimakkaammat ihmiset, jotka siellä jossakin määräävät maailman menoa, mitkä surkeilemattomat jumalat, jotka pilvistä käsin hallitsivat ihmisten elämää, mitkä kaikkeuden horjumattomat suunnitelmat ne lienevätkään edeltäpäin päättäneet väkisin häivyttää minun rakkauteni Bjarneen, — minä vain itse en voinut siitä sittenkään luopua.

Sanna oli antanut ymmärtää, että Bjarne oli jo ehtinyt muuttua samanlaiseksi kuin kaikki muut. Mutta rakastinhan minä Sannaa itseäänkin, vaikka Sanna joi ja reuhaili. Miksi en olisi rakastanut Bjarneakin, olipa hän kummoinen tahansa!

En minä itkenyt sitä, että olin menettänyt unelmieni kuvan Bjarnesta, vaan sitä, että tuo raukka tuossa oli menettänyt itsensä. Minun oli niin sanomattoman surku häntä, niin särkevän sääli, ja minä itkin omaa mitättömyyttäni, etten voinut hänelle antaa menetettyä takaisin.

Voi sinä kukkivain utusaarteni kuningas!

Siinä hän makasi, raukka, hiukan käppyrässä, ja hänen ruumiinsa piirtäytyi peitteen alta siksi pienenä, että vain vähän levittämällä käsiäni olisin voinut hänet pituudelleen mitata.

Saatuani kaikki korjuun, aseteltuani vaatteet parhaaseen järjestykseen tuolille, suoristettuani kaiken mikä oli mennyt väärään ja vinoon, pantuani paikoilleen hajalle heitetyt huivit ja kaulukset ja kammot ja harjaset, avattuani pellit ja ilmaluukut, minä pudotin ikkunanuutimen jälleen umpeen ja hiivin ämpäreineni huoneesta.

XV.

Minun tehtäväni paronittaren keittiössä, alituiset, kolmesti päivässä uudistuvat tiskaukset ateriatin jälkeen ja vielä kuppitiskit teen ja kahvinjuontien jälkeen sekä vesien kantamiset ja raaemmat siivoustehtävät aamuisin sisähuoneissa olivat kaikki sitä laatua, että aniharvoin tulin mihinkään yhteyteen itse herrasväen kanssa.

Kului koko ensimmäinen kuukausi palvelusajastani, etten kertaakaan tavannut nuoria herroja, sen kun vilaukselta heitä joskus näin ruokasalin pöydässä keittiöstä käsin, kun Klaara kantoi sisälle suurta tarjotinta eikä itse voinut ovia aukoa.

Mutta tämän perheen asemaan, asioihin, elämäntapoihin, iloihin ja suruihin ehdin silti jo tuon ensimmäisenkin kuukauden kuluessa perinpohjin tutustua.

He olivat joskus iltaisin kaikki poissa, nuoret herrat melkein aina, mutta joskus paronitarkin. (Vanha paroni, se koikkelehtiva, halvauksen lyömä, jonka näin lapsena maalla, hän oli jo kuollut). Sellaisina iltoina me kyökkiläiset vapautettuina vaeltelimme kaikissa huoneissa. Lihava keittäjä Sohvi tosin mieluummin istahti aina samaan mukavaan vierashuoneen nojatuoliin, upoten sen pehmeisiin patjoihin, hän kun muuten alituisesti seisoskeli hellan ääressä eikä milloinkaan päässyt levähtämään, — ja vaati meitäkin Klaaran kanssa istumaan ja kertomaan historioitamme. Mutta me mieluummin liikuimme huoneesta huoneeseen ja vain huutelimme hänen kanssaan, ettei hän tuntenut oloaan yksinäiseksi. Hän tiesi herrasväen asiat perinpohjaisemmin kuin Klaara, mutta puheleminen ei käynyt häneltä helposti, hän vain oikaisi Klaaran erehdykset, kun tämä minulle kertoi, tarkisti tiedot ja vastasi Klaaralle, kun häneltä jokin tieto puuttui ja hän toisista huoneista huutaen kysyi jotakin sukulaisuussuhdetta.

Meistä oli Klaaran kanssa tullut hyvät ystävykset. Johan minä kohta alusta huomasin, etteivät tehtäväni sallineet minun uutta pukuani jokapäiväisenä käyttäen, ja pukeuduin vanhaan. Kohta katosivat kaikki kaunat, ja nyt, vaikka olisin uudessakin ollut, ei hän olisi enää minua vihannut.

Klaara oli paronittaren erikoinen suosikki, johon hän rajattomasti luotti. Sentähden Klaaralle oli tässä talossa kaikki avoinna. Hän kulki huoneissa kuin kotonaan, istuutui tai heitti pitkäkseen minne tahtoi, aukoili mielin määrin laatikoita, jopa luki minulle paronittaren omakätisiä kirjeitä, joita kaivoi esille pienen pöydän lokeroista kannen alta.

Häneltä sain tietää, että tämä perhe ei vanhan paronin kuoleman jälkeen enää ollut niin hyvissä varoissa kuin suvun ylhäisyys olisi vaatinut. Jokin holhousjuttu oli lohkaissut ainakin puolet paronin omaisuudesta holhokin hyväksi, vieläpä heittänyt kevyen varjon paronin maineeseen — tietysti vain aivan suvun keskuudessa. Klaara sanoi, että paronittaren oma suku oli sentään vielä hienompi ja se asia oli kilpenä kaikkea syrjäyttämistä vastaan: hautajaisissa olivat ylhäisimmät merkkihenkilöt olleet ja hienostoa kävi paronittaren luona vielä enemmän kuin paronin aikana, vaikka ei mitään pitoja enää koskaan sen jälkeen pidetty, kaiketi varojen puutteenkin vuoksi.

Paronitarta itseään Klaara kiitteli maailman hienoimmaksi ihmiseksi. Eikä hän sillä sukua tarkoittanut, vaan mielenlaatua.

Paronittaren aikoinaan vanhalle paronille osoittamista kirjeistä oli Klaara päässyt siihen käsitykseen, että nuorta paroni Holgeria pyysi vävyksi varakas ja ylhäinen suku, ja että Holger todella oli jo niin hyvin kuin kihloissa tuon neidin kanssa. Vielä syvemältä pikku pöydän kirjesäiliöihin kaivautuessaan viisas Klaara oli taas vanhan paronin vaimolleen kirjoittamista kirjeistä päässyt perille, että tässä kysymyksessä heidän välillään vallitsi erimielisyys ja riita: paroni tahtoi naittaa poikansa siihen rikkaaseen sukuun, mutta paronitar vastusti poikansa naimisiin menoa.

Klaara näytti minullekin kaikkein merkillisimmät noista kirjeistä.

Minä en niistä paljoakaan ymmärtänyt, mutta ihmettelin vain kuinka kohteliaasti ja hienostellen nuo vanhat ihmiset toisilleen kirjoittivat, vaikka olivat keskenään vain mies ja vaimo. "Rakastettu vaimoni,

paronitar Agathe se ja se, sydämeni iloitsee saada jälleen omistaa muutamat hetket ja kaikki ajatukseni Sinulle", — oli kirjeen alussa, enkä minä tahtonut siitä löytää mitään muuta asiaa kuin pelkkiä ystävyyden ja rakkauden sanoja joka paikasta, mihin vain katsoin.

— Älä sinä siihen katso, katso tuohon! — sanoi Klaara ja töykkäsi sormellaan muutaman sivun alareunaan.

Siinä oli näin:

"Mitä tulee huomautukseeni, että poikamme Holger ei ole siinä ruumiillisessa terveyden tilassa, joka saattaa olla — kuten sanasi kuuluvat — onnellisen avioelämän välttämättömänä ehtona, niin siinä asiassa, rakkaani, on mielipiteemme eriävä. Avioliitto on Kaitselmuksen asia, ei meidän ole siihen sekoittaminen puutteellisia käsityksiämme ja aineellisia laskujamme. Ja mitä sanoisit, jos juuri tämä avioliitto Korkeimman siunauksesta antaisikin Sinun pojallesi terveyden takaisin? Kuinka siis sitä vastustamalla otat kantaaksesi syyllisyyden siihen, että olisit ollut esteenä niin suuren onnen toteutumiselle? Sillä lääkäri, jota minä olen täällä Wiesbadenissa puhutellut, ei ole kieltänyt sellaisen käänteiden mahdollisuutta."

— No? — sanoi Klaara tietääkseen, olinko ymmärtänyt.

Mutta minä en ollenkaan käsittänyt, että tuossa olisi erikoisemmin *riidellyt*.

Vähän aikaa pöytälaatikossa kopeloituaan hän näytti minulle paronittaren vastauksen.

— Lue tuosta sitten, — sanoi hän, ja töykki taas sormellaan muodatta kirjeen kohtaa.

"Sinun puheesi Kaitselmuksesta, rakkahin Claus" — kirjoitti siinä paronitar — "on antanut minulle paljon ajattelemisen aihetta ja minä koetan omistaa sen, mikä siinä on hyvää ja totta. Mutta ethän pahastune, jos muistutan mieleesi Holgerimme suhteet varattomaan Jennyn, jonka hyvää mainetta vastaan ei yhdelläkään ihmisellä ole ollut mitään muistuttamista. Avioliitto Jennyn kanssa olisi kuitenkin ollut sopimaton, myönsinhän sen silloin kyllä minäkin. Mutta kun me varattomuuden ja sukusyiden vuoksi syrjäytimme Jennyn, emmepä me silloin Kaitselmuksen pyhyttä ajatelleet, vaan kylläkin ratkaisevalla tavalla sekoitimme siihen omia aineellisia laskelmiamme. Elämä on opettanut minulle, että mitä emme tahdo itsellemme tehtävän, sitä älkäämme tehkö muille, ja mitkä olisivatkaan tunteemme, jos joku ajatellen lapsensa terveyttä ja meille mitään hänen sairaudestaan ilmoittamatta koettaisi naittaa hänet *meidän* lapsellemme. Luulen, että pitäisimme sitä ei ainoastaan sovittamattomana vääryytenä lastamme kohtaan, vaan myöskin häväistyksenä koko suvullemme. Ei, rakkahin ystäväni, eivät mitkään tulevaisuuden kangastukset voi saada minua myötävaikuttamaan niin suuren vääryyden ja loukkauksen tuottamiseen lähimmäisilleni, joita vertaisinani kunnioitan ja rakastan. — Mitä taas tulee Wiesbadenin lääkärin mielipiteeseen, ja jos sellainen todellakin on Holgerin terveydelle välttämätöntä, niin sinä itse tiedät, ettei hän elä viattomuuden elämää, ja luulen voivani vakuuttaa sinulle, ettei hänen nykyinen tuttavuutensa anna aihetta minkäänlaisen vaaran pelkoon terveydellisessä suhteessa. Pääasia on, ja siinä olen sinun kanssasi lujasti samaa mieltä, että Holgerimme *täytyy* tulla terveeksi eikä meidän ole mitään varoja eikä mitään uhrauksia siinä asiassa säästettävä. Voi, rakas Claus, kunpa tietäisit, miten äidinsydän alituisesti vuotaa verta, kunpa voisit nähdä niitä unettomien öiden tuskia, joita minulle tuottavat ajatukset rakkaan poikamme onnettomuudesta! Miksi emme ajoissa ymmärtäneet, mitä nuori veri vaatii, vaan annoimme lapsemme kohtalokkaan sattuman uhriksi! Miksi nyt taivaat eivät ota ilmoittaakseen, mitä uhrauksia ne onnettomalta äidiltä vielä vaativat, jotta hän voisi antaa vaikka elämänsä rakastetun lapsensa hyväksi!"

Näiden kirjeiden käänteitä ja sanamuotoja, joita silloisella sivistystasolla ollen tuskin kaikkia ymmärsinkään, en tietysti olisi voinut muistaa. Mutta myöhempinä aikoina, paroni Holgerinkin jo kuoltua, sain noita kirjeitä käytettäväkseni hänen omalta tyttäreltään Hjördikseltä, eli Jöijeltä, niinkuin häntä perheen kesken nimitettiin, — samalta Jöijeltä, joka on yhtenä päähenkilönä "Onnelliset" nimisessä ennen julkaisemassani muistelmien sarjassa.

Luin kirjeen ainakin kolmeen kertaan alusta loppuun.

Kun katsahdin Klaaraan, oli hän kääntynyt minuun päin, suu kysyvässä hymyssä, niinkuin olisi tahtonut sanoa: — No, oletko nytkään ymmärtänyt?

Minun mielestäni ei tässä ollut mitään niin aivan erikoista. Koko huomioni oli kiintynyt niihin lauseihin, joista kävi ilmi paronittaren liikuttava rakkaus poikaansa, ja minä ajattelin vain, rakastikohan hän Bjarneakin yhtä paljon, jota asiaa ensin olin epäillyt.

— Pyh, pani Klaara, kun huomasi, ettei minulla ollut sen enempää sanomista ja siis olin mahdoton siihen korkeampaan herrasväkien tuntemiseen, josta hän oli aina niin ylpeä.

Jotakin sanoakseni minä kysyin häneltä, mitä tautia se Holger-paroni siis oikeastaan sairastikaan.

Klaara vastasi tähän pääasiaan teeskennellyn huolettomasti, jotakin albumia selaillen, pää kallellaan, silmäkulmat koholla, jotta olisin huomannut kuinka muka suurimmatkin merkisyydet voivat tällä alalla olla hänelle pelkkiä vähäpätöisyyksiä. Mutta minä en ollut koskaan kuullut sitä vieraskielistä sanaa, jota hän käytti, enkä osannut siis hämmästyäkään, niinkuin hän ilmeisesti olisi tahtonut.

Hän huusi silloin vierashuoneeseen, jossa Sohvi istui, ja käski tämän selittää asian suomeksi.

Sohvikin tarvitsi siihen vain yhden sanan, joka kajahti monen huoneen läpi, raa'asti sipaisten niiden paksuja mattoja, kynttiläkruunuja, peilejä, koko niiden hienoa, vanhaa, pyhää arvokkuutta.

Se oli sama sana, jolla me pienet kylätytöt siellä maalla, kerskaton tiedoistamme, olimme toisillemme ilmaisseet Sannan sairauden.

Niinkuin kaksiteräinen tikari tämä sana nyt tunkeutui sydämeeni, kun minä huomasin näiden asiain todennäköisen, ilmeisen yhteyden.

— Oletpa sinä aika viaton pikkulapsi, — sanoi Klaara, kun näki minun mielenliikutuksesta herpautuneena laskeutuvan tuolille. Hän ei tietenkään voinut aavistaa, mikä puoli tästä asiasta teki minulle niin kipeätä.

Voi sinä, armas isäni, jota minä niin usein ikävöitsin, jonka alati, milloin vain silmäni ummistin, näin edessäni iltaan kallistuvan auringon valaiseman kotikuistin luona, — jonka lämmintä liiviä vasten olin painautuvini, jonka sydämenlyöntiä kuuntelin, sinä kaivattuni, joka annoit meille aina kaiken anteeksi, joka rakastit äiti-vainajata, ja veljiä ja sisaria, ja erittäinkin Kalle-poikaasi, — kuinka saatoit naurusuin johtaa turmioon jonkun toisen pojan ja jollekin toiselle äidille tuottaa niin suuren murheen!

Siitä hetkestä asti ja mitä kauemmas siitä tulin, sitä syvemmäs painui tietoisuuteni omituinen tunto, että minun pitää isäni puolesta jotenkuten sovittaa paronittarelle tämä kauhea työ, — miten, siitä en voinut tehdä itselleni vielä selvää, ja niin koetin kaikin voimin ainakin jokapäiväisessä palveluksessani täyttää hänen tahtonsa ja edeltäpäin arvata hänen toiveensa.

XVI.

Palveluksessani paronittaren luona aloinkin menestyä oikein hyvin.

Klaaran sanojen mukaan, (jota hän piti omituisella tavalla muita palvelijoitaan ylempiarvoisena ja jolle katsoi voivansa lausua arvosteluja meistä muista), paronittarella ei ollut minua vastaan mitään muuta muistuttamista, kuin että minulla oli paha tapa "kuunnella mitä puhuttiin."

Monesti olin kyllä jo itsekin huomannut, että hän alensi äänensä tai kokonaankin katkaisi puheensa, kun minä näyttäydin. Enkä suinkaan kiellä hänellä olleen siihen syytä. Sillä kyllä minä kuuntelin, kuuntelin joka sanaa, päästämättä käsistäni mitään tilaisuutta, niinkuin janoinen, jolle vain pisaroittain ja mielivalloin vettä juotetaan. Kuinka en olisi kuunnellut heidän keskustelujansa, kun asiat, joista he useimmiten puhuivat, olivat sydänjuuriani myöten minunkin asioitani, vastasivat minun sisimpiin kysymyksiini, joihin en ikinä ollut kuvitellutkaan mitään vastausta ihmisiltä saavani? Kuinka en olisi kuunnellut, kun ainoa uskoni tähän aikaan oli usko parempiin ihmisiin? Kuinka en olisi kuunnellut, kun minä kaikessa salaisuudessa olin ruvennut rakastamaan paronitarta?

Niin. Siitä hetkestä asti, kun tuon merkillisen kirjeen sisällys minulle täysin selvisi, aloin pitää paronitarta kaikkein jaloimpana ihmisenä. Olinhan minä tietysti ennenkin kuullut tuon lauseen, että ei pidä muille tehdä, mitä ei itsellensä soisi tehtävän, mutta että se todella olisi ollut tarkoitettu elämään sovitettavaksi, sitä en ollut tullut ajatelleeksikaan, vielä vähemmän aavistanut, että löytyisi ihmisiä, jotka olisivat sen elämässään toteuttaneet niin pitkälle kuin paronitar kirjeestä päättäen oli tehnyt. Unohtaa oman poikansa onni, jota rakastaa ylitse kaiken, sen vuoksi vain, ettei tahdo tehdä vieraalle mitä ei soisi tehtävän itsellensä! Tuo oli minusta niin hienoa, niin suurta, että se oli kuin jokin uusi elämän avaus minulle. Kummako siis, että kuuntelin jokaista hänen sanaansa aivan kuin olisin elämän vettä hänestä imenyt.

Mistäkö he sitten keskustelivat? Koetan kertoa tarkemmin.

Päivisin ei heistä paljonkaan tietänyt. Toinen oli siellä, toinen täällä, paronittarella kävi vieraita tai

hän itse ajoi vieraisiin. Iltasella taas oli paronitar aina yksinänsä kotona, eikä ollut kenen kanssa puhua. Hän joi teensäkin yksin, sanaakaan kellekään meistä puhumatta, sillä ylimalkaan hän ei puhunut palvelijainsa kanssa muusta kuin palvelusasioista (paitsi ehkä Klaaran kanssa joskus hyvin harvoin). En luule, että tämä oli mitään ylpeyttä hänen puoleltaan, — hän ei vain tullut milloinkaan edes sille päälle, että olisi saattanut puhua meidän kanssamme mistään muusta asiasta, — se oli ikivanha perinnäistapa, joka oli meidän verissämme aivan yhtä paljon kuin hänen: emme mekään olisi tulleet sille päälle, että hän olisi voinut ruveta kanssamme puhumaan, olisimme joutuneet kovin hämillemme, melkeinpä punastuneet, jos jotakin niin tavatonta olisi sattunut. Ja toden sanoakseni huomasinpa minä jonkun kerran hänen omillakin kasvoillansa jotakin hämillettulon merkkejä, kun hän, aivan vahingossa jouduttuaan keittiöön, satunnaisen puheen käänteessä kysäisi minulta jotakin vanhemmistani ja minä innostuin hänelle latelemaan tietoja kotioloistani: aivan ilmeisesti hän tuli noloksi. — Ja' — ja' myönnytteli hän lyhyesti ja moneen kertaan, suu hämmentyneessä hymyssä, ja peräytyi askel askeleelta pois keittiöstä, aivan kuin minä olisin ruvennut häntä takkiaisilla heittelemään.

Niin että kyllä hän todella ja sanan täydessä merkityksessä oli peräti yksin, kun hän päivän hälinän vajjettua istui teepöydän ääressä tavattoman korkeassa ruokasalissa. Ei sieltä kuulunut muuta kuin joskus ehkä sanomalehden kahina hetkiseksi tai teelusikan hiljainen kilahtaminen.

Hän koetti loppumattomiin venyttää teenjuontiansa, toivoen kai, että hänen poikansa kotiutuisivat hänen vielä siinä istuessaan. Mutta niin kävi ani harvoin. Todella en muista juuri milloinkaan nähneeni nuorten paronien juovan iltateetä paronittaren seurassa. Mutta silti hän tuntui aina odottavan.

Sitten kuului noin kahdentoista aikaan tuolin siirtyminen pöydän äärestä ja paronitar vetäytyi omaan huoneeseensa odottamista jatkamaan.

— Vihdoinkin! — sanoi aina silloin Klaara, joka oli haukotellen istunut jalat riipuksissa keittiön halkolaatikon päällä tätä hetkeä odotellen. Hän meni nyt ruokasaliin ja toi sieltä tiskattavakseni mitä paronitar oli jättänyt.

Sen tehtyäni oli nyt *minun* vuoroni astua näyttämölle.

Klaara, joka oli hyvin iltauninen, oli järjestänyt asiat niin, että minä sain harjaantumiseni vuoksi hoitaa hänen yöllisiä sisäkkötehtäviään.

Minun oli nyt uudelleen kattaminen ruokasalin pöytä, asettaminen siihen veitset, kahvelit, pöytäastiat, lautaset kahdelle hengelle ja keittiöstä tuominen leikkeleet, sitten kaksi portteripuolikasta ja kristallinen pähkinärasia paroni Holgerin kohdalle sekä pähkinäsakset, joilla ne loukuteltiin auki. Bjarnen puolelle asetettiin pullollinen kiinaviiniä ja lusikka. Sitäpaitsi oli pitäminen huoli, ettei Sohvin valmistama ilta-ateria päässyt kylmenemään, samoin oli teevesi pidettävä valkealla, vaikka tee jäi useimmiten juomatta. Muuten sain kyllä mennä vaatteet yllä vuoteeseeni torkkumaan, kunhan herrain kotiutuessa kohta olin pystyssä ja kannoin aterian ja teevehkeet pöydälle. Sitten oli oltava ylhäällä sen varalta, että herrat jotakin vielä tarvitsisivat pöytään ja siitä keittiöön soittaisivat, sekä kantaakseni illallisen jälkeen astiat takaisin keittiöön. Tiski sai sentään jäädä aamuksi.

Milloin paronitar muuten nukkui, en minä ollenkaan voi käsittää, sillä aamulla hän oli tavallisella ajalla jo jalkeilla, mutta yöllä ei hän milloinkaan pannut maata, ennenkuin kumpikin hänen pojistaan oli saapunut kotiin. Nuoret herrat tulivat usein eri aikoina, mutta milloin vain minä nousin ovea avaamaan ja sitten vein ruokasaliin tarjottimen asettaakseni ruoat pöytään, oli paronittaren huoneen ovi puolittain auki ja hänen lamppunsa palamassa. Jos toinen herroista sattuikin tulemaan aikaisemmin, niin hän, juteltuaan pitkät ajat tämän kanssa, jäi vielä toista odottamaan, kun toinen oli jo mennyt maata. Aina vain, läpi pitkien talviöiden, sama viheriän lampun tuike näkyi hänen huoneestaan. Usein hän näytti näpertelevän jotakin neuletta kädessään. Usein hän myöskin istui pienen valkoisen pöytänsä luona, jossa hänen kirjeensä olivat, kirjoitteli tai teki joitakin laskelmia luunäppäimillä, silmälasit kaukana nenän päässä.

Joskus tuli paroni Holger ensin kotiin, jo noin kahta käydessä.

Silloin paronitar aina tuli hänen seuraansa ruokapöytänsä istumaan ja he juttelivat keskenään, jääden pitkiksi ajoiksi istumaan pöydän ääreen, paroni Holgerin laitellessa ajatuksissaan pitkillä sormillaan pikku pallosia leivän murenista.

Huoneiden keskinäinen suhde oli sellainen, että niihin oli melkein kaikkiin ovet keittiöstä tulevaan pimeään välikäytävään, joka pidettiin yön aikana valaistuna. Kun tämä suljettu sisäkäytävä oli aina hyvin lämmin, piti herrasväki mielellään sinne huoneistaan johtavia ovia auki, joten minä täältä käsin usein kuulin, mitä ruokasalissa tai paronittaren omassa huoneessa puhuttiin, ja paitsi todellisia talousasioita oli tunnustaakseni helppo löytää tekosyitä siellä oleskellakseni. Odotellessani illallisen päättymistä minä usein ompelin tai kudoin sukkaa käytävän kirkkaan valon alla.

He puhuivat kahden kesken ollessaan hyvin usein Bjarnesta, neuvotellen mitä olisi tehtävä, ettei tuo ylimielisen vallattomasti elävä poika liiaksi viehättyisi vapauteensa. Paronitar pelkäsi, että poika oli suuressa vaarassa turmella terveytensä. Holger koetti aina lohduttaa, sanoi pitävänsä veljeään silmällä ja alinomaan varoittavansa. Molemmat he rakastivat Bjarnea, mutta erittäinkin puhui paronitar hänestä niin kuin Bjarne olisi ollut koko hänen elämänsä keskus, jota varten hän eli ja hengitti, ja jonka hyväksi olisi kaikkensa uhrannut. Yhä suurempaa huolestumisen syytä tuotti paronittarelle se heidän havaintonsa, että Bjarne oli alkanut syödä sanojansa, puoli, joka ei suinkaan kuulunut hänen luonteeseensa. Kaupungille lähtiessään hän lupasi ja vannoi äidillensä palaavansa ajoissa, mutta säännöllisesti rikkoi valansa ja mitä pyhemmin hän lupasi, sitä myöhemmin palasi. Paronitar koetti selittää Holgerille, että tässä saattoi olla alku todella sisälliseen turmeltumiseen, mutta Holger tapansa mukaan vain lohdutti ja haki lievennyksiä, vaikka he molemmat ilmeisesti olivat samaa mieltä ja yhtä huolissaan Bjarnesta.

Sitten kilahti ovikello iloisesti ja tarmokkaasti. Jos Holger ei silloin vielä ollut mennyt maata, ottivat he molemmat hänet vastaan ruokasalissa, ja minä kannoin sisälle uudestaan kuumaa vettä ja hellan uunissa lämpimänä pitämäni ruoan.

Bjarne tuli kotiin aina kovin hyväntuulisena, täynnä uutisia maailmalta, rohkeita suunnitelmia, joita hänellä oli toveriensa kanssa, ja hullunkurisia kertomuksia. Hän tiesi, kuinka kohdella surevaisia. Ja todellakin, nuo kaksi, jotka äsken vielä näkivät Bjarnen asiat niin synkissä väreissä, nauroivat nyt hänen sukkeluuksilleen katketakseen, paronitar päätänsä pidellen ja Holger ihan käppyrässä.

Siten oli totisuudelta ja moitteilta kärki katkaistu.

Mutta yhtä varmasti kuin päivän hälinän täytyy luonnonlakien pakosta vähitellen vaihtua yön rauhalliseen pimeyteen, yhtä varmasti paronitar alkoi vetää keskustelua jälleen omaan suuntaansa ja Bjarnen leikinlaskuista huolimatta selitellä, miksi hyvä on hyvä ja paha on paha.

Bjarne teki muutamia ylimielisiä huomautuksia, milloin hyvä hänen mielestään saattoi olla paha ja paha hyvää.

Holger myönsi, että niin voi todella joskus olla.

Mutta asian joutuminen näin väittelyn asteelle saikin paronittaren vasta oikein elpymään. Hän alkoi selitellä asiaa juurtajaksain, pitkäkallisesti ja perinpohjaisesti, ikäänkuin tyytyväisenä, että vihdoinkin oli saanut tilaisuuden kylvää Bjarnen mieleen parhainta, mitä oli itsessään hautonut ja selvyteen asti kehittänyt. Hän ajatteli kai, että mitä kauemmin hän puhuu, sitä varmemmin se sinne kylväytyy.

Bjarne alkoi haukotella ja yhä harvemmin lausui mitään omasta puolestaan. Hän istui silmät rypyssä, posket pullollaan, kädet taskuissa, jalat kaukana pöydän alla, haluttomana yhteen kohti tuijottaen.

Holgerkin haukotteli, suutaan tosin kuitenkin aukaisematta.

Vähitellen hiljeni sentään paronittarenkin puhe ja he istuivat pöydän ääressä pitkät ajat sanomatta toisilleen sanaakaan.

Sitten he nousivat mennäkseen levolle.

Hennomatta erota äidistään näin sanattomina he kuitenkin menivät usein vielä paronittaren huoneeseen ja siellä virisi keskustelu uudestaan entisellä eloisuudella. Bjarne myönsi, että *todellinen* hyvä on kyllä aina hyvää ja samoin paha paha. Hän ei kai voinut erota äidistään saamatta välejänsä tämän kanssa aivan entiselleen, ja luullakseni osaksi vain tässä tarkoituksessa hän tekikin noita pyhiä lupauksiaan vastaisuuden varalle. Paronittaren äänestä saattoi pian päätää, että hän uskoo poikaansa jälleen yhtä lujasti kuin ennenkin, ja seuraavilla pitkillä puheillaan hän ikäänkuin tahtoi vain sinetöidä tämän toivehikkaamman mielentilan pysyvyyttä. Taas kuului vain paronittaren loppumatonta yksinpuhelua, ja Bjarne nukkui usein kesken kaikkea leposohvalle, jolta hänet sitten herätettiin ja saatettiin vuoteeseensa.

Nämä paronittaren puheet ne nyt olivat, jotka niin kiinnittivät mieltäni, etten olisi sanaakaan tahtonut kuulematta jättää. Ja mitä unisemmiksi hänen oikeat kuulijansa kävivät, sitä uteliaampi olin minä, joka kuuntelin vain varkain, sydän kurkussa odottaen, minä hetkenä minut yllätetään. Kuinka monta kertaa huomasinkaan, että paronitar keskeytti puheensa kun minä, venyttääkseni ruokasalissa-oloani, liian kauan kilistelien teelusikoita kaapissa, tai hiljensi äänensä tai tuli sulkemaan oven, kun huomasi minun sijoittuneen välikäytävään. Mutta minä en voinut millään mahdollilla vastustaa haluani kuunnella häntä.

Sillä parasta, mitä olen koskaan saanut tietooni hyvästä ja pahasta, omastatunnosta, rakkaudesta, totuudesta, rehellisyydestä, kärsivällisyydestä, alttiudesta, olen saanut varkain kuuntelemalla häntä. Oli kuin jokin uusi, minulle entuudestaan aivan tuntematon hengen maailma olisi noussut näköpiiriini.

Ei niin, että olisin ensikerran kuullut noita jokaisessa saarnassa ja joka kirjassa usein käytettyjä sanoja, vaan niin, että ne esiintyivät minulle aivan uudelta puolelta, muuttuivat omiksi asioikseni, oltuaan ennen vain sanoja. Voi, jospa Johanssonit kerrankin olisivat saaneet kuulla, mitä paronitar elämästä sanoi, — kyllä he olisivat varmaan tappelemasta lakanneet. Ja mitähän isä olisi sanonut näistä puheista? Varmaan hän olisi lakitta päin, kasvot ylös kääntyneinä, kirkastunein katsein ottanut vastaan jokaisen sanan, joka hänelle niin suuria hengen salaisuuksia ilmaisi, hän kun aina lakkaamatta eli ajatusten ongelmassa. Entä veljet ja sisaret, jotka eivät milloinkaan olleet mitään sentapaistakaan kuulleet, eivätkä kaiketi tule koskaan kuulemaan! Jospa koko se minun maailmani voisi hengessä tulla tänne kuulemaan, varmaan ei mahtuisi näihin huoneisiin niin paljon ihmisiä, varmaan he kiipeisivät ikkunoihin, varmaan he täyttäisivät kaikki sopukat, ja heidän päitensä näkyisi hartaassa ihmetyksessä vieri vieressä ikkunain päällyksilläkin, suurten taulujen kehyksillä, peilien takaa, uunien reunuksilla, verhojen ja uudinten laskoksilla.

Kerran, — vain yhden ainoan kerran paronitar puhui suoraan Jumalastakin, jota sanaa ei hänen suustansa milloinkaan kuulunut. Minä ymmärsin kohta, ettei tämä sana hänellä merkinnyt mitään "Aabrahamin, Iisakin ja Jaakobin Jumalaa", vaan jotakin luonnollista, ihmisen ajatuksissa puhuvaa. Jokainen jänne oli minussa vireillä, kun koetin kuulla ja ymmärtää, mitä hän sanoi, mutta se ei onnistunut. Juuri tärkeimmällä hetkellä pudotin sukkapuikkoni, joka läksi kilahtaen kierimään lattialla. Paronitar vaikeni, nousi, ja ovi sulkeutui, mykästi, jäätävän kylmästi...

Voi! Miksi puhutaan niille, jotka nukkuvat, ja miksi niille, jotka kuulisivat, ei ole muuta annettavaa kuin — oven sulkeminen!

XVII.

Oliko paronitar jotakin huomannut Bjarnen ja minun välisistä suhteista, en varmasti tiennyt, mutta kerran aamupäivällä kuulin paronittaren ja Holgerin puhuvan keskenään hyvin matalalla äänellä paronittaren huoneessa, vaikka he eivät suinkaan voineet otaksua minun kuuntelevan. Arkaluontoisista asioista puhuessaan ihmiset aina alentavat äänensä.

Keskustelua kesti hyvin kauan.

Sen verran sain selville, että puhe oli todellakin minusta ja Bjarnesta. Juuri ennenkuin ovi sulkeutui, kuulin useampaan kertaan sekä Bjarnea että omaa nimeäni mainittavan.

Minä aivan jähmetyin kauhusta.

Mitähän nyt olikaan tullut ilmi!

Olikohan paronitar päässyt huomaamaan ainoastaan sen, että minä "katselin" Bjarnea. Saattoihan se kyllä olla mahdollista, sillä vaikka kuinkakin koettaa, ei semmoisissa asioissa voi milloinkaan olla varma itsestään. Saattaa punastua milloin ei pitäisi. Saattaa sekaantua puheessa, kun toinen tulee äkkiä sisälle. Saattaa rientää auttamaan, vaikka olisi autettava vanhempia, ehkä paronitarta itseään. Kaiken tuon ilmituleminen ei olisi ollut mitään erikoisen kauheaa jo senkin vuoksi, että olisi ollut melkein ihmeellisempää, jos joku *ei* olisi ollut sellaiseen poikaan rakastunut.

Mutta jos paronitar oli huomannut, mitä edellisen päivän iltana oli sattunut, niin olisin mieluummin vajonnut vaikka maan alle.

Bjarne oli ihmeellinen sekoitus ujoudesta ja ylimielisyydestä. Se mitä Sanna oli hänen ensimmäisestä käynnistään kertonut, ja se minkä minä itse olin puistikossa nähnyt, nuo kaksi eri olentoa menivät hänessä todellakin yhteen.

Huomasin kohta alussa, ettei hän tietysti ollut minua tuntenut eikä mitenkään aavistanut minua samaksi tytöksi, joka joskus olin hänen kanssaan Loviisan mökkiä rakentanut. Mitään arvelematta ja minkäänlaisia varovaisuusnäkökohtia huomioon ottamatta hän tahtoi välikäytävässä kohta käyttäytyä minua kohtaan samalla tavalla kuin oli käyttäytynyt puistikossa, vieläpä tällä kertaa väkisin suudella.

Tästä asiasta syntyi välillämme miellyttävä kahakka, joka olisi varmasti herättänyt keittiöläisten taikka itse paronittarenkin huomiota, ellen minä olisi hätäännyksissäni sellaisen mahdollisuuden pelosta vaistomaisesti keksinyt sanoa häntä rakennusmestariksi ja kysyä, muistiko hän, kuinka

kannettiin yhdessä lautoja. Hän pysähtyi kohta vallattomassa yrityksessään, kysyi hämmästyneenä, olinko minä todella sama tyttö, katseli minua kiireestä kantapäähän, sitten uudestaan kasvoihini, — ja nyt varmaankin tunsu. Hieno rypistys ilmestyi hänen silmäkulmaansa, hän käänsi katseensa pois ja tuli totiseksi.

Silloin minä rakastuin häneen uudestaan.

Onhan tämä merkillistä. Ennen en mitään niin toivonut kuin että hän vain olisi katsahtanut minuun, ja se katsahtaminen tuntui minusta olevan ainoa, mikä oli onneni täydellisyydestä vailla. Nyt sen sijaan en välittänyt yhtään mitään hänen katselemisestaan. Päinvastoin, kun hän oli minua alinomaa katsellut ja vihdoin rupesi vallattomaksi, luulin kokonaan lakanneeni pitämästä hänestä. Mutta kun hän kääntyi minusta, kun hänen silmäkulmansa meni entisellä tavalla ryppyyn, kun hän melkein karttoi minua ja aina laittoi niin, ettei tarvinnut kohdata minua välikäytävässä, kun minä ruokasaliin teetä tuodessani ja lautasia asetellessani olin hänelle — niinkuin sanotaan — pelkkää ilmaa, nyt minä rakastuin häneen uudestaan!

Ja taas kerjäsinkin samaa, taas puuttui onneni täydellisyydestä vain hänen katseensa, aivan kuin hän ei olisi lapsuuteni ajoista asti vielä kertaakaan minuun katsahtanut.

Mutta sen päivän edellisenä päivänä, jolloin paronitar ja Holger supattelivat keskenään meistä, oli sattunut tässä suhteessa jotakin tavatonta.

Minä olin, Klaaran ollessa alhaalla mankelissa, saanut tehtäväkseni suorittaa aamiaistarjoilun. Paronitar, joka istui pöydän päässä, keskusteli Holgerin kanssa, jonka paikka oli vasemmalla puolella pöytää. Bjarne, joka istui Holgeria vastapäätä paronittaren oikealla puolella, ei ottanut osaa keskusteluun. Puhelunsa vuoksi paronitar ei malttanut ottaa keitosta tarjottimelta, jota minä pidin hänen kohdallaan, vaan ainoastaan asetti vasemman kätensä kevyesti tarjottimen reunalle ikäänkuin sanoakseen, että minun oli vähän odottaminen, ja jatkoi puheluansa. Silloin tunsin selvästi, että Bjarne katsoi minuun, mutta kun paronitar rupesi juuri ottamaan, en voinut kääntyä sinnepäin nähdäkseni, oliko niin. Vielä Holgerillekin tarjotessani tunsin yhä, että hän katsoo. Kun vihdoin sain tilaisuuden vilkaista Bjarneen päin, loi hän katseensa kohta alas, ja — punehtui kovasti, ilmeisesti tietäen, että minä näin hänen punehtumisensa. Ei auttanut silmäin rypistys, ei mikään. Minä olin nähnyt, mitä tahdoin, minä riemuitsin sielussani suurta riemua: se ei ollut sellainen katse, josta minä en välittänyt, se oli juuri sellainen, jota minä alusta saakka olin tahtonut jo siellä mökillämme, vilpittömän lapsekas, vähän ujo, vähän kiitollinen, vähän hellä, vähän iloitseva... Siellä ja silloin se olisi merkinnyt samaa kuin jos olisimme äkkiä lakanneet rakentamasta ja aiheettomassa ilon puuskassa ottaen toisiamme kädestä juosseet yhdessä kauas — kauas. Nyt, täällä paronittaren korkeassa ruokasalissa, se merkitsi, että ihmissielut, uhmaten kaikkein mahdollottomimpiakin luokkaerotuksia, jossakin niitä syvemmillä sittenkin ovat yhtä.

Jos paronitar olisi huomannut Bjarnen punehtumisen tai voinut nähdä minun riemastukseni, ei sekään olisi ollut vielä vaarallista.

Mutta tapahtui pahempaa.

Samana iltana, minun jo laitellessa vuoteita nuorten herrain makuuhuoneessa, Bjarne tuli kaupungilta joistakin päivälliskesteistä, joissa oli juotu paljon. Näin kohta, että hän on kaikkein vallattomimmalla tuulellaan ja varmasti aikoo kostaa aamullisen punehtumisensa.

Huoneeseen tultuaan hän heittäysi päällystakki yllään vuoteelle, ojensi minulle molemmat kätensä ja sanoi: — Tule tänne! Kun minä rupesin lähtemään pois, hyppäsi hän ylös ja alkoi tavoitella minua kiinni. Minä väistin, ja välillämme syntyi taas rytäkkiä. Sen pahimmillaan ollessa, kun hän jo oli saanut kätensä vyötäisten ympärille, minä kuiskasin nopeasti hänen korvaansa: — Paronitar!

Hän kilpistyi kohta minusta ja minä juoksin tyrmistyneenä välikäytävään.

En vielä tänäpäivänäkään tiedä, kuka oli aukaissut salinoven ja katsahtanut makuuhuoneeseen. Sekä paronitar että Holger olivat kumpikin kotona, sillä he olivat juuri vähää ennen soitelleet vierashuoneessa nelikäteisesti.

Oli miten oli, minä en voinut koko yönä nukkua kauhuissani ajatellen, miten olin turmellut koko asemiani, ainiaaksi kadottanut paronittaren luottamuksen ja siis tämän pitkän ajan turhaan ponnistellut hänen rakkautensa saavuttamiseksi.

Kun seuraavana aamupäivänä sitten kuulin hänen ja Holgerin supattelevan keskenään ja selvästi erotin, että puhe oli Bjarnesta ja minusta, en enää ollenkaan epäillyt, vaan päätin itsekseni, että vaellukseni tässä talossa oli ainiaaksi päättynyt ja minun kaikki sivistymisen haaveeni tehneet auttamattoman haaksirikon.

Piikain kamarissa minä häpeissäni panin piiloon romaanit ja muutamat Bjarnen entisistä koulukirjoista, joita olin öisin lueskellut, ja poltin vihot, joihin olin kirjoitellut käsialaharjoituksia. Kun viimeinenkin oli hiiltynyt, itkin minä hiljaksen noita menneitä ilojani. Ja esiliina oli vielä silmäini päällä, kun Klaara tuli käskemään paronittaren puheille.

— Nyt hän tilittää minut, ajattelin mennessäni ja kaikki vereni hyytyivät.

Mutta kohta ensi silmäyksellä näin, ettei paronitar ehkä sittenkään tietänyt mitään eilisestä.

Hän alkoi aivan ystävällisesti puhua kokonaan toisista asioista, kysyen lopuksi, missä olin oppinut niin hyvin ompelemaan. Minä kerroin hänelle, että saksalaisessa perheessä palvellessani he olivat toimittaneet minut ompelu- ja leikkauskurssille ja että sitten olin siinä perheessä ommellut kaikki, useita pukujakin neideille. Nyt sanoi paronitar, että jotakin sellaista hänkin oli ajatellut kanssani tehdä, ja ehdotti, että hän yhdessä muutamien sukulaisperheiden kanssa ostaisi minulle tarvittavat koneet ja vuokraisi kaupungilta kaksi huonetta ja keittiön käytettäväkseni. Siellä saisin sitten pitää ompeluliikettä, kuitenkin semmoisella ehdolla, että hän ja nuo sukulaiset olisivat etuoikeutetut työhöni, ja syrjästä saisin ottaa töitä vain mikäli aikaa riittäisi.

Ehdotus oli tosin pudonnut eteeni kuin pilvistä, mutta heti ensi kuulemalta se suuresti miellytti minua. Ensiksikin, enhän minä tulisi mitenkään erotetuksi tästä perheestä, vaan saisin ompeluksien tähden alituista asiaa täällä käydäkseni. Toiseksi pääsisin aina uhkaavasta vaarasta joutua erotetuksi palveluksesta Bjarnen vallattomuuksien tähden. Kolmanneksi, — asua omissa huoneissa, olla toisin suittuna, toisin puettuna, lukea kirjoja, valita tuttaviaan, — eikö tämä ollut ensimmäinen porras, jota myöten saattoi vähitellen päästä pois piikojen kirjoista, haaveitteni toteutumisen pääesteestä, siitä nöyryyttävästä asemasta, joka kyllä asettaa ylä- ja alaluokan ulkonaisesti vierekkäin samoihin huoneisiin, läheisimpään ruumiilliseen kosketukseen, mutta joka juuri tämän läheisyyden vuoksi tekee välttämättömäksi rajan selvänä pitämisen ja mahdottomaksi todellisen inhimillisen kosketuksen.

Mitä enemmän tätä uutta tuumaa ajattelin, sitä enemmän se minua hurmasi. Yhä selvemmin aloin käsittää, että palvelijana olo, jonka olin kuvitellut keinoksi tämän perheen yhteyteen päästäkseni, itse asiassa erotti minut siitä ylitsepääsemättömän kuilun taakse.

Ja minussa heräsi ajatus, jota en tosin itsekään uskaltanut täysin tietoisesti harkita, koska se olisi liian valtaavasti sykäyttänyt sydäntäni, jos se olisi ollut tosi, ja taas olisi saattanut minut omissa silmissäni naurunalaiseksi, jos se oli pelkkää kuvittelua. Nimittäin sellainen ajatusten värähdys, että paronitar oli mahdollisesti joskus huomannut Bjarnen katseen, tuon toisenlaisen, oikean, ja nyt itse viittasi minua tielle, joka olisi saattanut johtaa minut pois pahimpien mahdottomuuksien umpikujasta.

XVIII.

Muudan syrjästä päin lankeava varjo sekaantui kuitenkin siihen riemuun, jonka paronittaren odottamaton ehdotus oli minussa herättänyt.

Se varjo lankesi minuun Sannasta.

Hänestä olin viime aikoina ollut kokolailla vieraantunut. Tiemme olivat menneet niin kokonaan eri suuntiin. Toden sanoakseni, olin ruvennut ikäänkuin häpeämään hänen seuraansa, nyt kun yhä edistyin uskossani "parempiin ihmisiin", kun olin ikäänkuin tietoisesti ruvennut hänen aina ennen ivaamakseen "hyväksi", kun olin ruvennut käymään kirkossakin, istuen hattu päässä ensimmäisillä penkeillä ja tarjoten virsikirjaani yhteiseksi usein hyvinkin hienoille ihmisille.

Kaikesta jumalisuudestani aivan erikseen minua oli aika ajoin vaivannut omatunto sen johdosta, että olin jättänyt Sannan, vaikka hän oli luvannut muuttaa elämäntapansa. Sanna ei minun tietääkseni ollut missään suhteessa muuttanut, vaan eli entisessä asunnossaan entistä elämäänsä. Miten olisikaan nyt, jos silloin olisin suostunut hänen tuumaansa ja asettunut hänen kanssaan ompelijaksi? — tuon kysymyksen kaiveleminen teki minulle kipeätä, ja osaksi ehkä juuri siitä syystä vältin Sannaa ajattelemasta.

Mutta nyt, kun tuli tämä paronittaren uusi ompelija-tuuma, vieläpä aivan samalla tavalla kysymykseen huoneen vuokraaminen ja muuttaminen kuin Sannankin ehdotuksesta, en voinut olla yhtämittää muistelematta Sannaa, enkä ainoastaan muistelematta, vaan syvästi ajattelematta häntä.

Tähän vaikutti seuraava sielullinen tila:

Varkain kuulemistani paronittaren puheista olin päässyt perille, että hän uskoi jumalalliseen johtoon kaikissa ihmisasioissa. Sitä hän puhui sisarellensa, rouva Charlottelle, joka oli silmät kovasti itkettyneinä tullut purkamaan sydäntänsä sattuneen perheonnettomuuden johdosta. — "Pitää vain osata katsoa" — oli hän lohdutellut. — "Pitää osata nähdä asioita sisältäpäin. Ulkoa näyttää kaikki olevan pelkkää luonnonlakia, mutta sisältä on maailma täynnä ihmeitä ja Jumalan johtoa. Pitää vain osata katsoa." Nämä sanat painuivat syvälle mieleeni, sillä sehän oli sama kysymys, joka minulle jo lapsena oli tullut eteeni, kun pelastuin putoamasta kaivoon. Aloin "katsoa", olikohan minunkin elämässäni jotakin sellaista johtoa. Sitä en silloisella tasolla ollessani löytänyt muualta kuin mistä sitä niin erikoisesti, melkeinpä väkisin *tahdoin* löytää, nimittäin vasta tästä viimeisestä onnestani, jonka luulin viittaavan minulle tien parempien ihmisten kirjoihin.

Jos nyt tämä todella oli Jumalan johtoa, niin sitä suuremmalla syyllä minun olisi pitänyt ottaa lukuun omantuntoni vaatimus Sannaan nähden, esimerkiksi tarjoamalla hänelle tilaisuuden muuttaa kanssani noihin huoneisiin. Mutta se taas ei ollenkaan sopinut yhteen minun pyrkimykseni kanssa päästä parempien ihmisten kirjoihin, sillä "mitä ihmiset olisivat sanoneet"!

Tämä asia ei kuitenkaan lakannut minua vaivaamasta, joten vihdoin päätin omantuntoni rauhoittamiseksi ainakin käväistä Sannan luona ja tunnustella, vieläkö hän oli taipuvainen muuttamaan elämäntapaansa, sillä eihän asia muulla ehdolla voinut tulla kysymykseenkään. Syvemmillä, itseltäni salaa, toivoin, että hän varmaan oli jo unohtanut koko ajatuksen elämäntapansa muuttamisesta.

Menin Sannan luo pimeään aikaan, jolloin ihmiset eivät huomanneet, mutta kuitenkin niin varhain, että tiesin hänen vielä olevan kotonaan. Ja tapasinkin hänet.

Sannan huoneeseen paistoi katulyhty, joten siellä saattoi oleskella ilman muuta valoa, kun ei erikoisesti valoa kaivannut. Minä kielsin sytyttämästä lamppua.

Sanna otti minut vastaan vieraantuneesti hänkin, aivan kuin olisin hänen suhteensa todella ollut jo menossa parempien ihmisten puolelle.

— No, Sanna — minä sanoin, — nyt on minulla hauska uutinen sinulle.

— Vai niin, — sanoi hän pitkään, ja kääntyen minuun päin, asettui taaksepäin nojalleen pöytää vasten. — Millainen se on? kysyi hän mittailen minua katseillaan.

Minä kerroin, mitä paronitar oli ehdottanut ompelijaksi rupeamisesta.

Sanna tahtoi tietää tarkemmin, millä ehdoilla tarjous oli tehty, ja minä jo pelästyin, että hän ilman muuta ajattelee itsekkin asettua noihin huoneisiin, jotka paronitar aikoi minulle vuokrata.

Sanna ei tahtonut mitenkään tyytyä minun selityksiini, vaan kyseli, millä sanoilla paronitar oli puhunut. Minä toistin sanasta sanaan, niinkuin muistin.

— Vai niin, vai niin, sanoi hän ja katseli silmät rypyssä sormiensa päitä. Sitten, aina vain yhtä pitkään puhuen, hän kysyi, maksettaisiinko ompeluksista erikseen, vai laskettaisiinko maksua huoneitten vuokrasta.

Minua alkoi Sanna jo harmittaa. — Tietysti maksettaisiin erikseen, — sanoin minä, vaikka en ollutkaan tätä asiaa sen tarkemmin ennen ajatellut.

Sanna rypisti otsaansa vieläkin enemmän ja nosti sormensa yhäkin lähemmäksi silmiä. — No ... sanoi hän, — mistähän hyvästä ne ilmaiset huoneet sitten tulevat? Sanna paiskasi kätensä takaisin pöytään, rävähtihe ojoksi ja vastaustani odottaen katsoi suoraan minua kohti.

Minä suutuin ja sanoin, ettei Sanna ollut vielä ikinä nähnytkään niin hienoa ihmistä kuin paronitar oli.

Sanna sylki inhonsa ilmaisemiseksi, alkoi sitten viskellä esineitä, mitä vain käsiinsä sai, ja tällöin hän kiroili ja lasketeli suustaan sellaisia rivouksia, ettei koko hänen puheestaan juuri mitään voi paperille kirjoittaa. "Enkö minä sanonut sinulle, enkö minä varoittanut sinua!" huusi hän lopuksi. "Etkö sinä ymmärrä, aasi, että hän tahtoo tehdä sinut sussuksi omille pennuillensa!"

Sannan ajatus ei ensikuulemalta vaikuttanut minuun juuri ollenkaan. Olipa vain kuin olisi minua pyyhkäisty jollakin kylmällä otsaan ja pääläelle. Sitten alkoi samoissa paikoissa kuumottaa ja pistellä kuin kuusen neulasilla. Ja minä luulin olevani vain kovasti vihastuksissani.

Mutta tuo ajatus palasi mieleeni yhä ja yhä uudestaan, ja niin mahdottomalta kuin se ensin olikin kuulostanut, enpä osannutkaan enää selvittää itselleni, miksi se juuri niin peräti mahdoton olisi ollut.

Päinvastoin, olinhan paronittaren vanhoista kirjeistä, joita Klaara minulle näytti, itse lukenut, miten he olivat pitäneet neuvoa jostakin sellaisen asiain "järjestämisestä" Holgerille. Ja Bjarnea paronitar rakasti vielä kovemmin kuin Holgeria. Miksi ei siis voisi ajatella, että hän, Holgerin kohtaloa peläten, mietti keinoja Bjarnensa varjelemiseksi samalta onnettomuudelta.

Lukemattomat kerrat minä viskasin inhoten luotani sellaiset ajatukset, mutta ne palasivat yhä todennäköisempänä takaisin. Lopulta en jaksanut keksiä enää mitään vastasyitä, vaan uusia todennäköisyyksiä ilmaantui lakkaamatta ja selityksensä sai nyt sekin huomioni, että paronitar oli ollut ikäänkuin hämillään minun kiitollisuuden purkauksistani ja koettanut niistä päästä, jota asiaa en silloin osannut ymmärtää.

Koetinhan minä parhaani mukaan lieventää paronittaren tekemää loukkausta omaa itseäni vastaan. Ajattelin näinkin: — Minä rakastin paronitarta enkä siis olisi voinut tehdä hänelle, mitä en olisi suonut itselleni tehtävän, mutta eihän paronitar puolestaan edes tuntenut minua, tuskin muisti nimeänikään. Minun ei siis ollut pakko ottaa loukkausta niin peräti henkilökohtaisesti. Hän olisi voinut tehdä saman kelle tahansa, joka vain kuului alaluokkaan.

Mutta ei ollut mitään apua siitäkään. Haetun sovituksen sijaan juuri tämä ajatus kiihoittikin mieltäni ihan äärimmilleen. Paronitar ei siis pitänyt minua edes siinä arvossa, että olisi minuakin kohtaan sovittanut tuota jumalallista lakia: — Älä tee toiselle, mitä et suo itsellesi tehtävän! Hän ei ehkä ollut tullut ajatelleeksikaan, että sitä olisi tarkoitus sovittaa myöskin alaluokkaan. Hyvä on! Silloinpa isäni, jonka tekoa olin niin ankarasti tuominnut, ei oikeastaan ollut tehnyt muuta kuin mitä nyt paronitar aikoi tehdä minulle. Mikä kohtalon iva! Tunsin todella isän omaa, sammumatonta vihaa kaikkia säätyläisiä kohtaan. Eikä ainoastaan isän, vaan myöskin Sannan, ja kaikkien niiden, jotka vain odottivat sitä tulevaisuuden hetkeä, jolloin saisivat repiä palasiksi kaikki paremmat ihmiset!

Voi minua! Siihenkö olin suistunut!

Niinkuin kaksiteräinen tikari tuo tapaus vajosi syvälle sydämeeni. Sen pois vetäminen teki yhtä kipeää kuin paikoilleenkin jättäminen.

Voimani herpautuivat. Kaikki sammui minulta.

XIX.

Näin minä tuskailin silloin. Siitä on jo kolmattakymmentä vuotta.

Siihen tapaukseen olen aina katsonut nuoruuteni päättyneen. Ja siihen siis nuoruuteni muistelmatkin päättykööt.

Paljon on minulla tosin tarinoita koottavana myöhäisemmiltäkin ikäkausilta, mutta ne erkanevat siitä lähtien pitkiksi ajoiksi lapsuuteni kukkivien saarten kuninkaasta, ja senvuoksi niiden liittäminen samaan jaksoon rikkoisi sen kokonaisuuden, jonka hänen armas olentonsa on nuoruuteni muistelmiin luonut.

Katson myöskin kirjan alussa tekemäni lupauksen jo täytetyksi. Niille lukijoille, jotka pienen torpantytön sydäimestä läksivät hakemaan avainta avaruudessa vaeltavan maapallomme perimmäiseen olemukseen, on tämä sydän puolestaan auennut, ja kysyy vain, eikö heidänkin mielestään tämän tähden oleellisin ominaisuus ole ihmisten hirmuinen, eheytyvätön kahtiajako, josta kaikki verisimmät vihat, raskaimmat kärsimykset ja suurimmat onnettomuudet siihen syntyvät?

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NUORUUTENI MUISTELMIA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying

with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the

Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or

entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax

treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.